

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Diplomová práce

2023

Barbora Navrátilová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

**Etické principy českých novinářů při referování
o teroristických činech**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Barbora Navrátilová

Studijní program: Mediální studia

Vedoucí práce: Mgr. Bc. Jaromír Hanzal

Rok obhajoby: 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. 5. 2023

Barbora Navrátilová

Bibliografický záznam

NAVRÁTILOVÁ, Barbora. *Etické principy českých novinářů při referování o teroristických činech*. Praha, 2023. 101 s. Diplomová práce (Mgr). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce Mgr. Bc. Jaromír Hanzal.

Rozsah práce: 146 788

Abstrakt

Mimořádná událost, jakou je terorismus, přináší do mediální etiky mnoho dilemat. Diplomová práce se zaměřuje na otázku, jak vybraní čeští novináři eticky pokrývají téma terorismu, a to i přesto, že se v Česku neodehrál tak zásadní teroristický útok, jaký můžeme spatřovat v západní Evropě po roce 2015. Zprvu je popsán koncept terorismu a jeho podoby a trendy, následně je představen vztah terorismu a médií. Pro ilustraci, jak etické kodexy myslí na takové události, jsou komparovány tři české kodexy audiovizuálních médií a tři zahraniční, které jsou dostupné v angličtině. V empirické části se práce věnuje datům z kvalitativního zkoumání a řídí se principy zakotvené teorie. Rozhovory s osmi novináři přináší vhled, jak o etice při referování o terorismu smýšlí, jaká pravidla si vytvořili a z jakých jiných etických oblastí pravidla čerpají. Mezi principy, které jmenují, patří ověřování informací, nezveřejňování explicitních záběrů samoúčelně, nebo snaha potlačit informace o teroristovi. Dalším ze zjištění je, že vybraní novináři vnímají, že se teroristé chtějí skrze média zviditelnit a referováním o činech jim novináři pomáhají. Výsledkem diplomové práce není ucelená teorie, nýbrž vhled do etických principů v konkrétních situacích, kterými se respondenti řídí.

Abstract

An emergency situation like terrorism brings many dilemmas to media ethics. This thesis focuses on the question of how selected Czech journalists ethically cover the topic of terrorism, even though the Czech Republic has not experienced a major terrorist attack of the kind seen in Western Europe after 2015. First, the concept of terrorism and its forms and trends are described, then the relationship between terrorism and the media is presented. To illustrate how codes of ethics think about such events, three Czech audiovisual media codes and three foreign ones, available in English, are compared. In the empirical part, the paper focuses on data from qualitative research and follows the principles of grounded theory. Interviews with eight journalists provide insight into how they think about ethics when reporting on terrorism, what rules they have developed and what other ethical areas they draw rules from. Among the principles they name, verifying information, not publishing explicit footage without reason, or trying to suppress information about a terrorist. Another finding is that selected journalists perceive that terrorists want to gain visibility through the media and by reporting on the acts, journalists help fulfill their cause. The result of the thesis

is not a comprehensive theory but an insight into the ethical principles in specific situations that the respondents follow.

Klíčová slova

terorismus, novinářská etika, zahraniční redakce, média, etický kodex, UNESCO, mimořádná situace, násilí

Keywords

terrorism, journalistic ethics, foreign editorial offices, media, code of ethics, UNESCO, emergency, violence

Title/název práce

Ethical Principles of Czech Journalists in Reporting about Terrorism

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem respondentům, kteří si na rozhovory našli čas a zúčastnili se mého výzkumu. Dále bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce za věcné komentáře. Největší poděkování ale patří rodině a nejbližším, kteří mi během psaní poskytovali nezbytnou psychickou oporu.

Obsah

Obsah	8
Úvod	11
1. Terorismus a jeho proměny	13
1.1. Definice	13
1.2. Typy terorismu	16
1.2.1. Vnitrostátní, mezinárodní, globální	16
1.2.2. Čtyři vlny podle Rapoporty	16
1.2.3. Členění podle Europolu	17
1.2.4. Typy podle Wilkinsona	18
1.2.5. Vlci samotáři	18
1.2.6. Kyberterorismus	19
1.3. Terorismus v novém tisíciletí	20
1.3.1. Pátá vlna terorismu?	20
1.3.2. Globální teroristický index	22
1.3.3. Evropská data – Europol	23
2. Média a terorismus	25
2.1. Spektákl terorismu	25
2.1.1. Teror spektákl	27
2.2. Terorismus jako divadlo	27
2.3. Vztah médií k terorismu	28
2.4. Přístupy teroristů k médiím	29
2.5. Přístupy médií k terorismu	30
2.5.1. Cenzura a restrikce	31
2.6. Digitální komunikační technologie	33
2.7. Problémy mediálního pokrytí	34
2.7.1. Nerovnoměrné pokrytí	35
3. Etika a terorismus	37
3.1. Etika	37
3.2. Základní principy ve vztahu k terorismu	38
3.2.1. Pravdivost	38
3.2.2. Nezávislost	39
3.2.3. Odpovědnost	39

3.2.4.	Transparentnost	40
3.3.	Etické kodexy	40
3.4.	Etická dilemata	40
3.4.1.	Vhodný jazyk.....	41
3.4.2.	Jméno a život teroristy.....	42
3.4.3.	Rychlost a vyváženost	43
3.4.4.	Práce se zdroji.....	44
3.4.5.	Fotografie a videa	44
3.4.6.	Narušování soukromí.....	46
4.	Komparace etických kodexů	48
4.1.	Česká televize	49
4.2.	Český rozhlas	50
4.3.	Asociace televizních organizací.....	50
4.4.	Euronews	52
4.5.	BBC	53
4.6.	Al-Džazíra.....	54
4.7.	Shrnutí.....	56
5.	Empirická část	58
5.1.	Metodologie	58
5.1.1.	Cíl výzkumu a otázky	58
5.1.2.	Strategie výzkumu	58
5.1.3.	Výzkumný vzorek	59
5.1.4.	Sběr dat.....	61
5.1.5.	Kódování dat	63
5.2.	Analýza dat	64
5.2.1.	Identifikace terorismu.....	64
5.2.2.	Specifická periodicita	64
5.2.3.	Etické zásady	65
5.2.4.	Informace o teroristovi, organizaci.....	68
5.2.5.	Explicitní záběry.....	72
5.2.6.	Emoce	75
5.2.7.	Média jako nástroj pro teroristy.....	76
5.3.	Diskuse.....	79
Závěr.....		82

Summary	84
Použitá literatura	86
Seznam příloh	95
Příloha č. 1: Přehled útoků z Globální databáze terorismu	95
Příloha č. 2: Vzor informovaného souhlasu	100

Úvod

„I přes to, že je terorismus politický koncept, chybí jasná definice, na které se akademická obec shoduje. Definice jsou si podobné, ale žádná není ta jediná.“ (Spaaij, 2010)

Terorismus je fenoménem, který má nejasný definiční rámec. Je to něco, co všichni známe, nahání to strach, a přesto je nám vzdálenější, alespoň nám v Česku. Kdo si ale okamžitě nevybaví události 11. září nebo jméno norského krajně pravicového teroristy?

Jen málokdo. A to všechno bychom nevěděli, kdyby o tom média nereferovala. Pro terorismus jsou média zásadní. S jejich „pomocí“ mohou uspořádat spektakulární akce s globálním dosahem. Jak se k tomu ale staví novináři, v kterých terorismus vzbuzuje etická dilemata při jeho pokrývání?

I když Česko nemá přímou zkušenost s útoky, jaké probíhaly v Evropě po roce 2015, etickým výzvám čelí novináři redakcí zahraničního zpravodajství, kteří o tom informují. Diplomová práce si klade za cíl zjistit, jaké etické principy používají čeští novináři při referování o terorismu.

V teoretické části diplomové práce budou nastíněny možné definice terorismu a typy terorismu dle různých autorů. V samostatné kapitole se autorka bude věnovat terorismu v novém tisíciletí a představí aktuální data z Europolu nebo Globální databáze terorismu.

Druhá velká kapitola se bude podrobně věnovat médiím a terorismu. Kapitola začíná sociologickým konceptem *spektákl terorismu* a v přidružené podkapitole konceptem *terorismus jako divadlo*. Následuje kapitola, která vystihuje vztah médií s terorismem. Součástí jsou dvě podkapitoly, které popisují přístupy médií k terorismu a opačně – terorismu k médiím. Referování o terorismu vyvolává také otázku cenzury obsahu, což v této kapitole není opomenuto.

V další, třetí velké kapitole je kladen důraz na mediální etiku, opět ve vztahu k terorismu. Část o etických dilematech se zásadně opírá o příručku UNESCO k etickému pokrývání terorismu.

Jelikož se práce soustředí na etické zásady, není vynechána role etických kodexů. Pro nastínění jejich obsahů je provedena komparace tří českých a tří zahraničních etických

kodexů. Předmětem jsou odstavce týkající se terorismu a přidružených témat. Kodexy jsou pak porovnány s principy příručky UNESCO.

Empirická část začíná metodologií a stanovení si výzkumných otázek. Výzkum byl proveden na principech zakotvené teorie. Ke sběru dat posloužily hloubkové polostrukturované rozhovory s osmi českými novináři ze zahraničních redakcí českých médií. Pro pestrost vzorku jsou zastoupena jak audiovizuální média, tak online, nehledě na jejich financování.

Hlavní výzkumná otázka zní: *Jakými etickými principy se řídí čeští novináři při referování o teroristických činech?* Čeští novináři téma terorismu zpracovávají zejména z redakcí v Česku a čerpají informace ze zahraničních zdrojů. Etické výzvy, které řeší, se tak liší od novinářů, kteří o takové události referují z místa. To ovlivňuje jejich práci či nakládání s informacemi. Výsledkem výzkumu jsou kategorie, které popisují etické principy respondentů-novinářů a také přijaté postupy v daných situacích.

Navzdory předložené tezi došlo k zúžení sledovaného vzorku. V empirické části bude kladen důraz na útoky, které se odehrály v Evropě po roce 2015. Pro stanovení kritérií pro výběr respondentů bylo nutné nastavit jednotný filtr. Práce se nebude soustředit na v tezi zmiňovaný útok na Novém Zélandě, ale v jednotlivých případech dojde k jeho zmínění a zasazení do kontextu.

1. Terorismus a jeho proměny

První část diplomové práce se věnuje fenoménu terorismu jako takovému. Je nutné se nejdříve pokusit pochopit, v čem spočívá tento čin a jak ovlivňuje společnost. Nastíněn je problém s definičním vymezením terorismu. Stručně jsou popsány příčiny jeho vzniku. Delší část se pak věnuje různým typům a přístupům k dělení terorismu. Pro potřeby aktuálnosti práce je shrnuta stávající situace terorismu a koncept páté vlny terorismu. Pro zasazení do celosvětového rámce jsou využita data z Globální databáze terorismu (2022) a data Europolu (2022).

1.1. Definice

Terorismus nemá jednu všeobecně přijímanou definici, na jejíž základě by bylo možné nezávisle a spolehlivě posoudit, co je teroristický čin a co ne. Definiční neshody shrnuje fráze: „Pro někoho terorista, pro jiného bojovník za svobodu.“ (Freedman & Thusu, 2012)

Akademická obec se nicméně snaží o vytvoření definičního rámce, který spojuje ústřední motiv. Jde o systematický akt zastrašování, který slouží k politickým účelům (Wilkinson, 2005). Vytváří atmosféru strachu v širší společnosti, a tím také zveřejňuje své záměry. Teroristický akt může být součástí nekonvenční války nebo stát samostatně (Wilkinson, 2005) „Terorismus není filozofie nebo hnutí. Je to metoda (způsob).“ (Wilkinson, 2005)

Podle Jana Eichlera (2006) terorismus nerozlišuje mezi zabíjením bezbranného a civilního nevinného obyvatelstva. „Na rozdíl od vojenských jednotek útočí teroristické skupiny bez předchozího vyhlášení války a jejich přípravy na úder probíhají skrytě, za přísného utajení typického pro uzavřené spiklenecké komunity.“ (Eichler, 2006)

Jak ale argumentuje Nacos (2016), teroristé si oběti nevybírají náhodně. Vybírají si je na základě jejich národnosti, rasy, náboženství a asociací.¹ Teroristé z podstaty jejich činu nerozlišují, zda se jedná o civilisty, bezbranné přihlížející nebo aktivní členy bezpečnostních složek. Rozlišují pouze dvě skupiny, soudruhy a nepřátele. (Nacos, 2016)

Brzybohatý (1999) ve své definici terorismu zdůrazňuje, že terorismus nedbá na geografické

¹ Nacos (2016) to demonstruje na teroristickém útoku v Paříži v roce 2015, kdy útočníci postříleli novináře z redakce Charlie Hebdo. Nebo například pravicoví extrémisté cílí na Afroameričany, židy, hispánce apod.

a politické hranice. Podle něj je terorismus jakýkoliv násilný kriminální čin, který má politické a jiné cíle. (Brzybohatý, 1999)

Thusu a Freedman (2012) toto potvrzují a uvádí, že v globalizovaném světě se hranice mezi národním a nadnárodním (mezinárodním) terorismem stírají. Teroristické skupiny profitují z podpory, která přichází zvenčí, nebo jsou na ní závislé.

Podle Webera (2002) je terorismus odlišný od válek nebo jiných násilností tím, že je organizovaný. Tato uskupení dosahují až globálních rozměrů a mají za cíl zničit společnost jako celek.

Bruce Hoffman (2006) terorismus definuje jako: „(...) nevyhnutelně politický, pokud jde o cíle a motivy, násilný nebo stejnou měrou hrozící násilím. Je navržen tak, aby měl dalekosáhlé psychologické dopady kromě bezprostředních obětí a cílů.“ Dále v definici² postihuje, že může být veden organizací, jednotlivci nebo nestátním subjektem. (Hoffman, 2006)

Podle Jonathana Matusitze (2013) jsou některé definice přesnější a jiným chybí důležité aspekty, jakými jsou ideologické kořeny a globální propojení. Na problém takových definicí naráží i Phillips (2015), který se snaží o inkluzivní definování. Zahrnuje teroristické organizace jako nestátní aktéry, kteří mají politické cíle a činí teroristické útoky.

„Snažit se definovat terorismus je jako být ve vesmíru Alenky v říši divů. Je to koncept, který nikdo nedokáže vlastně definovat, a ještě zahrnuje aktéry, které vlastně nikdo nedokáže zařadit.“ (Matusitz, 2013)

Podle Phillipse (2015) dochází k definičním nesrovnalostem, což je způsobeno nedostatečnou diskusí o vhodném způsobu měření v oblasti společenských věd a politologie. Phillips se soustředí hlavně na definici teroristických skupin. Kromě nich ale existuje terorismus tzv. ‚vlků samotářů‘ z aj. lone-wolf. (Matusitz, 2013)

I přesto se Matusitz (2013) snaží navrhnout univerzálně přijatelnou definici, která bude stěžejní pro diplomovou práci. Terorismus je použití násilí k vytvoření strachu pro politické, náboženské, ideologické důvody. Pro své cíle si vybírá nebojující osoby, civilisty a chce

² „Je vedený organizací s identifikovatelnou strukturou nebo konspirační buňkou, která nenosí uniformy nebo jiné znaky, nebo jednotlivci či malými skupinami jednotlivců, kteří jsou ovlivněni, motivováni nebo inspirováni nějakým ideologickým cílem či existujícím teroristickým hnutím nebo jejich lídry, nebo páchané nadnárodní skupinou či nestátním subjektem.“ (Hoffman, 2006)

dosáhnout co největší publicity pro teroristickou skupinu, jednotlivce nebo účel. (Matusitz, 2013)

Pokud se podíváme na zákonné vymezení toho, co je považováno za terorismus, tak v České republice je terorismus jako trestný čin uveden zákonem z roku 2009 a je obsažen v paragrafech 311 a 312 trestního zákona č. 40/2009 Sb. Prvním impulsem pro jeho zavedení byla společná dohoda s Radou EU v roce 2002. („Definice pojmu terorismus“, 2009) Tři roky poté pak Rada vydala novější verzi. V roce 2016 došlo k aktualizaci znění trestního zákoníku, a to zákonem 455/2016 Sb. Byly vloženy pododstavce týkající se účasti v teroristické skupině nebo vyhrožováním teroristickým činem.

Než se přesuneme k typům terorismu, tak je ještě dobré zmínit, jaké jsou důvody existence terorismu. Podle Matusitze (2013) jsou příčinami náboženský fanatismus, útlak ze strany státu, kdy teroristé chtějí omezit moc svých utlačovatelů. Jiné akty jsou důvodem historické nespravedlnosti. Mezi další patří nenávisť vůči světové globální ekonomice a její nadřazenosti. Státy, které přebírají rétoriku proti globální ekonomice, jsou živnou půdou pro teroristické skupiny. Další příčinou je rasismus, kdy skrze dehumanizování protivníků mohou teroristé dosáhnout morálního odloučení. I pro další části této práce je podstatná příčina publicity a komunikace. Skrze cílení na civilisty, komunikování požadavků se teroristé dostávají do veřejné politické agendy a plní tím jeden ze svých taktických záměrů. Dále mezi důvody Matusitz (2013) uvádí vztah mezi chudobou a terorismem, porušení mezinárodních zákonů, finanční zisk pro teroristy, narcismus, hledání senzace nebo selhání konvenčních způsobů vyjádření.

1.2. Typy terorismu

1.2.1. Vnitrostátní, mezinárodní, globální

Český akademik a profesor, který se soustředí na otázky bezpečnosti, globálních hrozeb Jan Eichler (2009) popisuje tři hlavní vývojové formy terorismu. První je národní terorismus. Takový útok je plánován uvnitř jednoho státu, kde je také zinscenován a jeho cílem je vynucení změn ve vnitřní politice státu. Podle Eichlera (2009) má takový terorismus několik podob. Může jít například o nátlak na odtržení nějakého územního celku (např. teroristická organizace IRA v Severním Irsku), nebo únosy a vyhrožování politickým představitelům.

Druhou kategorií je mezinárodní terorismus. Útoky přesahují hranice a jsou fenoménem z druhé poloviny 20. století. „Cílem je donutit konkrétní stát, aby v některé části světa přestal prosazovat své zájmy, nebo tam od základu změnil svoji politiku.“ (Eichler, 2009) V 70. letech po porážce arabských zemí došlo k nedůvěře v armády a vlády, což umožnilo vzestupu terorismu, konkrétně nábožensky motivovaného, který přesahoval hranice jednoho státu. (Eichler, 2009)

Třetí formou je terorismus globální. Jeho nástupu je obecně připisováno datum 11. září 2001. Oběťmi byli lidé z celého světa. Nutno dodat, že formy národního a mezinárodního terorismu se do globálního prolínají. Nelze je vymezit nezávisle na sobě. (Eichler, 2009) Globální terorismus usiluje o co nejvyšší počet obětí, který bude přesahovat státní, regionální hranice. Ideálně zasáhne globální společnost. Eichler (2009) upozorňuje, že teroristé často zneužívají stinné stránky globalizace. Jedním z dalších znaků takového terorismu je využívání technologických výtvarků, které přinesla globalizace.

1.2.2. Čtyři vlny podle Rapoport

Daniel Rapoport zkoumá vývoj terorismu od konce 19. století. Od té doby jej nazývá moderním terorismem a podle určitých vzorců, motivů a cílů je řadí do čtyř vln. Každá pak nese charakteristické ideologické označení. V chronologickém pořadí: anarchistická, antikolonialistická, nová levice a náboženská. (Rapoport, 2001)

Vlny byly a jsou ovlivňovány mezinárodními politickými událostmi a skládají se z akcí

mnoha různých organizací, které mají podobnou taktiku a cíl. Tyhle organizace se ale většinou rozpadnou dřív, než nastane nová vlna. Některé zůstanou operovat i s příchodem nové vlny, ale už v sobě kombinují charakteristiky nové vlny. (Rapoport, 2022)

První vlna cílila na členy společnosti, kteří představovali řád, jež se musel změnit. (Rapoport, 2001) Druhá vlna se soustředila na popravy, atentáty politiků a eliminaci policie. V třetí vlně docházelo hlavně k únosům a únosům letadel. A ve čtvrté vlně teroristé páchají především sebevražedné bombové útoky. (Rapoport, 2022)

Revoluční hnutí se v Evropě v 19. století stala mezinárodními a teroristická aktivita po roce 1880 se stala podle Rapoporta (2022) globální. Hlavními principy, které první vlna nesla, byly rovnost a nacionalismus. Teroristé v druhé vlně vyzdvihovali svůj účel a nazývali se třeba „bojovníky za svobodu“ a nepřítelé označovali za teroristy. Druhá vlna byla založena na principech sebeurčení národů, což vyústilo v rezistenci vůči koloniálním mocnostem. (Rapoport, 2022)

Třetí vlnu poháněla hlavně Nová levice. Zásadní byla publicita, z části i kvůli televizi. (Rapoport, 2022) Útoky nebyly tak smrtící, ale prim hrály únosy, které často byly i velmi lukrativní kvůli vysokému výkupnému.

Čtvrtou vlnu představují skupiny s náboženskými ideologiemi a objevují se od 80. let minulého století. Určující taktikou jsou sebevražední atentátníci nebo sebevražedné bombové útoky. Čtvrtá vlna je zatím tou nejničivější. (Rapoport, 2022)

Předchozí tři vlny navazovaly na cíle, které představila Francouzská revoluce. Čtvrtá vlna se ale v cílech liší, jelikož jí nejde o vytvoření sekulárních států, ale náboženství je považováno za hlavní prvek pro legitimitu vlády. (Rapoport, 2022)

Právě třetí a čtvrtá vlna se výrazně překrývají. Předchozí vlny ale přišly až ve chvíli, kdy stávající byla vyčerpána. Rapoport (2022) předpovídá, že pokud jsou cykly vln historicky podobné, čtvrtá vlna v 30. letech 21. století zmizí a nastoupí vlna pátá.

Otázka páté vlny a stávající proměny budou nastíněny níže.

1.2.3. Členění podle Europolu

Evropská unie ve zprávách TE-SAT (zprávy o situaci a trendech terorismu v Evropě) poskytuje souhrn bezpečnostních výzev a problémů za každý předešlý rok. Terorismus

rozděluje na základě ideologických preferencí na džihádistický, pravicový, levicový, anarchistický, separatistický, etnonacionalistický a další. (Europol, 2022)

1.2.4. Typy podle Wilkinsona

Wilkinson (2005) rozděluje terorismus na jiné kategorie než Eichler. Jedná se blízké kategorie Matusitzovým důvodům, proč existuje terorismus. Kromě shodného národního, jmenuje ideologický, nábožensko-politický, terorismus soustředěný na jeden problém nebo státem podporovaný terorismus. Ten může být sponzorovaný skrze charitativní akce, nevládní organizace, které pomáhají s rekrutováním a výzbrojí, jindy může stát teroristickým skupinám přímo poskytovat zbraně a základny, dalším typem státem sponzorovaného terorismu je najímání organizací, které na daný stát chtějí zaútočit. Podpora terorismu nemusí být jen finanční, může se jednat ze strany státu i o podporu ideovou, například kritika západního stylu života, vychvalování džihádu apod. (Eichler, 2009)

1.2.5. Vlci samotáři

Terorismus je většinou brán jako kolektivní čin. Jak ale odlišit kriminální čin jednotlivce, který je politicky motivovaný, od terorismu? Studie a výzkumy terorismu se zaměřují na skupinovou dynamiku, kolektivní myšlení nebo zásadní roli charismatických vůdců. (Spaaij, 2010)

Takový terorismus je prováděn osobami, které „působí individuálně, či nepatří k organizované teroristické skupině nebo síti, nebo jejichž operace koncipuje a řídí jednotlivec bez vnějšího velení či hierarchie“. (Spaaij, 2010) Vlci samotáři by neměli být vnímáni mimo strukturu extrémních politických hnutí nebo teroristických organizací. Podle Spaaije (2010) mohou vyznávat podobné nebo stejné názory, ale přímo se do činnosti takových skupin nezapojují. Je třeba neoddělovat ideologickou rovinu vlků samotářů od teroristických skupin. Zároveň se nedá vyloučit, že tito jedinci dříve nebyli členy nějaké teroristické organizace nebo že do takového hnutí v budoucnu nevstoupí.

Co ale odlišuje teroristy-vlky samotáře od osamělých vrahů? Podle Spaaije (2010) to má být právě politický nebo ideologický přesah jejich činů, který je uváděn v definicích terorismu. Útočníci nežijí ve vakuu, zdůrazňuje Spaaij (2010), a jejich myšlenky, pocity a ideje jsou formovány společnostmi a v čase se mění.

Weinmann (2015) upozorňuje, že právě tento typ terorismu je na vzestupu. „Radikalizující se samotář od vedle.“ (Weinmann, 2015) Domnívá se, že chybí stejné vnímání hrozby ze strany samotného jedince, jako ze stran teroristických skupin.

1.2.6. Kyberterorismus

Jako kyberterorismus můžeme označit takový terorismus, který se děje za použití kyber technologií. Nemusí tedy podle Weinmanna (2015) jít pouze o terorismus, který se odehrává v kyber prostředí, jako jsou hackerské útoky, krádeže dat nebo sabotáže. Takový terorismus může být pro pachatele lákavý svým rozměrem (potenciálním masivním dopadem, psychologickým dopadem a mediální pozorností). (Weinmann, 2015)

Přítomnost teroristů v kyberprostoru vzbuzuje otázku, zda by jim velké technologické firmy neměli zakázat jejich působení a omezovat jejich dosah. Wheeler (2022) varuje, že by tzv. deplatformování mohlo vést k přesunu extremistického obsahu na dark web a jiné zašifrované aplikace, kde by bylo mnohem složitější monitorovat jejich aktivitu. Jsou jasné důkazy, že Facebook a Twitter blokuji extrémisty, kteří se pak přesunuli na jiné platformy v online světě. Populárním útočištěm je třeba Twitch³, který je často spojen s mladým, především mužským publikem hrajícím násilné videohry. (Wheeler, 2022)

Skrze sociální média umožnil internet extremistům vytvořit blízka spojení a udržet je v komunitách bez formální organizační struktury. Například sociální média hrála centrální roli při teroristickém útoku v Christchurch v roce 2019, kdy útočník střelbu v mešitě živě streamoval na Facebook. Terorista byl sice vlkem samotářem, ale rozhodně nebyl sám. Prostřednictvím kyberprostoru byl propojený s globální sítí neofašistů podporující myšlenku nadřazenosti bílé rasy. (Leitch & Pickering, 2022)

³ Sociální platforma Twitch je určena k živému vysílání a zaměřuje se především na herní odvětví, vysílání eSport zápasů, ale i hudebních či jiných kulturních akcí. Skrze platformu si uživatelé mohou vytvořit vlastní komunity, se kterými sdílí obsah. Denně Twitch navštíví přes 31 milionů uživatelů a 7 milionů uživatelů měsíčně vysílá online.

1.3. Terorismus v novém tisíciletí

Vývoj a trendy teroristických útoků v novém tisíciletí jsou načrtnuty v předcházejících částech. Nacházíme se v době globálního terorismu a zásadním mezníkem se stal útok na Spojené státy 11. září 2001.

Rozvoji terorismu celkově pomohlo globální rozšíření nových technologií. Satelity přinesly revoluci v oblasti médií a televizních přenosů, civilní letectví zase přineslo možné cíle, které teroristé mohou využít. Ale i pokroky v oblasti zbrojního průmyslu jsou pro teroristy přínosem, například lehké přenosné výbušniny a zbraně. (Wilkinson, 2011) Obrovským pokrokem je pak podle Wilkinsona (2011) úspěch útoků na krátkodobé cíle, které ale mají masivní publicitu, i když nedosahují takových politických cílů.

Pokud ale navážeme na Rapoportovo rozdělení moderního terorismu do čtyř vln, je nutné postihnout, v jaké vlně se právě nacházíme. Podle Rapoporta (2022) jsme stále ve čtvrté vlně, tedy náboženské. Od publikování jeho teorie před dvaceti lety ale na myšlenky čtyř vln navázali další autoři.

1.3.1. Pátá vlna terorismu?

Rapoport (2001) sám zprvu nenavrchoval, jak by mohla pátá vlna vypadat. Nicméně v jeho nejnovější knize (Rapoport, 2022) si i tuto otázku pokládá a navazuje tak na ostatní akademiky, kteří o vzniku páté vlny diskutovali. Avšak není zatím odborná shoda, zda už pátá vlna právě probíhá.

Podle Augera (2020) už dochází k páté vlně terorismu a hlavním spojujícím motivem jsou krajně pravicové⁴ ideologie. Pokud by se ukázalo, že krajně pravicový terorismus je motivovaný hlavně náboženstvím, stalo by se to součástí charakteristik čtvrté vlny.

Autoři studie věnující se proměně možné páté vlny terorismu po pandemii nemoci covid-19 upozorňují, že mnoho ideologií, které soutěží o pozornost ve stejnou dobu, může být

⁴ Definice krajní pravice Institutem pro ekonomii a mír: Krajní pravice je politickou ideologií, která se soustřeďuje kolem jednoho či více z těchto elementů: ostrý nacionalismus (často rasový), fašismus, rasismus, anti-semitismus, protimigrační tendence, šovinismus, nativismus nebo xenofobie. (Institute for Economics & Peace, 2023)

výsledkem věčné vlny terorismu (Hess et al., 2020). Covid-19 se stal zásadní geopolitickou událostí, která poskytuje možnost vzniku nové vlny. Teroristé mohli podle autorů využít strachu, úzkosti a nejistoty ve společnosti a rozevírat nůžky mezi společností a jednotlivými vládami. (Hess et al., 2020)

Během doby, co byl svět uzavřen kvůli pandemii, země zavedly uzávěry a společnost se obrátila k internetovým platformám a sociálním médiím, teroristům se zjednodušil přístup k potenciálním rekrutům. Finančním zdrojem je ilegální a kriminální činnost online, černé trhy, dezinterpretace a hoaxy a podvodné charitativní organizace s finančními sbírkami. Autoři se domnívají, že pocovidové teroristické skupiny se kromě klasických útoků budou zaměřovat i na data. (Hess et al., 2020) Tyto snahy budou sahat od natáčení videí a vydávání bulletinů až po poskytování falešných příběhů, které vyvolávají reakce v určitých skupinách obyvatelstva. Ideologie vždy sloužila jako mocný náborový nástroj a v budoucnu se bude jen zintenzivňovat. Velká data mohou také sloužit jako zranitelná místa, protože teroristické skupiny mohou využívat operativní informace o armádě a orgánech činných v trestním řízení prostřednictvím webových stránek organizací, sociálních médií, zpravodajských serverů a dalších. (Hess et al., 2020) Autoři možnou pátou teroristickou vlnu pak označují jako vlnu věčných stížností.

K otázce páté vlny se ve své nové publikaci vrátil i Rapoport. V Evropě je nejspíš od roku 2010 přítomna pátá vlna. Ultrapravicový terorismus ale podle něj brzo skončí, jelikož krajně pravicová aktivita není novým prvkem globálního teroru, protože je založena na lokálních podmínkách. (Rapoport, 2022)

Pokud se podle Rapoporty (2022) ultrapravicový teror bude opírat jen o migrační problémy a islamistické útoky, brzy odezní a pátá vlna se z něj nestane. Na druhou stranu existuje i představa o nadřazenosti bílé rasy. Pokud přetrvá, mohla by z ní pátá vlna být, tvrdí Rapoport (2022).

Podle výzkumu navazujícího na Augera (2020) a Rapoportovi (2022) charakteristiky čtyř vln došel Jonathan Collins (2021) k tomu, že krajně pravicový terorismus projevuje charakteristiky nové, tedy páté vlny. Autorovi se podařilo na základě dat z Globální databáze terorismu identifikovat stejné vzorce napříč zeměmi. Základním znakem pro ospravedlnění pravicového extremismu je strach z islamizace, ohrožení západní křesťanské kultury, kdy bílá rasa ztratí svá privilegia. (Collins, 2021) Studie dokládá důkazy témat o islamofobii, nenávisti k uprchlíkům, tzv. bílé genocidy. Podle Collinse (2021) je nutné dále prozkoumat

tzv. copycat efekt, kdy se teroristé navzájem inspirují a navazují na myšlenky svých předchůdců, kopírují jejich kroky, jejich jazyk a fráze. Studie na základě dat Globální databáze terorismu ukázala, že krajně pravicové útoky přichází jako odezva v návaznosti na islamistické útoky. Podle Collinse (2021) je třeba zaměřit více výzkumů na krajně pravicový terorismus obecně, který není motivován nějakou příslušností nebo napodobováním. Nutnost výzkumu vztahuje i k dopadům pandemie covid-19 a zdůrazňuje potřebu pochopení mechanismů radikalizace, které mohou ovlivňovat v dobách nejistoty a strachu běžné občany. (Collins, 2021)

1.3.2. Globální teroristický index

Organizace Vision of Humanity, která je nestrannou institucí fungující od roku 2008 a vychází z dat think-tanku Institutu pro ekonomii a mír, každoročně tvoří tzv. globální teroristický index (GTI). Jedná se o ukazatel, „který se skládá ze čtyř ukazatelů: nehod, smrtelných úrazů, zranění a škod na majetku. Pro měření dopadu terorismu se používá pětiletý vážený průměr“. (Institute for Economics & Peace, 2023). GTI každému ze 163 států, které reprezentují 99,7 procent světové populace, připisuje skóre od 0 do 10. Čím je číslo nižší, tím ukazuje nižší nebo žádný vliv terorismu v zemi.

Podle dat z roku 2022 je největší dopad terorismu v Afghánistánu (GTI 8,822), v Burkině Fasu (GTI 8,564), Somálsku (GTI 8,463), Mali (GTI 8,412) a Sýrii (GTI 8,161). Největší dopad terorismu v evropských zemích připadá až na 31. místo z 93 na Řecko (GTI 4,793), kterému o jednu příčku předchází Spojené státy americké (GTI 4,799). Česká republika je umístěna na poslední 93. pozici s GTI 0. Podle ukazatele tak není v Česku hrozba terorismu. Stejnou příčku ČR sdílí například s Albánií, Estonskem, Gabonem nebo Súdánem.

Za rok 2022 podle databáze GTI došlo k nárůstu smrtících útoků o 26 procent. Islámský stát (IS) a jeho pobočky zůstaly v roce 2022 již osmý rok po sobě nejsmrtonosnější teroristickou skupinou na světě, přičemž útoky byly spáchány v 21 zemích (Institute for Economics & Peace, 2023).

Nejvíce zasaženým regionem je Sahel, který představuje 43 procent úmrtí celosvětového terorismu. Oproti roku 2017 je osmkrát vyšší počet úmrtí po činech neznámých džihádistů. Pokles terorismu na Západě má za důsledek intenzivnější útoky v jiných regionech. Terorismu se daří v zemích se špatnou ekologií a v zemích, kde dochází ke klimatickým

šokům. (Institute for Economics & Peace, 2023).

Zpráva Globálního indexu terorismu shrnuje také hlavní trendy rozpoznatelné za rok 2022. Následkem konfliktu na Ukrajině, který začal vpádem ruské armády 24. února 2022, dojde pravděpodobně k nárůstu tradičního terorismu a kyberterorismu. Útoky poklesly v Evropě a Spojené státy zaznamenaly nejnižší skóre od roku 2012. Na Západě jsou dominantnější útoky motivované politicky, náboženské klesly o 82 procent. A významným trendem je také používání pokročilejších technologií pro teroristické útoky, včetně bezpilotních letounů a služeb šifrovaných zpráv. (Institute for Economics & Peace, 2023)

1.3.3. Evropská data – Europol

Obsáhnout všechny trendy terorismu v novém tisíciletí by bylo na samostatnou práci. Proto autorka navzdory tezi, ve které několikrát jmenuje útok v Christchurch z roku 2019, se bude věnovat zejména útokům, které se odehrály na území Evropy v posledních dvaceti letech, a to s důrazem na Evropskou unii včetně Velké Británie, která byla po téměř celou dobu její součástí. K nastínění, jaká je situace kolem terorismu v Evropě, byla použita pravidelná každoroční zpráva Europolu z roku 2022.

Podle ní jsou největší hrozbou na území Evropské unie osamělí aktéři, kteří jsou spojeni s džihádistickým, nebo pravicovým extremismem. (Europol, 2022) „Klíčovou roli přitom hraje online prostředí, které usnadňuje (sebe)radikalizaci a šíření teroristické propagandy,“ uvádí Europol (2022). Zpráva upozorňuje na období pandemie covidu-19, které umocnilo online radikalizaci z důvodu většího množství stráveného času právě v online prostředí. „Páchání útoků bylo celkově limitované zavřením, či značným omezením fungování veřejných prostor.“ (Ministerstvo vnitra České republiky, 2022)

Zpráva TE-SAT poskytuje také statistický přehled. Například v roce 2021 bylo na území EU provedeno 15 útoků (jak zdařilých, tak zmařených). Jedná se o pokles oproti letům 2020, kdy počet útoků činil 57, a 2019 s počtem 55. V období těchto tří let byl největší počet právě džihádistických útoků.

Z GTI skóre je patrné, že největší dopad terorismu je mimo Evropu. Nicméně jak dokládá i zpráva Europolu za rok 2021, největší hrozby pro Evropskou unii leží zejména za jejími hranicemi, kde působí hlavní globální teroristické organizace (Europol, 2022). „Členské státy jsou cílem pro džihádistickou propagandu a útoky hlavně z uskupení působících na

Blízkém východě, v severní Africe, v oblasti Sahelu, v oblasti poloostrova Africký roh a také ve střední Asii.“ (Europol, 2022)

Pro rozsáhlý počet útoků se autorka rozhodla dát jejich přehled jako součást příloh. Mají pouze ilustrační charakter a nejsou stěžejní součástí práce. Jedná se o seznam útoků na území Evropské unie, včetně Velké Británie a Norska. Jsou zahrnuty jen útoky po roce 2001, který je po 11. září uváděn jako zlomový v oblasti terorismu. Také pro zúžení jsou jmenovány jen útoky, které měly více než čtyři oběti. Data jsou čerpána z Global Terrorism Database (2022). Ta se snaží zanášet do databáze veškeré útoky, včetně počtu obětí, použité zbraně, oblasti, na kterou útok cílil nebo motivu činu. Z databáze byly vyfiltrovány pouze útoky, které se týkají daného regionu a daného údobí. Databáze se datuje od roku 1970 do 2021. Nejnovější data za rok 2022 nejsou ještě k dispozici. (*Global Terrorism Database, 2022*)

2. Média a terorismus

Pokud se ve společnosti mluví o terorismu, nutně se musí mluvit i o médiích. Následující kapitola si bere za cíl popsat, jakou roli hrají pro terorismus média a jak média k terorismu přistupují.

Kapitola směřuje od obecného sociologického pohledu, který se soustředí na pojem spektakl a související koncepty, ke konkrétním problematickým aspektům mediálního pokrývání terorismu. Jsou popsány čtyři úrovně vztahů mezi médii a terorismem, přístupy médií k terorismu v demokratických státech a jak do terorismu zasahují digitální komunikační technologie.

2.1. Spektákl terorismu

„Jisté vidění světa, které zobjektizovalo.“ (Debord, 2007) Sociologický pojem spektakl představil ve své knize Guy Debord (1967). Jeho myšlenky rozvinul Jean Baudrillard nebo Douglas Kellner (2005). Spektákl je podle Deborda hlavní produkcí naší společnosti. „Spektákl nechce dospět k ničemu jinému než sobě samému.“ (Debord, 2007)

Události, které chtějí být spektaklem, musí být krátkodobé a atraktivní, aby jím opravdu pro společnost byly. (Petrušek, 2020) Spektákl skrze obrazy ovlivňuje, jaký svět má společnost vidět. Zrak je podle něj nejabstraktnější a nejlépe zmanipulovatelný. (Debord, 2007) Tato slova potvrzuje i Baudrillard (2002). „Reálné obrazy“ se podle něj mohou stát rukojmími a stejně mocnými jako zbraně.

Spektákl také hraje zásadní roli v politice, například v produkování spektaklů podporujících národní identitu, jakými jsou veřejné události (volby, svátky), válečné pomníky, války. (Cowen, 2006) Spektákl musí být představení, které vybočuje z normálu v různých dimenzích. Události takového rozměru se snaží být zapamatovatelné v primárním směru, k čemuž mohou posloužit jasné barvy, hlasitost, násilné destrukce nebo jejich simulace. Teroristické spektakly potřebují ke svému činu ohniska, která jsou viditelná, mají unikátní prvky a nesou nějaké symboly. (Cowen, 2006)

Pro potřeby diplomové práce bude pojem spektakl zaměřený hlavně na jeho vztah k terorismu. Značná část akademických a esejistických prací se věnuje *spektáklizaci*

terorismu s důrazem na teroristický útok 11. září 2001 v New Yorku. O události napsal esej i druhý ze zmíněných „otců“ spektaklu. Jean Baudrillard se v eseji *The Spirit of Terrorism* (2002) domnívá, že událost přinesla nový druh terorismu. Akteři použili pro vytvoření spektaklu teroru dominantní moc Západu. Baudrillard (2002) zdůrazňuje symboliku jejich cílů, budov Světového obchodního centra, pro západní civilizaci. Domnívá se, že pokud by spadla pouze jedna věž, efekt by pro společnost nebyl stejný.

Dalším příkladem spektaklu terorismu může být zabití novináře Jamese Foleyho teroristickou skupinou Islámský stát (IS) v roce 2014. Teroristé popravu natočili a momenty před Foleyho smrtí obletěly svět. Jeho poprava byla nejznámější zpravodajskou událostí předchozích pěti let. (Gills, 2020) Šlo o podívanou, která se dala interpretovat v několika rovinách. Pro IS šlo o způsob, jak ukázat svoji moc, a částečně šlo o mobilizaci věřících. Americké publikum to interpretovalo jako nevinné popravení obyčejného občana nepřitelem, který je barbarský a nelidský. V následujících měsících se uskutečnilo několik dalších poprav rukojmích ze Západu, a začaly se šířit fotografie pořízené z videozáznamů, které doprovázely zpravodajství a sloužily jako ilustrace propagandy proti IS. I když to bylo hodnocené jako brutální, převládal v médiích přístup nutnosti informovat. (Gills, 2020)

„Taktikou teroristického modelu je vyvolat přebytek reality a nechat systém pod tímto přebytkem reality zkolabovat.“ (Baudrillard, 2002) Duchem terorismu je podle něj symbolická a obětní smrt, která je mnohem víc než smrt reálná, a je to tedy absolutní a neodvratná událost. (Baudrillard, 2002) „Křehkost globální moci by nebyla tak silně prokázána.“ (Baudrillard, 2002)

Terorismus byl vždy spojován s válkou, ale jejich asociace se spektaklem je podle Webera (2002) relativně novým fenoménem od počátku nového tisíciletí. Upozorňuje, že to ale neznamená totéž, tedy válka a terorismus nutně není spektaklem. Mluví o teatralizaci jako o ekvivalentu ke spektaklu v oblasti teroristických činů. Aby se něco mohlo považovat za spektakl, musí to mít místo dění. (Weber, 2002) Nejedná se o žádné nahodilé místo, „scéna či pódium“ musí mít k záměru konkrétní vztah, tedy výběr lokace něco demonstruje.

2.1.1. Teror spektáklu

Vedle pojmu spektákl terorismu se můžeme podívat i dál, na teror spektáklu. Ten odkazuje na spektákl jako podívanou, která byla typická pro fašistickou kulturu. Giroux (2007) teror spektáklu charakterizuje jako důsledek znehodnocení civilní společnosti skrze monumentální či hrdinské vizuální symboly. Jinými slovy, využívá všech možných spektáklů, aby zakryl realitu. Jako příklad uvádí Giroux (2007) nacistické sjezdy. Oproti tomu spektákl terorismu se nesnaží vyvolat iluzi, za použití strachu a násilí chce vytvořit novou představu o společnosti. (Giroux, 2007) Podle Giroux (2007) se tento typ spektáklu objevil po 11. září, který ke svým politickým cílům používá brutální násilí a surové znázornění moci. Nelze ale oddělovat od globální fascinace sledovat drsné záběry z útoků a jiné násilnosti. (Giroux, 2002)

2.2. Terorismus jako divadlo

Freedman a Thussu (2012) zdůrazňují, že terorismus není jen spektakulární záležitost, která je založená na produkci a šíření obrazů bombových útoků, ani pouhým taktickým rozhodnutím k dosažení politického cíle. Podle autorů je potřeba vliv médií na teroristické akce chápat v geopolitických a komunikačně-technologických souvislostech.

S pojmem terorismus jako divadlo přišel Brian Jenkins. Autoři, kteří píšou o konceptu terorismu jako divadlo používají také pojem spektákl, jelikož obojím cílem je vytvořit nějakou spektakulární „show“. Podle Cowena (2006) je divadlo exkluzivní spektákl, zpravidla pro ty, kteří ho zaplatí. Teroristé nechtějí nikoho ze spektáklu vylučovat a skrze pozornost médií hledají potenciální sponzory.

Nacos (2013) tvrdí vzhledem k publiku, že více než společnosti ublížit, jde o vytvoření jakéhosi děsivého „pouličního divadla“, které teroristé podnikají pro masovou společnost a šíří ho skrze média.

Podle Weinmanna (2008) jsou teroristické útoky důkladně naplánované a jejich příprava se podobá přípravě divadelní produkce. Jedná se o přípravu scénáře, castingu nebo podrobného harmonogramu. Svě činy přizpůsobují mediálním uzávěrkám nebo hlavním relacím. Přípravují pro média vlastní video obsah, tiskové zprávy, nahrané rozhovory. A na

samotných teroristických aktech se pak podílí celý produkční tým, který se skládá z útočníka, kameramana, producenta a zvukaře. (Weinmann, 2008)

2.3. Vztah médií k terorismu

„Jakmile dojde k teroristickému násilí, vztah mezi teroristy a masmédií se nevyhnutelně stává symbiotickým.“ (Wilkinson, 2011)

Terorismus média potřebuje, jinak záměr jejich skupin a činů nebude veřejnosti tak známý. Jak píše Matusitz (2013): „Terorismus přitahuje kamery, kamery přitahují terorismus.“ Podle Wilkinsona (2011) mají teroristé k médiím cynický a oportunistický vztah.

Podle Thussu a Freedmana (2012) jsou média zásadním ideologickým prostředkem „činů teroru“. Upozorňují, že média nejsou pouze pasivním hráčem, který přináší informace o teroristických činech globálnímu publiku, ale jsou spíše aktivním aktérem při konceptualizaci teroristických událostí.

Teroristé si pečlivě při plánování útoků vybírají „cíle, místo a načasování podle mediálních preferencí a snaží se vyhovět kritériím médií, pokud jde o zpravodajskou hodnotu, mediální harmonogramy a termíny a přístup k médiím“. (Weinmann, 2008)

Jak prohlásila v 80. letech tehdejší premiérka Velké Británie Margaret Thatcherová, média jsou pro teroristy kyslíkem. Podle Nacos (2016) její rčení nezestárla, jen je třeba v dnešní době odlišit, jaký kyslík teroristé potřebují. Od rozpadu Sovětského svazu se komunikace masových médií výrazně proměnila, a to hlavně globálním dosahem internetu a médií.

„Nejnovější pokroky komunikačních technologií doplnily tradičně masově zprostředkovaný terorismus o terorismus zprostředkovaný vlastními silami. (...) oba existují vedle sebe a vzájemně se vyživují. A teroristé jsou si toho velmi dobře vědomi. Nic to nedokazuje více než Islámský stát, jehož barbarské násilí je korunováno pouze tím, že k šíření své brutální propagandy využívá nejpokročilejší komunikační technologie.“ (Nacos, 2016)

Terorismus je možné popsat jako určitou formu komunikace. Tuman (2009) ho nepopisuje pouze jednoduchým modelem komunikace, snaží v definici terorismu jako komunikačního procesu vysvětlit, jak nás takové činy ovlivňují. Teroristé posílají sdělení nějakému publiku, například veřejnosti, státu či vládě, a to skrze násilnou činnost nebo destrukci. Tuman (2009) upozorňuje, a vyplývá to i z předchozího definičního rámce terorismu, že zprávou není právě

činěné násilí. Cílové publikum dekóduje sdělení na základě kontextu své vlastní reality. K tomu používá nástroje a metody, mezi které řadí jazyk, výběr slov nebo vládní diskurz teroristického činu. (Tuman, 2009)

Jedná se o způsob komunikace, která má vyvolat nějakou odezvu. Nemůžeme se tedy bavit o jednosměrném typu komunikace. První sdělení vyvolá určitou reakci, která bude komunikována zpátky. A může to být přímo, odpověď státu, vládní kroky, nebo nepřímo, skrze interpretaci mediálních odpovědí. Do komunikačního procesu mohou být zapojena i další publika, která mezi sebou mohou komunikovat a reagovat samostatně na teroristické chování. Jako první publikum uvádí Tuman (2009) to, které se přímo setká s násilím, destrukcí, vidí páchaný čin. Podstatné je ale to druhé publikum, respektive celá společnost, skrze které se teroristé snaží docílit změn v politice, získat zdroje nebo jim jde pouze o formu odplaty. Dalším publikem může být stát, vládní příslušníci. Je jasné, že publika se překrývají a v komunikačním procesu jich může být zapojeno mnohem víc.⁵ (Tuman, 2009)

2.4. Přístupy teroristů k médiím

Sociolog Wieviorka (2004) kategorizuje vztah mezi médii a terorismem do čtyř úrovní. Prvním vztahem je tzv. čirá lhostejnost. Teroristé při páchání útoků neočekávají žádnou pozornost médií a publicitu. Skrze své činy se nesnaží ani o nějakou propagandu. Jak konstatuje Wieviorka (2004), je tento model netypický. K tomu se přiklání i Wilkinson (2011). Podle něj je nereálné, aby si teroristé neuvědomovali dosah a potřebu médií k jejich činům. Navíc argumentuje, že pak takové násilí není teroristické povahy. Podle Wieviorky (2004) můžeme takový typ terorismu najít v domácím prostředí a často jako předteroristickou fází.

Druhý vztah pojmenovává (Wieviorka, 2004) jako relativní lhostejnost. Teroristé zůstávají lhostejní ke zviditelnění se v mainstreamových médiích, protože existují pro ně jiné komunikační kanály, skrze které rekrutují nové členy a šíří ideologické myšlenky.

⁵ Tento proces (Tuman, 2009) předvádí na příkladu 11. září. Al Kaida, teroristická skupina, vyslala své sdělení za provedení smrtících útoků na New York a Washington D.C. Prvním publikem byli lidé ve Dvojčatech, na Manhattnu, v Pentagonu a v unesených letadlech, tedy oběti smrtícího činu. Druhým a primárním publikem byla americká veřejnost, která vše sledovala skrze televizi a další média. Třetím publikem mohou být americké vládní složky, které na útok reagovaly. Mezi další publika můžeme zařadit nezávislá média, spojence a možné nepřátele. Tuman (2009) zdůrazňuje, že všechna publika mezi sebou nějak komunikují (přímo/nepřímo, samostatně/kolektivně apod.).

Wilkinson (2011) druhou kategorii kritizuje a nazývá ji nekategorií. Přidal by sociální platformy na internetu. Wieviorka (2004) opět poukazuje, že tento typ vztahu mezi médii a terorismem je spíše mezi aktéry, kteří nejsou ještě plně do teroristických aktivit zapojeni.

Třetí vztahovou kategorií je terorismus orientovaný na média. (Wieviorka, 2004) Teroristům nejde pouze o zájem médií událost pokrýt, ale počítají s manipulací mediálního obsahu, jejich sdělení je pečlivě rozmyšleno a aktivity uspořádány tak, aby vyvolaly mediální akci. Po manipulaci se pak média stávají součástí teroristických aktů. Strategie orientované na média ctí svobodu médií a dokáží ji využít ve svůj prospěch. Wilkinson (2011) podotýká, že teroristické činy jsou ze své povahy mediálně orientované a neodmyslitelně k terorizování patří používání médií jako nástroje k šíření zpráv o zastrašování.

Čtvrtý model je nazýván jako totální průlom v širší společnosti. Tisk je v tomto případě podle Wieviorky (2004) „cynicky manipulován“. Přirovnává to k Achillově patě demokracie, jakési slabosti systému. Jedná se o vyhrožování a páchání jiných trestných činů na představitelích médií. Teroristé média vidí jako součást systému, který musí být zničen, nicméně stále stojí o jejich pozornost. Cílem je například podmanění si nebo umlčení jednoho konkrétního média. Wilkinson (2011) označuje tuto kategorii rozdílně – jako nátlak na média. Nicméně teroristům kromě nějakého donucování jde stále o publicitu.

Nelze popřít, že terorismus jako hlavní nástroj politického nátlaku není zcela efektivní, ale je pozoruhodně účinný při propagaci politických cílů. (Wilkinson, 2011) Terorismus je psychologická zbraň závislá na komunikaci a mířená proti široké společnosti. Svobodná média nereprezentují hodnoty teroristů. Ve společnostech s volným trhem ale neustále soutěží o své publikum, což tvoří i tlak na jejich rychlost poskytování informací a zábavu. (Wilkinson, 2011)

2.5. Přístupy médií k terorismu

V demokratických společnostech můžeme rozlišovat tři přístupy reakcí médií na terorismus. (Wilkinson, 2011)

První je tzv. politika laissez-faire. Volně to lze přeložit jako „nechat to být“, což shrnuje, o jaký přístup se jedná. Žádné specifické kroky by při pokrývání terorismu neměly být brány v potaz. Jen pokud by se jednalo o vážné násilí a hrozbu, jsou kroky k například omezení obsahu k posouzení. (Wilkinson, 2011) Hrozbou takového přístupu může být jeho zneužití

teroristy k propagandě a publikování jejich myšlenek, a zároveň se může stát hrozbou pro publikum.

Druhým přístupem je mediální cenzura nebo ustanovená regulace státem. Některé státy přistoupily k mediálnímu zákazu vystupování teroristů v médiích. Wilkinson (2011) upozorňuje, že je důležité se vyhnout zneužití a manipulaci médií teroristy. „Ale pokud svoboda médií je obětována pro boj s terorismem, tak to malým teroristickým skupinám umožňuje zničit jednu z nejdůležitějších premis demokratické společnosti. Cenzura, ať je jakákoliv, nahrává do rukou nepříteli demokracie.“ (Wilkinson, 2011) Doplnuje, že ale v žádné svobodné společnosti není svoboda slova zcela bez hranic.

Třetí možností, a také nejpreferovanější ze strany médií, je jakýsi kompromis mezi výše zmíněnými. Jedná se o tzv. voluntary self-restraint neboli dobrovolná zdrženlivost. Jeho cílem je vyhnout se nebezpečné manipulaci ze strany teroristických skupin a jednotlivců. Média zavádí návody, příručky, jak dodržet objektivitu a balanc, koho pustit do vysílání nebo jaký používat výběr slov. (Wilkinson, 2011) Můžeme říct, že k tomu slouží etické kodexy, případně rozšířené o tyto výjimečné krizové situace, jakými jsou mimo jiné válečné konflikty či přírodní katastrofy.

Právě tento přístup je formou interní regulace nebo samoregulace⁶. Wilkinson (2011) si ale všímá, že mediální pracovníci a novináři často nejsou s pravidly seznámeni, chybí dodatečné vzdělávání, což má za následek vznik chyb a problémů, na které upozorňoval Matusitz (2013).

2.5.1. Cenzura a restrikce

Po Wilkinsově určení tří přístupů v demokratických společnostech, jak se stavět k pokrývání terorismu, je důležité se zaměřit více na otázku cenzury a restrikcí.

Terorismus narušuje právní řády svobodných společností. Testuje nezávislost a svobodu médií a můžeme tvrdit, že si tyto hodnoty bere jako rukojmí. (Marthoz, 2017)

Je proto záhodné terorismus omezit? A jak toho docílit? Podle Cowena (2006) je jednou z možností omezit jejich publicitu, a tím snížit jejich motivy a odradit teroristy od konání. K tomu to řešení se ale Cowen (2006) staví skepticky. Obává se, že by teroristé plánovali

⁶ Viz následující kapitola

mnohem rozsáhlejší, veřejnější útoky, které by zmíněnou publicitu dostat musely. Některé útoky je možné v médiích limitovat, např. bombové útoky v Iráku, ale nelze omezit mediální dosah událostí 11. září nebo útoky na velké sportovní stadiony apod. (Cowen, 2006) Podobně se k tomu staví i příručka pro novináře vydaná pod Organizací spojených národů, konkrétně pod záštitou agentury pro vzdělávání, vědu a kulturu UNESCO, z roku 2017. Podle ní není konkrétní důvod, proč se domnívat, že by ignorování teroristů vedlo k většímu násilí, aby vyvolalo silnější společenskou pozornost. (Marthoz, 2017)

Dalším argumentem proti omezení publicity je internetový dosah. I v roce 2006 je si Cowen vědom, že pokud by mainstreamová media událost nepokryla, jiné zdroje (např. sociální sítě či zahraniční zdroje) by teroristům prostor daly. Důležitost Cowen (2006) přikládá hlavně rámování teroristických činů v médiích a způsob, jak se takových událostech referuje.

Role internetu v mobilizaci teroristů je podle Archetti (2015) relativní. Upozorňuje, že být vystaven extrémistickému obsahu online nutně z člověka nedělá extremistu (teroristu). Argumentuje proti tvrzení, že multimediální obsah online může být víc radikalizující. Zároveň dostupnost takového obsahu hned neznamená zásah (reach). (Archetti, 2015)

Teroristé ke svému sdělení potřebují obrazy. Vznikají tak skupiny tzv. selfie-teroristů, což je způsob prezentace teroristů. (Mortensen, 2018) Příklad můžeme vidět na útoku v novozélandském Christchurch v roce 2019.

I přes možnosti digitálních platforem jsou pro teroristy nejkřičivější stále mainstreamová média. (Mortensen, 2018) Na základě Mortensenova výzkumu mezi dánskými novináři je patrné, že „ani odborníci z mediální praxe, ani vědci v této oblasti zřejmě nenašli životaschopná řešení v dilematu autocenzury“. (Mortensen, 2018) Někteří respondenti ve zmíněném výzkumu reflektovali jejich pokrývání terorismu jako „hraní jejich (teroristů) hry“. (Mortensen, 2018)

2.6. Digitální komunikační technologie

Weinmann (2008) upozorňuje na mediální příležitosti pro teroristy, které sebou přináší nová média a nové komunikační technologie. Internet jako decentralizovaná síť, která postrádá komplexní cenzuru, je pro teroristy vhodným místem pro šíření svých myšlenek

Podle Archetti (2015) je všeobecně uznávané, že teroristé používají Internet⁷ a globální komunikační kanály z velké části ze stejných důvodů jako jakýkoli jiný jejich uživatel. Vedou je k tomu například nízké náklady a možnosti okamžité komunikace s libovolně velkým publikem. Důležitá je pro ně anonymita a absence cenzury. Je snadné získávat informace, přenášet soubory a propojovat se se stejně smýšlejícími skupinami lidí. (Archetti, 2013) Teroristé také mohou internet využívat k fundraisingu pro svou činnost.

Internet a sociální sítě jsou označovány za platformy pro šíření radikálního obsahu zaměřené na zranitelné jedince. Neustálá činnost náborových a propagandistických center má tomu být důkazem. Internet je pak vnímán hlavně negativně a otevřeně obviňovaný z radikalizace. Archetti (2015) tak mluví o mýtu radikalizace Internetem. Podle ní koukáme na Internet ve spojitosti s terorismem skrze technologický determinismus. Tedy předpokládáme, že technologie svou existencí vyvolá sociální a politické účinky. Souvisí to s představou, že Internet má radikálně změnit svět. (Archetti, 2015).

Archetti (2015) ale zdůrazňuje, že dostupnost radikálního obsahu online nutně neznamená, že jím publikum bude nutně ovlivňováno. Upozorňuje, že chybí dostatečné empirické důkazy, které jsou pro studium terorismu charakteristické. „Internet má vliv na všechny oblasti západní společnosti, nejen na sledování teroristické činnosti. To, co se nakonec počítá, nejsou technické vlastnosti média, ale způsob, jakým si je sociální aktéři přivlastňují k mobilizaci podpory a zdrojů.“ (Archetti, 2015)

Většímu dosahu radikálního obsahu mohou napomáhat algoritmy sociální sítí. V případě studie založené na zkoumání algoritmu Facebooku (Morse, 2020), mohou fungovat

⁷ Archetti (2015) v textu užívá pojem Internet s velkým počátečním písmenem. Pojmenovává tím technologii jako celek. V případě užití pr malého písmena bychom mluvili o jakékoli síti, která by propojovala počítače ve vnější síti. Vedle toho Archetti (2015) užívá výraz globální komunikační technologie, pod kterými si můžeme představit konkrétní weby, sociální média, aj.

algoritmy jako generátory mediálního obsahu. Digitální a sociální sítě se stávají novým centrem společnosti, jelikož algoritmy poznají důležitou událost a zvýrazní ji. (Morse, 2020)

Změna, že gate-keeping není doménou pouze novinářů, ale i algoritmů, sebou nese negativní stránky. V případě teroristických útoků v německém Halle a novozélandském Christchurch, kdy útočníci vysílali vše jako živý přenos na sociální sítě (Facebook a Twitch), nedošlo ze strany komunikačních platforem k zákazu takového živého vysílání. Mohlo jít o nedostatečné zkušenosti s takovým obsahem. (Morse, 2020)

Podle Leitch (2022) došlo v případě Christchurch i k dalšímu technickému problému. Jak bylo zmíněno, videonahrávka byla pořízena z pohledu první osoby, tak jako tisíce podobných simulací ve hrách. Pro systémy umělé inteligence tak bylo obtížné rozeznat, zda se jednalo o simulaci, videohru, nebo realitu. (Leitch, 2022)

Provedený výzkum s 28 editory ze šesti zemí z roku 2019 zase potvrzuje důležitost sociálních sítí při mimořádných událostech. „Sociální sítě jsou brilantním řešením, jak zjistit, že se něco děje.“ (Rupar & Murell, 2019) Na stinné stránky, které sebou tlak na rychlost a používání sociálních sítí nese, upozorní následující kapitola věnovaná etice a etickým dilematům.

2.7. Problémy mediálního pokrytí

Jak už bylo několikrát poznamenáno v předchozích odstavcích mediální pokrytí terorismu sebou nese pro média výzvy. Morse (2020) ale upozorňuje, že terorismus splňuje zpravodajské hodnoty⁸, proto musí být médií pokrytý.

Problémy mediálního pokrytí terorismu lze shrnout do několika bodů. Následně z nich vyplývají i etická dilemata, která budou rozebrána v další kapitole. Podle Matusitze (2013) je malé množství reportérů-expertů, kteří by se na téma pokrývání terorismu specializovali. Komplikace přináší také národní agentury, které mohou médiím záměrně předávat dezinformace a jiné zmanipulované zprávy. Média často přebírají informace z veřejných a státních institucí. To může souviset s následujícím bodem, a to s editorialem rozhodnutím.

⁸ Zpravodajské hodnoty určují, zda se informace dostane do médií a jak se s ní bude zacházet. Patří sem aktuálnost, důležitost, blízkost, dramatičnost, překvapivost, zaujetí, konflikt a další. (Halada & Osvaldová, 2017)

Jak píše Matusitz (2013), i když existují zpravodajsky vhodná témata (vyhovují zpravodajským hodnotám), neznamená to, že budou publikovaná. Problém spatřuje i v přílišném zapojení médií do antiteroristických akcí, tedy v situacích, kdy novináři například pokrývají záchranné akce. Tento typ informací mohou teroristé zneužít nebo jimi mohou být upozorněni. V souboji o co největší diváckou pozornost se média mohou uchýlovat k dramatickému vyprávění událostí. Právě dramatická prezentace může být dalším problémem. Média mohou útoky činit hrozivějšími a častějšími, než doopravdy jsou. (Matusitz, 2013)

Vedle toho blízko stojí senzacechtivost. Obdobně jako předchozí bod média soutěží o pozornost diváka či čtenáře, chtějí být první, kdo informaci zveřejní. Buď jsou média na místě první, nebo tím docílí tak, že jako první zveřejní informaci, která doposud nebyla uvedena. S tím souvisí i problém publikování příběhů tzv. v reálném čase, což vede k nedostatečné kontrole a editování. Dále je potřeba dávat pozor, aby média nedovolila teroristům stát se jejich propagandistickým nástrojem. (Matusitz, 2013)

2.7.1. Nerovnoměrné pokrytí

„Teroristé už nejsou tak úspěšní v únosu letadel, ale velmi úspěšně se zmocňují globálních zpravodajských cyklů.“ (Ritchie et al., 2022)

Terorismus dominuje zpravodajství. Jsme o něm informováni ihned, je mu věnovaná zásadní pozornost, což odpovídá záměrům teroristů. Intenzivní zpravodajství může zkreslovat a ztížit tak pochopení terorismu v souvislostech. (Ritchie et al., 2022) „Důvodem je heuristika dostupnosti: naše vnímání je silně ovlivněno nejnovějšími příklady. Jsme zaujatí vůči nedávným událostem ve zprávách, protože si je dokážeme rychle vybavit.“ (Ritchie et al., 2022) Je nutné dodat, že mediální pokrytí teroristických útoků je ale velmi nerovnoměrné. Jakou pozornost média útokům věnují, ovlivňuje názory ve společnosti a má to zásadní vliv na to, jak společnost terorismus vnímá. (Ritchie et al., 2022)

Proč jsou některé útoky pokrývány více než jiné se snaží zjistit americká studie, která se zaměřuje na proměny referování o útocích ve Spojených státech v letech 2005-2015. (Kearns et al., 2019) Z výsledků zkoumání vychází, že útoky zinscenované příslušníkem muslimské víry mají nejvyšší míru mediálního pokrytí, a to zejména v hlavních médiích, kam autoři

studie zařadili pouze tisk a online weby⁹. Vysílací média mají jiný časový prostor se tématu věnovat, proto by bylo třeba další studie. Ještě větší pozornost média věnovala těm útokům, po kterých byl pachatel zatčen. (Kearns et al., 2019)

„Pokud se útokům spáchaným muslimy věnuje výrazně větší pozornost, mohou si diváci myslet, že tyto útoky jsou běžnější, a začít se muslimských teroristů více obávat. Toto mylné vnímání může vytvořit zpětnou vazbu nesprávných informací, které podporují předsudky a diskriminaci.“ (Kearns et al., 2019)

⁹ weby CNN.com, USA Today, Washington Post, The New York Times, The Wallstreet Journal

3. Etika a terorismus

Třetí kapitola si klade za cíl vystihnout etiku s důrazem na aplikovanou mediální etiku. Pro určení eticky sporných oblastí v pokrývání terorismu je využita příručka pro novináře od UNESCO.

3.1. Etika

Etika jako taková má základ v řecké filozofii. Je v podstatě nadřazena morálce a je předmětem jejího zkoumání. Na rozdíl od morálky představuje etika její kritickou reflexi a základem je respektování určitého principu. Zjednodušeně se dá říct, že etika předepisuje lidem, jak by se měli chovat. (Remišová, 2010; Moravec, 2020)

Etika médií je aplikovanou etikou¹⁰, která se snaží kriticky analyzovat, popisovat morálku i etiku ve všech formách médií. Mezi její funkce patří například vypracovávání metodiky k řešení eticky sporných dilemat a vytvoření způsobu pro etické vzdělávání. (Remišová, 2010). Obecně je podle Moravce (2020) aplikovaná etika nejnaléhavější oblastí etiky, kam dnes můžeme zařadit etiku života a smrti, etiku rodiny či profesní etiku.

„Novinářská etika je nejen součástí profesní etiky, ale též aplikované mediální etiky¹¹.“ (Moravec, 2020). Souhrnně se jedná o praktickou disciplínu, která obsahuje názory a úvahy, jak má žurnalista při své práci postupovat. (Moravec, 2020) Účelem je „objasnit zásady a zlepšit profesní jednání žurnalistů tak, aby docházelo k eticky uvážlivému úsudku“. (Moravec, 2020)

Kromě vztahu etiky a morálky je třeba zmínit i vztah morálky a práva. Jedná se o základní struktury, které se podílí na společenské regulaci při řešení konfliktů na všech úrovních mezilidských vztahů. „Vztah morálky a práva zajišťuje komplexitu regulace, tedy souvztažnost morální regulace (tzn. samoregulace) založené na interních pravidlech, jež jsou

¹⁰ Etiku můžeme dělit na deskriptivní (snaží se popsat morálku v co nejširších oblastech a kulturních souvislostech), normativní (hledá kritéria pro označení, co je dobré a co špatné), metaetiku (zabývá se tím, jak se o morálce vyjadřujeme, jaká používáme slova) a aplikovanou etiku (zkoumá teorii etiky v praxi). (Moravec, 2020)

¹¹ Etika médií zahrnuje etiku všech mediálních sfér (např. marketing, public relations, žurnalistika).

přijímána a prosazována dobrovolně, a právní regulace založené na externích pravidlech, která jsou vymáhána státní mocí.“ (Moravec, 2020) Regulaci médií podstatně ovlivňuje politický systém. Demokratické a autoritářské systémy k regulaci přistupují rozdílně, na jedné straně máme spíše liberální přístup s principy odpovědnosti, svobodě slova atd., a na druhé omezování obsahu a média jako nástroj propagandy. (Moravec, 2020)

V této souvislosti, a i pro následující kapitoly, můžeme zmínit hlavní rozdělení regulace médií. Máme regulaci externí, což je soubor pravidel a norem, která jsou daná státem, a to jak v demokratických, tak v autoritářských systémech. V případě České republiky se jedná o Listinu základních práv a svobod a další zákonné normy včetně unijních. Z porušení těchto norem lze vyvodit občanskoprávní nebo trestněprávní postihy. (Moravec, 2020)

Za druhé máme regulaci interní, jindy nazývanou jako samoregulace. Ta vychází z vlastního přesvědčení o potřebě souboru norem. Zpravidla jejich porušení není trestáno. Moravec (2020) ještě zmiňuje tzv. hybridní formy regulace. O těch můžeme mluvit v případě, že na základě externího tlaku vznikne soubor vlastních pravidel.

O etice médií se mluví i v souvislosti s profesionalizací žurnalistické práce. Tím jsou míněna např. sociologická kritéria pro určení profese – systematická teorie, profesní autorita, profesní organizace a profesní etika. Podle Remišové (2010) a Moravce (2020) je právě poslední kritérium nejslabším článkem pro žurnalistiku.

3.2. Základní principy ve vztahu k terorismu

3.2.1. *Pravdivost*

Na terorismus je nahlíženo jako na odporný násilný čin, který nemá mít prostor pro své vyjádření. Právě ale snaha novinářů o dobrání se pravdy často může pomyslnou hranici narušit.

Během referování o teroristickém činu je zprvu všechno chaotické, opředené spekulacemi a novinář se musí ubránit šíření nepravdivých a nepodložených informací. Ve sdělování pravdy je třeba být komplexní, zdůrazňuje Marthoz (2017). I přes brutalitu činu je nutné jej analyzovat a snažit se najít důvody, proč se tak stalo. (Marthoz, 2017) To může souviset i s tím, na které zdroje je při informování o teroristickém činu novinář odkázán.

Část dostupných zdrojů se může stát dalším propagačním materiálem terorismu. Velký důraz se tedy dává na očitě svědky, oběti a záchranné složky. Brzybohatý (1999) při práci s oběťmi upozorňuje na možné zkreslení výpovědí od očitých svědků a obětí. Je třeba na takové informace brát zřetel, protože mají jen doplňkový charakter a budou vždy zkreslené. (Brzybohatý, 1999)

„Informace jsou nejzákladnějším předpokladem v boji proti terorismu. K tomu, aby byly využitelné, musí být co nejobektivnější (...) A naopak v minimální míře by měly obsahovat různá zkreslení a chybné údaje.“ (Brzybohatý, 1999)

3.2.2. Nezávislost

Jak bylo zmíněno výše, terorismus testuje nezávislost jednotlivých médií a jejich svobodu. Události, resp. krize, které způsobují strach a nějakým způsobem ohrožují společnost, často volají po požadavku státní cenzury médií. A to se vztahuje i na demokratické státy, které jsou nejvíce teroristickými útoky postihovány.

Marthoz (2017) zdůrazňuje, že těsně po teroristickém útoku je nevyhnutelné, aby se média neztotožnila se svou komunitou. Při rozsáhlém útoku mají média tendenci ztrácet svou kritičnost vůči státu a moci. Je nutné si ji ale zachovat a mít kritický odstup mezi médií na jedné straně a reakcemi veřejnosti, prohlášeními autorit, úřadů a jinými informačními kanály na straně druhé. (Marthoz, 2017)

3.2.3. Odpovědnost

Média neustále konají službu veřejnosti. Jejich výsledky mohou jak pozitivně, tak negativně ovlivnit společnost. Týká se to úmyslného chování médií, ale i chyb, které při své činnosti vytvoří. Odpovědnost jmenuje Moravec (2020) jako hlavní princip novinářské etiky. Novináři by měli ctít tzv. veřejnou odpovědnost žurnalistiky. Měli by se „vyhnout jakémukoliv nabádání k nenávisti, poškozování dobré pověsti nebo násilí“. (McQuail, 2016) Vedle toho stojí i morální odpovědnost, kdy předvídáme, že by mohlo dojít k negativním důsledkům po publikování či nepublikování zprávy. Profesionální novináři na sebe berou ještě formu odpovědnosti, která se řídí kodexy a pravidly, které definují postupy jejich práce. (McQuail, 2016)

Média musí vyvažovat mezi právem a povinností informovat a minimalizací negativního dopadu. Ten může ohrozit bezpečnostní složky během vyšetřování, publikum, nebo samotné oběti. (Marthoz, 2017)

3.2.4. Transparentnost

Terorismus klade zásadní editoriaální otázky, a to, co média mají či nemají zveřejnit. Pokud v rámci informování o terorismu zveřejní oficiální zprávu, fotografii nebo video teroristů, je třeba to publiku dostatečně vysvětlit, aby nebyla narušena důvěra v dané médium. Možné chyby způsobené rychlým a mnohdy chaotickým pokrýváním krizové situace musí být zřetelně a rychle opraveny a publikum na takové úpravy musí být upozorněno. Větší důvěryhodnosti v médium může pomoci i zpětná kritická analýza, která shrne, jak o dané situaci médium psalo, co se povedlo a v čem naopak chybovalo. (Marthoz, 2017)

3.3. Etické kodexy

Etický kodex je profesním kodexem, kterým se musí řídit všichni vykonávající danou profesi. Jde o soubor pravidel a principů, které vychází z morálky a práva. (Moravec, 2020) V oblasti médií se jedná o samoregulační nástroj. Vychází z předpokladu odpovědnosti a morální integrity novináře. (Moravec, 2020) Profesní kodexy mají často abstraktní charakter a nelze je redukovat na nástroje k rozhodování eticky sporných oblastí. (Moravec, 2020) Podle Remišové (2010) by mělo etické minimum pro všechny kodexy tvořit: neškodit jiným, čestnost a participace na společenském dobru. Prvky závaznosti kodexů jsou v různých státech odlišné, což záleží na tom, zda je profese novináře podmíněna členstvím v profesní organizaci či nikoli. (Moravec, 2020)

3.4. Etická dilemata

Vztah médií, etiky a terorismu se dá podle Smitha a Hawkse (2019) charakterizovat třemi body. Útočníci jsou závislí na mediálním pokrytí, mediální pokrývání terorismu je rozporuplné a teroristické útoky jsou neetické, proto by média etiku zachovat měla. Podle nich se také mění vztah mezi teroristy a vládami, proto teroristé mnohem více spoléhají na média. (Smith, Hawks, 2019)

V kodexech i literatuře (Moravec, 2020; Remišová, 2010) se objevují etická dilemata a jak s nimi zacházet v případě, že se novinář dostane do takové situace. Obecně k eticky sporným oblastem patří narušování soukromí, práce se zdroji, uplácení, střet zájmů, vztah novinářů k majiteli média či inzerentům, klamání, plagiátorství, osobní zapojení do události a referování o krizových situacích, které je stěžejním etickým dilematem pro tuto práci. (Moravec, 2020)

Můžeme vidět, že eticky sporné oblasti se překrývají. Referování o krizových situacích se bezprostředně dotýká narušování soukromí či práce se zdroji. „Vzhledem k tomu, že krizové situace naplňují vybraná kritéria konceptu zpravodajských hodnot (jakými jsou nečekanost, překvapivost, negativita, vzácnost, srozumitelnost, jednoznačnost) lépe než jiné události, věnují jim média zpravidla větší pozornost. Novináři jsou při nich vystaveni eticky problematickým okamžikům, v nichž mohou činit eticky sporná rozhodnutí.“ (Moravec, 2020) Podle Marthoze (2017) jde hlavně o etické otázky, které se vztahují k mediálnímu zobrazování násilí. Je podle něj ale nutné dbát na politickou rovinu zobrazování.

Pro účely práce budou vybrány oblasti, které při referování o terorismu mohou vzbuzovat etické otázky. Na základě příručky UNESCO budou popsána etická dilemata a možné přístupy, jak v daných situacích postupovat.

3.4.1. Vhodný jazyk

Velké množství informací může způsobit stejnou úzkost jako jejich nedostatek. Zobrazování násilí je v médiích každodenní záležitostí, v případě teroristických útoků média ale podle Marthoze (2017) přechází do autopilota a stávají se „hláskou trouby“ teroristům. Média se musí naučit rozpoznat svůj tón, aby pouze nepřispívala k šíření úzkosti, rozdmýchávání hněvu nebo aby aktéři nevypadali větší, než doopravdy jsou. (Marthoz 2017)

Informování o terorismu se může vlivem použitého jazyka přeměnit v jakési vyjadřování obdivu. Marthoz (2017) pokládá otázku, zda jsou teroristé opravdu „hvězdami“? Média používají slova jako zabiják, barbar, vrah, útočník, střelec a podobně, ale k tomu lze nalézt i fráze nebo slova, která svým způsobem vzbuzují obdiv. Například tzv. mastermind v pozadí útoků, sofistikovaný útok apod. (Marthoz, 2017) Rozpoznat teroristický útok od násilného není snadné, proto do chvíle, než bezpečnostní složky prohlásí čin za teroristický, média operují se slovem terorista a terorismus opatrně. A to i navzdory institucím a veřejnosti, které

by přímé označení chtěly. (Marthoz, 2017) Zpravodajské agentury se snaží vyhýbat používání termínu terorismus, jelikož se jedná o politický termín. (Rupar & Murell, 2019)

To souvisí i s tím, jaký obraz teroristé chtějí skrze média předat. Pokud novináři budou referovat o jejich „výjimečných“ taktických schopnostech, budou jen podporovat mediální terorismus.

Při užívání výrazů by média měla dbát také na ideologickou rovinu, například dávat pozor na používání výrazů „osa zla“, barbaři, kterými média vyjadřují soudy a činy tím stigmatizují. Příručka UNESCO (Marthoz, 2017) zdůrazňuje důslednost novináře při používání nosných slov jako „fundamentalismus“ a genocida“ a dávat přednost důslednému vysvětlení jejich použití a vysvětlení situace před pouhým imperativním prohlášením.

Matusitz (2013) se v celé kapitole své knihy věnuje používání eufemismů při referování o terorismu. Eufemismy manipulují realitou popíráním naturálního jazyka pod žargon, který má určitým způsobem ovlivnit publikum. Z jeho pohledu se média dopady terorismu zmírňují a ve společnosti nevyvolávají takový strach. Na druhou stranu ale při používání eufemismů společnost zcela nepochopí, co doopravdy terorismus je a jaký má dopad. (Matusitz, 2013)

Média se bezprostředně po útoku musí také vypořádávat s nenávistnou rétorikou vůči pachatelům. Média nemají moc takovou diskusi zastavit, nicméně měla by v rámci svého působení pomáhat společnosti uklidnit, nastavit konstruktivní debatu a ve svých diskuzích komunikovat s čtenáři. „Média by měla zavést systémy moderace založené na svých zásadách a hodnotách, novinářské etice a mezinárodních zákonech, aby se svoboda projevu a rozmanitost názorů nestaly záminkou k podněcování k diskriminaci a násilí.“ (Marthoz, 2017)

3.4.2. Jméno a život teroristy

Francouzský filozof Bernard-Henri Lévy (2016) po vlně útoků ve Francii polemizoval ve třech důvodech o tom, proč nezveřejňovat v médiích jména teroristů. Prvním je, že zveřejněním jména a fotky by se terorista stal celosvětově znám v showbyznysové části teroristické války, čímž by splnil jeden ze svých hlavních cílů. Jako druhý důvod uvádí, že by se nemělo zacházet do detailů o životě pachatele, jako se to v jiných případech dělá. Novináři by tak měli potlačit jeho „lidskou“ stránku a minimem informací ukázat na jeho

„pekelný čin“. Třetím a nejpřesvědčivějším Lévy (2016) jmenuje „hypnotické opakování“ o teroristech, které může mít za následek jeho opakování, přijetí násilníků jako vzor a globální slávu. Francouzský filozof volá po rozsáhlé dohodě napříč sdělovacími prostředky, která by určila hranice, jak v dnešním světě o terorismu informovat.

Kromě glorifikace je třeba se vyhnout používání zavádějících frází jako „muslimský terorista“, které mohou zmást a teroristický čin vztahovat na náboženství jako celek. (Smith, Hawks, 2019). Podle Marthoze (2017) je generalizace velmi lákavá. „Islamistický“ terorismus je zpravidla spojován s muslimským regionem, navzdory jeho diverzitě a k muslimské populaci jako takové. Redakce se takovému zkreslování mohou bránit popisováním společnosti v celé své rozlišnosti, tedy nezajímat se o konkrétní komunity pouze, když dojde k útoku.

Média se také potýkají s tím, jak nazývat teroristické organizace. Pokud by uváděla jména, které si sama uskupení zvolila, šířila by do jisté míry jejich propagandistickou myšlenku. Média proto k tomu přistupují různě a na příkladu ISIL, což je oficiální název zvolený teroristickou skupinou Islámský stát Iráku a Levanty, používají výrazy jako „samozvaný Islámský stát“, „teroristé skupiny Islámského státu“ nebo pouze akronym IS, aby nemusela jmenovat celý název podobně jako u organizací FARC a ETA. (Marthoz, 2017)

3.4.3. Rychlost a vyváženost

V prvních chvílích hrají média roli krizového manažera, musí být přesná, rychlá a předávat informace zodpovědně. (Marthoz, 2017). V případě útoku médium spoléhá na zdroje institucí, vládních organizací nebo bezpečnostních složek. „Krizová žurnalistika se v mnoha věcech od klasické odlišuje. Časový tlak v kombinaci s nedostatkem informací, přeháněním, spekulacemi a emočně zasaženými zdroji dělají etická rozhodnutí rozdílnými oproti těm za běžného provozu.“ (Gheresti a Johanson, 2021)

Tlak na pravdu, a především na rychlost zvyšuje nároky na zodpovědnost a přesnost informací, které do světa novináři pouští. Někteří editoři, ze studie z roku 2019 s 28 zástupci světových médií, nevolí cestu co nejrychleji zveřejnit informace. Zakládají si na řádném ověření, protože pak jimi podaná informace bude publikem považovaná za důvěryhodnou. „Nepotřebujeme být první, ale publikum bude vědět, že jsme přesní.“ (Rupar & Murell, 2019) Tento typ zodpovědnosti za rychle zveřejněné informace tlačí hlavně na online média.

Marthoz (2017) upozorňuje, že publikování informací v reálném čase sebou nese riziko přehnané reakce. Podle Rugar a Murell (2019) studie potvrdila závazek novinářů ke správnosti, pravdivosti a kvalitním informacím. Kriticky ale nahlíží na editoriaální rozhodnutí ovlivněná rychlostí. Nicméně i přesto se novináři snaží docílit pravdivosti.

„Jejich tón a volba slov a obrazů nejenže pomáhá zabránit panice, ale také zabránit odvetě vůči jednotlivcům nebo skupinám, které jsou v myslích veřejnosti spojovány s pachateli útoků.“ (Marthoz, 2017)

3.4.4. Práce se zdroji

K zodpovědné práci se zdroji patří i důležité zvážení, zda konkrétní informace není teroristickou propagandou nebo zda nebude v budoucnu jako propaganda sloužit. (Marthoz, 2017)

Média musí být opatrná při používání anonymních zdrojů. Jejich využití by mělo být výsledkem editoriaální diskuse. Podobný přístup je potřeba i při oslovování expertů, kteří situaci vysvětlují, dávají do kontextu, a tedy rámuji. Je nutné ověřit jejich nezávislost a odbornost v daném oboru, zda je jejich působiště spojené s nějakou politickou stranou, politickým směrem nebo konkrétní osobností. (Marthoz, 2017)

Do diskuse o zdrojích vstupují i takové materiály, které vyprodukuje teroristé a teroristické organizace sami. Jak mají ale média zacházet s materiály, jejichž cílem je zjevně rekrutovat, manipulovat šířit strach? Podle Marthoze (2017) média musí vybrat zpravodajsky vhodné záběry vystřížené z propagandy, vysvětlit kontext a zeptat se na názor autorit, na které to cílí.

3.4.5. Fotografie a videa

„Obrazy jsou pro teroristy nezbytné nejen z toho důvodu, že dopad teroristického činu závisí „na jeho velkolepé komunikaci v tisku“, ale také na nevyhnutelném spojení mezi dominantními vizuálními reprezentacemi a představami veřejnosti o hrozbě terorismu.“ (Mortensen, 2018)

Vedle používání vhodného jazyka digitální komunikační technologie přináší otázku používání obrazového materiálu, který je pořízen svědky nebo samotnými teroristy.

Příkladem mohou být tzv. selfie-teroristé, kteří své útoky streamují na nějakou online platformu. V posledních pěti letech se udály dva výrazné. Terorista vysílal střelbu v německém Halle na Twitch¹² a v novozélandském Christchurch odvysílal střelec teroristický útok na Facebooku v živém vysílání. Nahrávky mají připomínat videohru a provedení útoku v „první osobě“, tedy tak jak je divák například zvyklý hrát v bojových hrách. Oba útočníci v tomto případě zvolili digitální média k znásobení dopadu jejich činu. Je to metaforou k postulátu, že spektakl terorismu není mířený jen na opravdové oběti, ale má vystrašit i širší skupiny diváků. Reálná smrt se stává spektaklem. (Morse, 2020)

„Výzva je to především etická. Rozhodnutí médií se bude lišit podle míry senzacechtivosti a profesionality, ale také jejich politické linie, a zda se snaží se snažit násilí skrývat nebo zveličovat.“ (Marthoz, 2017)¹³

Pokud se televize rozhodnou vysílat nějaké drastické záběry z útoků, je nutné nejdříve diváka varovat a dát mu čas, aby vysílání vypnul.

Další etickou výzvou je pro novináře zacházení s materiály občanské žurnalistiky. Hned po útoku se začínají sociální sítě plnit obrázky, videi a informacemi. Novináři kontaktují uživatele, zda příspěvky mohou použít. Podle Marthoze (2017) je ale nutná velmi přísná regulace takových zdrojů. Záběry a fotografie by měly projít důkladnou kontrolou, zda nejde o podvrh, manipulaci nebo propagandistickou informaci. K odhalení podvrhu může posloužit například zpětné vyhledávání obrázků¹⁴. Opatrně je třeba přistupovat k materiálům šířených agenturami, které příležitostně spolupracují s novináři působících v oblastech teroristických organizací, kteří svou práci předkládají ke kontrole teroristickému uskupení. Takové fotografie musí být jasně popsány, aby varovaly veřejnost o jejich původu. (Marthoz, 2017)

¹² Sociální platforma Twitch je určena k živému vysílání a zaměřuje se především na herní odvětví, vysílání eSport zápasů, ale i hudebních či jiných kulturních akcí. Skrze platformu si uživatelé mohou vytvořit vlastní komunity, se kterými sdílí obsah. Denně Twitch navštíví přes 31 milionů uživatelů a 7 milionů uživatelů měsíčně vysílá online.

¹³ Například The Guardian zavedl pravidlo, že nebude zveřejňovat jakékoliv obrazové materiály, které by mohly útočníka glorifikovat, například jeho přípravu zbraní atd. Použity mohou být pouze úzce oříznuté obrázky soustředěné na rukojmí a oběti. (Marthoz, 2017)

¹⁴ Reverse image search v Google vyhledávači

3.4.6. Narušování soukromí

O narušování soukromí mluví ve své knize Remišová (2010) jako o mimořádně závažném etickém problému. Člověk se může stát obětí trestných činů, katastrof, hromadného neštěstí, válečného konfliktu anebo teroristického činu. (Moravec, 2020) Právě na poslední zmíněné se budeme soustředit.

Proces, kdy se z člověka stává oběť, se nazývá viktimizací. Rozlišujeme viktimizaci hlavně primární, sekundární, v některých případech i terciární (Moravec, 2020). Primární oběti jsou přímo událostí dotčeni, jde o zraněné, mrtvé a přihlížející. Sekundární viktimizace je způsobena hlavně okolím oběti, kdy je narušen proces uzdravování oběti, a to v důsledku nedostatečné citlivosti okolí a institucí. Novináři musí být zvláště opatrní při používání fotografií obětí, které by je mohly poškodit nebo narušit osobní soukromí jejich blízkých, pozůstalých.

Společnost bezprostředně po teroristickém útoku očekává co nejvíce informací. Novináři ale musí být velmi opatrní při vyslovování domněnek o jménu či popisu pachatele. Publikování špatného popisu osoby nebo jména, které není ověřené od bezpečnostních složek, může způsobit narušení soukromí osoby. Remišová (2010) přidává, že může dojít až ke stigmatizaci oběti.

Etika proto musí být založena na respektu. Oběti jsou základem žurnalistického pokrytí, novinář by měl spěchat s nimi promluvit, jeho jednání ale musí být citlivé vzhledem k proběhlé události. (Marthoz, 2017)

Matusitz (2013) upozorňuje, že úroveň, se kterou se oběť identifikuje jako oběť, je extenzivní a může mít nezdravé následky. Mediální pokrytí terorismu rozhodně zásadně ovlivňuje chování publika. Ale je podstatné říct, že negativně ovlivněni jsou i sami novináři, kteří nereportují z místa činu a kteří ve svých redakcích selektují informace a pouští do světa. (Marthoz, 2017)

Příručka UNESCO přikládá k tomuto tématu několik bodů od The Dart Center for Journalism and Trauma, jak zvládnout situaci s lidskostí a respektem vůči obětem a přeživším.

Je nutné se zeptat na souhlas s pořízením videa a fotografií. Dále je třeba zhodnotit, v jakém stavu šoku oběti jsou. Udělením souhlasu se mohou cítit manipulováni. Novináři by

dotazováním neměli zhoršovat stav obětí, otázky musí být citlivé a opatrné. Pokud se dotazovaný zhroutí, měl by mu novinář dát prostor a možnost rozhovor ukončit. Fotografové a kameramani musí dbát na soukromí obětí. Při kladení otázek by se novinář měl vyhnout otázkám typu, co mohlo být uděláno jinak. Pokud oběti nechtějí vypovídat, mají novináři oslovit humanitární pracovníky a informace dohledat jinde. Je potřeba také myslet na důsledky novinářského jednání, jak ovlivní rodiny přeživších. Příběhům není třeba přidávat senzaci. Základem by měla být solidní, věcná žurnalistika se zdravou dávkou citlivosti. Pozorně je třeba vybírat i „tragické obrázky“ pro ikony a grafiky. (DartCenter, 2011)

4. Komparace etických kodexů

Předmětem této kapitoly je přiblížit, jaký je stav vybraných českých etických kodexů v porovnání se zahraničními v důsledku proběhlých událostí a publikování příručky pro novináře organizací UNESCO v roce 2017. Dojde ke komparaci kodexů českých médií se zahraničními podle vymezení, které je nastíněno níže.

Předlohou k porovnávání je zmíněná příručka, která nastavuje etický rámec pro novináře v případě teroristického činu. Výsledkem je analýza, která poslouží jako inspirační zdroj pro následující kvalitativní výzkum. Komparace poskytne pohled na eticky sporná témata v českých kodexech, která budou dále námětem pro vznik okruhů pro kvalitativní rozhovory, a tedy stěžejní část diplomové práce.

Autorka si je vědoma, že výběr reprezentativního vzorku v takovém měřítku je velmi složitý, proto je výběr médií spíše arbitrární. Jelikož by analýza byla na samostatnou práci, je cílem této krátké komparace nastínit na konkrétních případech, jak jednotlivá média v zemích, ve kterých mají zkušenosti s teroristickými útoky referují o terorismu a jak takové etické kodexy vypadají.

V době konvergence rozhlas a televize neposkytují pouze vysílání, ale jejich služby rozvíjí online platformy. V případě tisku zase dochází k přelivu obsahu na online platformy, kde je doplňován o obrazové a audio obsahy. Pro analýzu etických kodexů budou vybráni pouze vysílatelé (televizní i rozhlasoví), kteří jeví známky konvergence. Bude tak učiněno jak při výběru zahraničních médií, tak českých. Porovnání kodexů nebere ohled na povahu vlastnictví médií, v případě českých médií by zahrnutí veřejnoprávních médií znamenalo porovnávat jen dvě média. Jedná se pouze o zjednodušení a určení jednotného rámce při výběru.

I přes to, že se práce soustředí hlavně na období teroristických útoků v Evropě, tak analýza kodexů zohlední i jiná světová média. Zároveň je nutno říct, že ne všechna média mají etické kodexy či editoriální příručky veřejně k dispozici, což následně stěžuje jejich výběr a komparaci.

Z českých zástupců pro analýzu budou použity kodexy České televize, Českého rozhlasu. Kodexy televízí Nova a CNN Prima News jsou neveřejné, proto bude použit kodex Asociace televizních organizací.

Ze světových zástupců jsou vybrána média reportující mezinárodně v anglickém jazyce, aby bylo možné provést jejich analýzu. V evropském kontextu tak bude zvolena síť Euronews, dále mezinárodní vysílatel původem z blízkovýchodního regionu Al-Džazíra a BBC jako nejdéle působící mezinárodní vysílatel.

4.1. Česká televize

Stávající verze Kodexu České televize je v platnosti od roku 2003, kdy byl přijat Poslaneckou sněmovnou. „Má sloužit nejenom jako vodítko pro správné rozhodování při řešení konkrétních otázek a problémů televizního vysílání, ale současně představuje závazek kvality daný divákům a veřejnosti.“ (Kodex ČT, 2003) Otázky ohledně etického kodexu řeší Etický panel, který je ustanoven Radou České televize a je poradním orgánem generálního ředitele. Jeho účelem je posílit „důvěru veřejnosti v odpovědný přístup České televize k otázkám profesní etiky a jejího dodržování“. (Kodex ČT, 2003)

Krizovým situacím se věnuje článek 19 z celkových 26. Zprvu je uvedeno, že ČT je povinna divákům informace o mimořádných krizových situacích poskytovat. O způsobu zařazení do vysílání pak rozhoduje vážnost dopadů na komunitu či celospolečenský přesah. V případě ohrožení majetku a zdraví musí ČT svým vysíláním pomáhat k záchraně. Informování musí být věcné a u redaktora nesmí převážet emoce. Vysílání nesmí vyvolávat paniku.

„Pokud je při zpracování kritické situace z důvodů aktuálnosti nebo nemožnosti natočit vlastní materiál použit obrazový nebo zvukový materiál, o němž by Česká televize věděla, že je neúplný nebo předtím upravený úřady nebo jinou třetí osobou, musí uveřejnění tohoto materiálu doprovodit upozornění, že materiál byl pořízen, případně zpracován mimo kontrolu České televize. Ustanovení čl. 16. zůstává nedotčeno.“ (Kodex ČT, 2003)

Nicméně, jak je nastíněno výše, je potřeba prozkoumat i jiné etické výzvy než jen článek o krizových situacích. Čl. 17 se věnuje zobrazování násilí ve vysílání. ČT neodvysílá prohlášení, které by mohlo podněcovat násilí a mohlo by být chápáno jako podpora pro šíření nenávisti či rasové nesnášenlivosti. Při zobrazování násilí je třeba hledat rovnováhu a musí být řádně odůvodněno. „V neposlední řadě je třeba mít na zřeteli, že některé informace mohou nestabilním jedincům nebo dětem sloužit jako návod.“ (Kodex ČT, 2003) Stejná pravidla by měla být následována, i pokud se násilí děje ve vzdálených zemích.

Z hlediska obětí musí redaktoři ČT věnovat zvláštní pozornost používání záběrů. Detailní

záběry na mrtvé, zraněné nebo šokem ovlivněné osoby musí posuzovat zvláště s vedoucím pracovníkem. Kodex pamatuje i na ztotožnění obětí a jejich příbuzných. Ve výjimečných situacích jsou jména obětí známá a jejich použití ve vysílání opět rozhoduje šéfredaktor. (*Kodex ČT, 2003*)

4.2. Český rozhlas

Povinnost a schvalovací proces Kodexu Českého rozhlasu je obdobný jako u České televize. Z povahy rozhlasového vysílání se kodex soustřeďuje zejména na zvukovou stránku vysílání. Nicméně v době konvergence by se neměla opomíjet ani role obrazu v rozhlasu, a například z důvodu provozování zpravodajského serveru iROZHLAS.cz nebo také webů rozhlasových stanic. Pokud se ještě zamyslíme třeba nad podobnou situací v České televizi, tak zde nedochází k takovému rozdílu, jelikož se pravidla televizního vysílání dají snadněji převést na audiovizuální obsah dostupný na internetu, včetně občanských videí na sociálních sítích.

Z hlediska zobrazování násilí rozhlasový kodex obsahuje obdobné pasáže jako kodex České televize. Český rozhlas nezveřejní žádná prohlášení, která by mohla podněcovat k násilí, šířila nenávist nebo jinou formu diskriminace. Obdobně je popsáno, že je potřeba rozvážně zacházet s informacemi, které by pro jednotlivce být návodem. (*Kodex Českého rozhlasu*)

Článek 23 o kritických situacích je téměř totožný s Českou televizí, až na soustředění se na rozhlasové materiály. (*Kodex Českého rozhlasu*) Pokud není možné použít vlastní materiál, je nutné posluchače upozornit, že zvuk byl pořízen a zpracován třetí stranou. Může se jednat o neúplnou nahrávku apod.

4.3. Asociace televizních organizací

Asociace televizních organizací působí od roku 1997 jako sdružení, které realizuje elektronické měření sledovanosti metodou TV metrů. ATO také předepisuje svým členům kodex, který ale nebude mít přednost před interními pravidly vysílatelů. Po kontaktování zdrojů a rešerši autorka zjistila, že televize Nova používá kodex ATO. Nicméně vysílatel doplňuje kodex o další interní dokumenty, ke kterým se autorka nemohla dostat. Pro ilustraci tak postačí obecnější verze, a to právě kodex ATO.

V celém znění „Etický kodex redaktorů zpravodajských, politicko-publicistických a ostatních publicistických pořadů“ vznikl v roce 2009. Jedná se o samoregulační nástroj pro členy sdružení a ti ho musí respektovat jako etické minimum. (*Etický kodex redaktorů zpravodajských, politicko-publicistických a ostatních publicistických pořadů*, 2009)

Narozdíl od velmi podobných kodexů veřejnoprávních médií, je kodex ATO odlišný. Nevyskytuje se v něm přímo část o krizových situacích, obětech či soukromí osob. Je zde ale oddíl o násilí, který zmíněné částečně zastupuje. V čl. 2 (*tamtéž*), který se věnuje odpovědnosti a vyváženosti redaktora, je bod vztahující se k obětím, přímým i nepřímým, a citlivému zařazování informací do vysílání. Více část není rozvedena.

Zásadní ale pro naše zkoumání může být článek 4, který se věnuje diskutované otázce o zákonném omezení svobody projevu. (*tamtéž*) Podle ATO reportáže nesmí propagovat válku nebo jiná krutá jednání, zlehčovat, omlouvat či schvalovat. Zároveň nesmí dojít k podněcování násilí z důvodů různých předsudků a nesmí je ani utvrzovat. Reportáže by také podle ATO (*tamtéž*) neměly obsahovat hrubé a samoúčelné násilí. Neměly by být bezúčelně zveřejňovány záběry na umírající osoby, které by mohly snižovat jejich lidskou důstojnost.

Tyto poměrně obecné fráze se dají stáhnout i na reportáže týkající se terorismu. Není zde ale přímo uvedené, zda je v pořádku uveřejnit prohlášení, v našem případě teroristického aktéra, které by pro některé jedince mohlo suplovat roli návodu. Z tohoto hlediska je kodex velmi obecný a v zásadě pro problematiku teroristických činů ne zcela vyhovující. (*Etický kodex redaktorů zpravodajských, politicko-publicistických a ostatních publicistických pořadů*, 2009)

ATO zdůrazňuje ve zvláštním bodě potřebu redaktora klást zvýšenou pozornost při zpracovávání reportáží o násilí či takových, které mohou vyvolat v divákovi strach. I přesto, že je tato fráze vztažena hlavně k ochraně dětí a mladistvých, můžeme ji vztáhnout na veškeré publikum. (*tamtéž*) Právě vyvolat strach je jedním z klíčových účelů teroristických činů, proto tento odstavec můžeme ke vztahu k referování o terorismu zahrnout. Kodex ATO (*tamtéž*) se nijak nevěnuje cizím obrazovým materiálům, pouze při použití ilustračních a archivních záběrů je to nutné divákovi uvést.

4.4. Euronews

Euronews je evropskou mezinárodní zpravodajskou stanicí, která vysílá do zahraničí zprávy z evropské perspektivy ve 12 jazycích. Posláním Euronews je poskytovat nestranně a objektivní žurnalistiku založenou na faktech. Svou činnost médium zahájilo v roce 1993 a vysílá z francouzského Lyonu. („About us“, 2023)

Etické principy jsou v Euronews zahrnuty v chartě, která je zakládajícím a hlavním dokumentem jejího působení.

Hned druhý článek charty (*The Euronews charter*, 2012) se věnuje lidské důstojnosti a respektu. K tématu nenávistných projevů, jakými je i terorismus, lze vyzdvihnout část, kdy Euronews musí respektovat široké a různorodé publikum. Netoleruje nenávistnou řeč a vyznává respekt obětem a jejich blízkým. Při používání obrazových materiálů obětí musí vysílatel respektovat důstojnost pozůstalých a přeživších a nesmí prezentovat ponižující zobrazení obětí, výjimkou je, pokud video obsahuje důležité informace pro pochopení události.

V čtvrté části charty (*The Euronews charter*, 2012) je pozornost věnována zdrojům. Charta zdůrazňuje zvýšenou potřebu kontrolovat zdroje amatérských záběrů, aby se zabránilo šíření propagandy nebo lživých informací. Euronews bude používat jen takové materiály, které má ověřené a pochází z důvěrných zdrojů.

V dalším z článků, který se dotýká tématu terorismu, je bod pět s názvem Násilí a konflikt. Je zde zdůrazněna potřeba referovat o násilí s respektem a co nejvěrněji realitě. Vysílatel odmítá promování jakéhokoliv násilí. (*The Euronews charter*, 2012)

Jeden z bodů této části (*The Euronews charter*, 2012) se přímo věnuje terorismu a rukojmím. Jedná se pouze o krátký odstavec, ale charta rozeznává, že média jsou teroristy využívána k rezonanci jejich činu a je podle ní potřeba takto k teroristickým činům přistupovat. Na druhou stranu zdůrazňuje, že nemohou existovat žádná tabu nebo cenzura. „Nelze přehlížet informace nebo skrývat obraz kvůli tomu, jak si lze představit důsledky jeho odvysílání. Pokud se informace prokáže, žádný princip nemůže zabránit jejímu odvysílání.“ (*The Euronews charter*, 2012) V takovém případě je nutné větší přísnosti a poctivosti při referování, je třeba vysvětlování situací a být ostražitý k manipulacím a dezinformacím.

4.5. BBC

Britský veřejnoprávní vysílatel započal své působení v roce 1922. Nejdříve jako soukromá společnost a v roce 1927 se z BBC stala British Broadcasting Company ustanovená Královskou chartou. Charta definuje cíle, povinnosti a pravomoci BBC a za jejich reálné plnění odpovídá generální ředitel a vedoucí pracovníci. („1920s: History of the BBC“, 2023) Od roku 1936 zahájila BBC jako první na světě pravidelné televizní vysílání.

Redakční hodnoty a pravidla má BBC zveřejněná na samostatné webové stránce. Obsahuje jak editoriální příručku (*Editorial Guidelines*, 2019), která je zhmotněním etických pravidel, a také konkrétní pokyny pro konkrétní situace. Oba dokumenty jsou velmi podrobné o rozsahu víc jak 200 stránek. V porovnání, celý etický kodex ČT má téměř 50 stran.

Pro potřeby práce se zaměříme hlavně na kapitolu 11 pod názvem „Válka, teror a krizové situace.“ (*Editorial Guidelines*, 2019) Pro dokreslení situace by bylo možné nahlédnout i do části osm, která se věnuje kriminálním činům a protispolečenskému chování.

Část 11 postihuje oblasti: „přesnost a nestrannost, komentáře publika a moderování, používání jazyka, identifikace obětí, výtržnosti a nepokoje, zinscenované události, výhrůžky a hoaxy, únosy, braní rukojmích a obléhání, národní bezpečnost a boj proti terorismu, teroristické činy, nepřátelské prostředí a cestovatelská doporučení“. (*Editorial Guidelines*, 2019)

Při referování o činech teroru je neustále nutné pamatovat na přesnost a nestrannost. V používání jazyka je třeba se vyhnout emocím a hodnotícím úsudkům. Termín terorista by neměl být používán bez potvrzení. BBC (*Editorial Guidelines*, 2019) uvádí, že termín „terorista“ je spíše bariérou než nástrojem k pochopení, co se stalo. Pro plné pochopení publikem by se mělo přistoupit k používání označení, která plně útočnicka popisují – střelec, útočník, bombový útočník, únosce apod. BBC vyzývá k tomu nepoužívat rétoriku ostatních a klade důraz objektivitu. (*Editorial Guidelines*, 2019)

Odvysílat jakýkoliv obsah únosu, rukojmích nebo obléhání vytvořený útočníky musí být v BBC zvážen seniorním editorem nebo nezávislou společností. Bezprostředně po krizové situaci se objevuje spousta protichůdných informací od třetích stran, musí redaktori BBC vždy uvádět původ informace. (*Editorial Guidelines*, 2019),

Pravidla pro krizové situace pamatují i na chování redaktorů BBC na sociálních sítích. Musí

být opatrní, jaké informace a soudy zveřejňují, protože by to mohlo být zaměňováno za oficiální znění BBC. (*Editorial Guidelines*, 2019) Sociální sítě také umožňují mít obsah z místa útoku, únosu od obětí okamžitě. Jejich použití ale musí také projít diskusí, aby údajné oběti další a mnohem širší zveřejnění situace neohrozilo.

Editoriální pravidla (*Editorial Guidelines*, 2019) kladou důraz na moderaci online komentářů, případně přijmutí preventivních rozhodnutí. V té souvislosti také zdůrazňují, zda je nutné příspěvky, které by mohly vyvolat velkou společenskou reakci, zveřejňovat na sociálních sítích, kde BBC nemá takovou kontrolu nad moderací obsahu.

BBC pamatuje i na situace, kdy útočníci (zejména únoscí) používají média k vydírání. BBC neposkytne útočnickovi rozhovor vysílaný živě a nebude vysílat živě žádný obsah dodaný útočnickem. (*Editorial Guidelines*, 2019)

Pro doplnění nahlédneme ještě do části 8, která se věnuje kriminalitě a protispolečenskému chování. Zahrnuje dopady a zacházení s oběťmi, komunikaci s kriminálníky apod.

BBC nezveřejní žádný obsah, který by měl vyzývat či podporovat násilné činy. To zahrnuje jak přímé výzvy k činu, tak hate-speech nebo prohlášení teroristů. (*Editorial Guidelines*, 2019) Mohou nastat situace, kdy takové informace bude třeba z důvodu veřejného zájmu sdělit, ale taková rozhodnutí budou opět řízena editoriální diskusí a podrobnými pravidly, která jsou obsažena v příručce.

Redaktoři se BBC při pokrývání kriminální činnosti musí vyhnout jejímu obdivování a podporování. Za normálních okolností by neměly být ani uváděny kriminální techniky, aby nedošlo k jejich imitaci. Pokud redaktoři dostanou editoriální povolení takové informace uvést, neměli by zacházet do úplných detailů provedeného činu. (*Editorial Guidelines*, 2019)

4.6. Al-Džazíra

Zpravodajská organizace Al-Džazíra vznikla v roce 1996 a je z části financovaná katarskou vládou. Vznikla jako první nezávislá televize v arabském světě poskytující zpravodajství a publicistiku. V roce 2006 vznikla anglická devize stanice. Al-Džazíra chce poskytovat globálnímu publiku obsah z arabské perspektivy a na světě má přes 70 poboček. Hrála vedoucí roli ve válce Spojených států v Afghánistánu, během které vysílala videa Usáma bin Ladina s vlastní značkou. Přináší protipól západním médiím a je legitimním konkurentem

pro světové vysílatele jako je BBC a CNN. (Seib, 2015)

Al-Džazíra má stručný desetibodový etický kodex, který je obecného rázu. Pro konkrétnější body týkající se etiky je třeba nahlédnout do dokumentu zvaného Editoriální standardy pro celou organizaci Al Jazeera Media Network. (*Al Jazeera. Code of Ethics*)

V obecných pravidlech je část věnována správnosti jazyka, kde je kromě gramatické správnosti vyjádření upozorněno také na konotace a podobnosti. Například znát rozdíl v použití mezi fundamentalistou a extremistou. (*Al Jazeera. Code of Ethics*)

Pátá část se věnuje násilí. Neměly by být zveřejňovány násilné scény, pokud nejsou důležitými prvky zprávy. V takovém případě musí obsahovat varování. Vedle toho Al- Džazíra klade důraz na jazyk, který je používán při popisování násilného činu. (*Al Jazeera. Code of Ethics*)

Následující je o terorismu. Soustředí se na dva případy. Jak zacházet s únosem a s ohlášeným útokem. V prvním případě Al-Džazíra neodvysílá obrázky rukojmích v ponižujících situacích. (*Al Jazeera. Code of Ethics*) Neodvysílá ani obrazy únosců, aby se vyhnula glorifikaci. Pokud je nezbytné je použít, jejich tváře ve vysílání budou rozmazané. Neodvysílá ani vyjádření rukojmích, protože ty jsou k tomu často navedeni pod tlakem. A všechna rozhodnutí by měla být schválena seniorním editorem.

V případě výhružky musí útok nahlásit bezpečnostním složkám a po obdržení potvrzeného místa údajného útoku o něm informovat s odkazem na neznámý zdroj, jelikož tím Al-Džazíra nepřipíše zásluhu někomu konkrétnímu, ať už je to pravda nebo ne. (*Al Jazeera. Code of Ethics*)

Více k terorismu Al-Džazíra nemá a je potřeba se podívat do souvisejících kapitol, například do části, která se věnuje ozbrojeným konfliktům a přírodním neštěstím.

Osmá část je o ozbrojeném násilí a přírodních katastrofách. (*Al Jazeera. Code of Ethics*) Při pokrývání krizových situací je třeba zachovat profesionalitu, vyhnout se emočním reakcím a používat nejnižší udávaná čísla obětí. Nesmí docházet k přílišnému zjednodušování a je nutné se držet dostupných a ověřených faktů.

Při komunikaci s oběťmi a rodinou je třeba respektu a nesoustředit se pouze na jejich emoce a spontánní reakce, které nemusí být relevantní do příběhu.

4.7. Shrnutí

Na základě tří představených kodexů českých vysílatelů¹⁵ a sdružení a tří zahraničních vysílatelů nemůžeme dělat reprezentativní závěry. Je nutné si ale povšimnout, že na příkladu českých kodexů je patrná zastaralost dokumentů. V době konvergence chybí postihnutí, jak nakládat s občanskou či participativní žurnalistikou, jak se vypořádat s informacemi ze sociálních sítí a jak online diskutovat se čtenáři.

Příručka UNESCO (Marthoz, 2017) upozorňuje na neaktuálnost etických kodexů a nedostatečné vzdělání novinářů v oblasti etiky. Zvolené etické kodexy vyhovují v oblastech používání cizích obrazových (audio) materiálů. Nicméně není pokryto zacházení s obsahem ze sociálních sítí. Kodexy také vyhovují v bodě nezveřejňování informací, které mají propagandistický charakter, nechtějí šířit násilí apod.

Do zastaralejší kategorie můžeme přiřadit také Euronews, jejichž editoriální předpisy obsažené v zakládající chartě také nereflktují vliv a nakládání se sociálními sítěmi. Na rozdíl od českých ale Euronews má samostatný, byť krátký, odstavec věnovaný terorismu, kde upozorňuje na roli médií při referování o terorismu.

V případě zahraničních kodexů BBC a Al-Džazíry je věnována větší pozornost terorismu. Ale i přesto velmi odlišná. BBC klade důraz na editoriální procesy a transparentní vyhodnocování toho, co bude či nebude zveřejněno. Má explicitní část věnovanou používání jazyka. Zásadní část se věnuje používání sociálních sítí, jak redaktory, tak moderace diskuse uživatelů. Al-Džazíra se zabývá i situacemi, kdy je vyhrožování útokem nahlášeno médiu nebo musí vyjednávat s únosci.

Ve vybraných českých kodexech chybí také kroky, jak zacházet s konkrétními informacemi o teroristovi či organizaci, například které informace zveřejnit a jak dbát na vyváženost a citlivost vůči obětem. Zejména ale zacházení s oběti se dá přenést pod části o násilí a soukromí obětí.

V případě zahraničních je kladen důraz na ověřování informací. Al-Džazíra by nezveřejnila obraz teroristických únosců. BBC zase v této souvislosti by nezveřejnila techniky, jakými čin byl proveden, aby se její informování nestalo nástrojem.

¹⁵ Autorka do výběru kodexů nezahrnula kodex CNN Prima News, kterému se nemohla dostat, jelikož se jedná o interní dokument. Zpravodajství CNN Prima News ale převzalo kodex mateřské firmy CNN a zúžilo jeho obsah, jak doložil jeden z respondentů následujícího výzkumu.

Čemu příručka UNESCO také věnuje zásadní pozornost, je používání jazyka, nazývání teroristů nebo používání hodnotících slov či eufemismů. Tomu to bodu vyhovuje BBC a tématu se dotýká i Al-Džazíra, která nabádá v editoriaálních standardech k adekvátnímu používání výrazů. Příklady českých kodexů toto nereflektují konkrétně, ale v jejich podání jde o obecná pravidla používat adekvátní jazyk v dané situaci.

Vybraných šest kodexů se slučuje v bodě, že jejich obsah nemá šířit nenávist, činy schvalovat. Při používání násilných obrazů je třeba diváka předem informovat.

Na těchto příkladech můžeme vidět jak obecnější charakter kodexů, který ale může pružně postihovat etická dilemata při referování o terorismu, ale také konkrétnější příklady, které odkazují na reálné scénáře.

5. Empirická část

5.1. Metodologie

5.1.1. *Cíl výzkumu a otázky*

Předložená diplomová práce si klade za cíl zjistit, jaké etické principy používají čeští novináři při své práci, když referují o teroristických činech a teroristech. Dále také jaké principy přebírají z etických kodexů a jaké vlastní etické hodnoty se u nich profilují.

Pro výzkum bylo důležité nabýt teoretické citlivosti, a to z literatury a jiných vědeckých výzkumů, ale i vlastní profesní zkušenosti. Předmětem teoretické citlivosti bylo pochopení vztahu médií a terorismu, a s tím spojené koncepty, například terorismus jako divadlo či spektakl. Podstatné bylo také obsáhnout, jaké stinné stránky sebou referování o terorismu nese a jakou roli média při terorismu hrají. V této souvislosti jsou představené eticky sporné oblasti, které teoretické koncepty přenáší do praxe a které dále tento výzkum bude rozvíjet.

Pro výzkum je třeba si určit výzkumnou otázku. Ta určuje směr výzkumu a v průběhu jeho trvání se může konkretizovat a měnit. (Strauss a Corbinová, 1999) Během výzkumu se tak vyprofilovaly vedlejší výzkumné otázky, které konkretizují hlavní otázku.

HVO: Jakými etickými principy se řídí čeští novináři při referování o teroristických činech?

VVO1: Jaké etické zásady novináři přebírají z etických kodexů a pravidel v redakcích?

VVO2: Jak novináři vnímají vztah mezi médii a teroristy?

5.1.2. *Strategie výzkumu*

Pro výzkum byla zvolena kvalitativní strategie. Konkrétně pak byly využity principy zakotvené teorie, zejména otevřeného a axiálního kódování. Zakotvená teorie umožňuje podle Strausse a Corbinové (1999) vytvoření teorie, která je odvozena ze zkoumání nějakého jevu a vysvětluje ho. V tomto případě ale k vytvoření samostatné teorie nedojde.

Jak uvádí Timonen a spol. (2018) zakotvená teorie nutně nemusí vést k vytvoření samostatné

teorie. „Tvrdíme, že dostatečným výsledkem pro studii s použitím zakotvené teorie je zásadní pokrok směrem ke konstrukci kategorií, vyjasnění vazeb mezi nimi a snahy dosáhnout pojmové jasnosti.“ (Timonen et al., 2018)

Zvolená strategie umožňuje pružnost výzkumu a na základě toho vytvoření rámce pro problematiku eticky sporných oblastí při referování o teroristických činech. Podle Timonena a spol. (2018) může zakotvená teorie přinést prohloubení stávajících teoretických poznatků. Výzkumník musí být při procesu otevřený novým datům, vhodné je použití co nejotevřenějších otázek, nestrukturovaných či mírně strukturovaných rozhovorů, pozorování. (Timonen et al., 2018)

Cílem je vytvoření kategorií, jak novináři o činech referují a k jakým morálním postupům se při své práci uchylují. Uvedené koncepty musí být zakotvené v datech a mohou být „uvedeny do dialogu“ s existujícími koncepty z literatury. (Timonen et al., 2018)

5.1.3. Výzkumný vzorek

Podle Strausse a Corbinové (1999) se nesnažíme v zakotvené teorii o obecnost, ale o specifičnost konkrétních jevů a situací. Proto je výzkumný vzorek vybírán arbitrárně na základě stanovených podmínek. Snahou je přinést co největší pestrost vzorku.

Pro respondenty jsou tedy kladeny následující požadavky. Daný respondent/ka v médiích působil/a od roku 2014 a zaměřoval/a se zejména na zahraniční zpravodajství a pracuje v nějakém z následujících médií.

Rok 2014 je zvolený ze několika důvodů. Od roku 2015 se v Evropě odehrála série teroristických útoků ve velkých evropských městech, jak je popsáno v teoretické části. Zároveň první útoky se staly už v lednu roku 2015, proto je zvolen rok 2014 jako výchozí časový bod pro výběr respondentů. Kromě toho autorka přihlédla i ke své prožité zkušenosti z dané doby, jelikož v té době byla ve věku, kdy se o světové dění zajímala.

Výběr médií se řídil jejich zásahem, a to podle nejnovější studie od Reuters Institutu z roku 2022. (Digital News Report, 2022) Digital News Media Report¹⁶ je použitý z důvodu

¹⁶ Sběr dat pro studii probíhal v podobě internetového dotazníku na vzorku 2009 lidí v období ledna a února 2022. Autoři studie upozorňují, že Digital News Report může nedostatečně reprezentovat tzv. offline populaci. Penetrace internetu je v Česku 88 %. Země, kde je penetrace dosahuje víc jak 95 % považují za tzv. online populaci a výsledky jsou tak reprezentativní vzhledem k celé populaci.

souhrnného výzkumu českých médií, kdy autor části o České republice Václav Štětka shrnuje vývoj české mediální sféry, její změny roku 2022, kouká na mediální krajinu jako celek. Zpráva Reuters poskytuje opravdu souhrnný a stručný rámec o stavu a zásahu jednotlivých médií. Používá k tomu data o týdenním uživatelském zásahu.¹⁷ V rámci Česka máme mnohem podrobnější výzkumy médií, ať už se jedná o elektronické měření sledovanosti TV nebo měření poslechovosti či návštěvnosti online webů. Je možné se tedy podívat na data od NetMonitoru, Radioprojektu, Media Projektu nebo na data od Asociace televizních organizací. Data ale budou rozlišná, jelikož výzkumy fungují na jiných principech (elektronické měření nebo telefonické/internetové dotazování apod). Proto pro výběr respondentů bylo použito toto zjednodušené řešení, které nezávisle obsáhne českou mediální krajinu. V tomto případě se jedná o zúžení okruhu novinářů, kteří budou osloveni. Média ve svých statistikách pro jednotlivé země Digital News Report dělí do dvou kategorií: a) tisk, rádio, televize; za b) online obsah. S ohledem na českou mediální sféru jsou tedy rozděleny týdenní zásahy uživatelů velkých mediálních vydavatelství, které zasahují do tisku i online obsahu.

V rámci první kategorie (a) má největší zásah zpravodajství České televize (kanály ČT1 a ČT24), které týdně zasáhne podle sesbíraných dat 55 procent uživatelů. Dále následuje TV Nova s 38 procenty uživatelského zásahu, Prima Zprávy s 30 % týdenního zásahu a CNN Prima News s 28 % týdenního zásahu. Další v pořadí jsou lokální a regionální televizní, rozhlasové vysílatelé a noviny. Z povahy svého zaměření nejsou stěžejní pro diplomovou práci. Práce cílí na novináře věnující se zahraničním tématům. Proto na pátém místě, které bude jmenované, je Český rozhlas s týdenním zásahem 16 procent. (*Digital News Report, 2022*)

Vedle toho se můžeme podívat na kategorii (b), tedy online obsah. Na prvním místě zde Digital News Report 2022 řadí Seznam Zprávy s týdenním zásahem 52 procent. Následuje server iDnes.cz s 36 procenty, Novinky.cz s 34 procenty, Aktuálně.cz s 32 procenty a web České televize s 20 procenty. (*Digital News Report, 2022*)

Jelikož pro výběr novinářů je kladen účelový požadavek, aby v redakcích působili od roku 2014, byly z následujícího žebříčku vyřazeny Seznam Zprávy, protože redakce vznikla až v

¹⁷ Výsledky jsou pak reprezentovány jako týdenní zásah daným médiem. Anglický pojem „reach“, v českém překladu zásah, označuje diváky, uživatele, publikum v dané cílové skupině, kteří dané médium konzumovali aspoň tři nepřerušené minuty. Reach se uvádí v procentech nebo tisících.

říjnu 2016 a nemohla zaznamenat řadu útoků ve Francii a Belgii v letech 2015-2016.

Byl osloven větší počet novinářů a novinářek pro případ, že někteří by s výzkumem nesouhlasili či neodpověděli. Předem nešlo určit, kolik respondentů výzkum obsáhne, bylo třeba dosáhnout saturace výzkumu, tedy stavu, kdy nově nasbíraná data nepřinášejí nové poznatky. (Strauss a Corbinová, 1999)

5.1.4. Sběr dat

Ke sběru dat byly využity polostrukturované hloubkové rozhovory, které ve dvou případech probíhaly pomocí videokonference a v dalších šesti během osobního setkání. Rozhovory byly vždy nahrávány, a následně byly doslovně přepsány pro účely analýzy.

Novináři byli dopředu informováni o preferovaném způsobu vystupování rozhovoru. Ten od počátku výzkumu byl neanonymní. Před rozhovory i během byl předložen informovaný souhlas s provedením rozhovoru a v něm bylo umožněno novinářům vystupovat ve výzkumu anonymně. Po seznámení s podrobnostmi výzkumu ale všichni novináři přistoupili na podmínky a nevyžadují anonymizaci. Pro účely výzkumu bylo po novinářích vyžadováno pouze jméno, pozice či funkce v redakci konkrétního média a podpis. Při konání rozhovorů za pomoci videokonference vyslovili respondenti souhlas v záznamu, nebo poslali potvrzení e-mailem. Podepsané informované souhlasy respondentů, nahrávky a přepisy rozhovorů má k dispozici pouze autorka a uchovává je ve svém archivu.

K použití konkrétních jmen bylo přistoupeno na základě možnosti se ztotožnit s danou prací novináře. Nedochozí ke generalizaci tvrzení pro jednotlivé redakce. Zároveň při zúžení kritérií pro výběr podle Digital News Report 2022 by u některých redakcí bylo obtížnější dodržet anonymitu vzhledem k nevelkému mediálnímu trhu a mohlo by dojít ke ztotožnění na základě poskytnutých informací. Novináři předávali osobní zkušenosti, které formují jejich práci, a zkušenosti z prostředí jejich redakcí.

Zde je seznam novinářů, kteří ve výzkumu figurují:

Jakub Nettel – editor a redaktor zahraniční redakce, Česká televize

Patrik Kaizr – redaktor zahraničního zpravodajství, CNN Prima News

Kateřina Havlická – redaktorka zahraniční redakce, iDNES.cz

Martin Novák – redaktor zahraniční rubriky, Aktuálně.cz

Vladimír Kouba – vedoucí zahraniční redakce Televizních novin, Nova

Petr Jemelka – redaktor zahraniční redakce, Novinky.cz

Jan Hejl – vedoucí zahraniční rubriky, Aktuálně.cz

Zdeněk Novák – redaktor zahraniční redakce, Radiožurnál

Sběr rozhovorů probíhal v březnu 2023. Respondentům bylo předem nabídnuto poslání okruhů témat, čehož většina nevyužila. Základní scénář rozhovorů obnáší okruhy:

- Etické kodexy a hodnoty
- Terorismus a jeho vztah k médiím
- Průběh práce při referování o terorismu
- Zprostředkovávání informací o teroristovi (glorifikace, propagace)
- Zdroje informací
- Obrazové materiály v souvislosti s terorismem
- Reflexe referování a médií

Některé okruhy se s otázkami překrývají a doplňují. Samotné otázky byly inspirovány etickými dilematy vztahujícími se k terorismu, která jsou představena ve třetí kapitole. Během rozhovorů ale vznikly i unikátní otázky v reakci na respondentovy výpovědi.

Jelikož se jednalo o polostrukturované rozhovory, nebyly všem respondentům položeny zcela stejné otázky. Někteří ve svých odpovědích více odbíhali od tématu, jiní se spíše drželi scénáře rozhovoru. Délka setkání se tak pohybovala mezi 30-60 minutami.

Přepisy rozhovorů byly očištěny od parazitických slov a byla provedena stylistická úprava tak, aby nebyl pozměněn význam výpovědí.

Během analýzy jsou všichni respondenti označováni jako novináři. Nejde ale o generalizaci na celou novinářskou obec. Jedná se pouze o označení oslovených respondentů.

5.1.5. Kódování dat

Během sběru dat došlo nejprve k otevřenému kódování přepsaných rozhovorů, jehož cílem bylo tematicky rozkrýt výzkumný materiál. Vznikaly kódy, které reprezentovaly jednotlivá témata v rozhovorech, a zároveň se vztahovaly k výzkumným otázkám. Během této fáze bylo nutné být co nejotevřenější vůči datům a nebýt příliš deduktivní. V kódování také došlo ke vzniku některých in vivo kódů.

Podle Strausse a Corbinové (1999) má simultánně docházet ke sběru dat, kódování a vytváření kategorií. Timonen se spoluautory (2018) namítá, že tento způsob není vždy proveditelný a označuje ho za jakýsi ideál, který ovlivňuje velikost vzorku, rozsah studie nebo forma sběru dat. „Výzkumný proces, který je základem pro vytváření teorie, splňuje požadavky, i když generování dat není v ideální sekvenci.“ (Timonen et al., 2018)

Objevená témata a jevy byly řazeny do kategorií, neustále porovnávány a docházelo k vytváření abstraktnějších kategorií. Tomuto procesu se říká axiální kódování. Podle Hendla (2005) je třeba uvažovat příčiny, důsledky a vztahy mezi kategoriemi, subkategoriemi a kódy. Během axiálního kódování mohou vznikat nové otázky.

5.2. Analýza dat

Vzniklé kategorie jsou komplexem dalších subkategorií a vlastností. Jejich vznik se do jisté míry překrývá s tematickými okruhy pro rozhovory, nicméně kategorie vznikly nezávisle při otevřeném a axiálním kódování. Na úvod budou charakterizovány dvě kategorie, které nenabývaly velkého rozsahu, jelikož se odpovědi respondentů výrazně nelišily, ale jsou klíčové pro výzkumnou otázku.

5.2.1. Identifikace terorismu

„Jestli byl daný čin policií označen za teroristický útok, pak můžeme použít výraz terorista,“ říká Kateřina Havlická. Pro respondenty je jednoznačně rozlišeno, kdy nějaký čin označí za teroristický. Je nutné potvrzení od místní policie, úřadů, radnic. Do té doby novináři referují o násilném činu, který se vyšetřuje. Používají označení jako pachatel, útočník, střelec, sebevražedný atentátník a další ekvivalenty vhodné k popisu situace. Někdy se snaží událost konkretizovat a uvádí, že policie čin vyšetřuje pro podezření z terorismu, vraždy ze žárlivosti a podobně. „Ale nemůžete nazvat teroristickým činem něco, co místní orgány nikdy nebo zatím nenaznačily.“ (Kaizr)

5.2.2. Specifická periodicitu

Novináři si všímají velkého tlaku na rychlost a důsledné ověřování informací. Zejména přístup k rychlosti se ale liší kvůli různosti médií. Zároveň se s tím pojí množství informací, které se zprvu ven pustí. „Nova nemá flash news. Musí se něco stát, abychom je zavedli. (...) Náš akční rádius je vlastně velice pohodlný. (...) Když mi to přijde v průběhu zpráv, tak si připravíme čtenou zprávu na jejich závěr, a do té doby to budeme ověřovat. A budeme raději skromnější, než abychom to stavěli na nějakém čísle o wow obětech.“ (Kouba)

„Tím, že nejsme web, tak každou půlhodinu, dopoledne čtvrt hodinu, vysíláme nějaké zprávy. Pokud se něco takového děje, tak to vysílání musím neustále plnit informacemi o tom, co víme. Takže se to určitě liší od ostatních médií,“ popisuje Zdeněk Novák. Během doby mezi jednotlivými zpravodajskými úseky se informace snaží ověřovat pomocí důvěryhodných zdrojů.

5.2.3. *Etické zásady*

Jednou z hlavních kategorií jsou Etické zásady. Můžeme rozlišit dvě subkategorie – Redakční zásady a Individuální přístup, které mají další podkategorie na základě dimenzionálního rozdělení. Kategorie jasně odkazuje i na tematické rozdělení při rozhovorech. Nicméně kódy k vytvoření této kategorie se objevovaly napříč rozhovory, jelikož jde o zaštiťující téma. Ke kategorii se vztahuje také vedlejší výzkumná otázka VVO1: Jaké etické zásady novináři přebírají z etických kodexů a pravidel v redakcích?

I. REDAKČNÍ ZÁSADY

V kategorii Redakční zásady se díváme především na redakční fungování, které ovlivňuje, jak o tématu budou novináři referovat, s jakými informacemi budou zacházet. Zároveň to ukazuje na vybavení redakcí etickými kodexy, a konkrétně kodifikaci v oblasti terorismu.

Respondenti mluví o dalších pravidlech, přičemž není z výpovědí jasné, zda jsou obsaženy v kodexech. Jde spíše o nějaké úzy, které mohou z kodexu vycházet a týkají se všech. Překrývají se s osobní odpovědností novináře a vlastními etickými principy.

A. *PSANÉ*

Oblast terorismu je zmíněna v kodexech veřejnoprávních médií. Respondenti ale považují oblast za pokrytou obecnými žurnalistickými zásadami, které se týkají zobrazování obětí, násilí nebo mimořádných situací.

Že jde hlavně o obecnou příručku redakční práce, potvrzuje i Kateřina Havlická nebo Jan Hejl. Díky kodexům lze také určit, co je při referování už na hraně, jelikož kodexy jasně vymezují hodnoty a pravidla.

Patrik Kaizr zdůrazňuje jiný obecný princip, který se také dotýká terorismu. „Kodex CNN je poměrně jasný. A říká jednu věc. A já jsem za ní strašně rád a vždycky za ní rád budu. Lepší než být první, je být klidně i druhý nebo třetí, ale mít správné informace.“ (Kaizr)

Jako nepřipustné označují novináři s odkazem na kodexy zobrazování stínání hlav rukojmích, vraždy civilního obyvatelstva. Opatrnost musí novináři dbát i při zobrazování obětí. „Jedna kapitola se týká obětí a že bychom neměli zveřejňovat, minimálně teda česká, jména obětí, pokud si to nepřeje rodina atd., čímž se řídíme normálně.“ (Nettl)

B. NEPSANÉ

K vytvoření druhé subkategorie došlo z důvodu, že z výpovědí není jasné, zda jsou zmiňovaná pravidla obsažena v kodexech, nebo jde o nepsané etické zásady. Respondenti o nich mluví jako o zažité praxi, která se týká všech v redakci. Jde tedy spíše o nějaké úzy, které jsou pro novináře v redakcích zavazující. Jde také o rozlišení respondentů, kteří nemají etický kodex, ale pouze nepsaná pravidla.

„Myslím si, že máme nějaký úzus, nemáme ho ale napsaný. Nemáme žádný vytištěný kodex, který bychom studovali a řídili se jím. Myslím si, že jsou to nějaké obecné zásady etiky a morálky,“ říká Petr Jemelka. Neexistenci kodexu ilustruje ale na konkrétních pravidlech pro zobrazování násilí citlivých záběrů. „Neukazovat krev, těla mrtvých z blízka, nějaké detaily. Pokud je to nějaké hromadné neštěstí, kde je spousta mrtvých, tak je možné dát z větší dálky, aby to ilustrovalo rozsah tragédie. Ale jinak to není nutné, neděláme to.“ (Jemelka)

Redaktoři oproti předchozí subkategorii uvádí konkrétnější kroky, které se týkají nezobrazování přílišného násilí, ověřování informací, fotografií obětí, nebo na upozorňování před citlivým obsahem.

„(...) k tomu se váže nějaká ostražitost a opatrnost. Všichni chceme být rychlí v tom, jak píšeme a v tom, co za zprávy šíříme. Ale zrovna tady v těch případech se vyplatí být spíš konzervativní a počkat si než šířit něco, za co bychom se pak museli omlouvat, protože to není pravda, a vzbuzovali bychom strach.“ (Hejl) Ověření informace před rychlostí jako důležitý princip zmiňuje Martin Novák a Zdeněk Novák. Jakub Nettel k tomu připojuje zdrženlivost s označením činu za teroristický.

„Nemůžu říct, že by byly vysloveně zákazy. Pokud je něco, co je brutální nebo je to prohlášení teroristů, tak to jsou dvě věci, které jsou jednoznačné ne,“ popisuje zásadní nepsané principy Zdeněk Novák. Pro Kateřinu Havlickou je nutné „ctít lidskost“.

II. INDIVIDUÁLNÍ PŘÍSTUP

Některé situace si podle respondentů vyžadují jiného posouzení, které vychází buď z diskuse širšího okruhu lidí (vedení redakce, editoři), nebo z vlastních principů. Ty si vytvořily na základě zkušeností a určitým nesouhlasem, jak se o terorismu referuje. Individuální přístupy jsou nad rámec etickým kodexům a nepsaným pravidlům.

A. SPECIFICKÉ SITUACE

„Znovu musíte zvážit, případ od případu. Neexistují obecná pravidla, jaký záběr použít. Vždy záleží na konkrétní situaci, jestli v tu chvíli video použijete nebo ne, do jaké míry ho použijete,“ říká Patrik Kaizr. Upozorňuje na specifičnost každé situace. Pokud je při referování něco nad rámec hranice, která je určená etickým kodexem, tak podle jeho zkušeností dochází k diskusi v širším vedení stanice.

Individuální přístupy k jednotlivým situacím nad rámec kodexu připouští také Vladimír Kouba. „Ke každé věci přistupujeme individuálně v rámci etického kodexu, který máme. Který nic nového, objevného nepřináší. Možná dobře, že je tak rigidně napsaný. Ke každé věci přistupujeme individuálně, ale řídíme se principy a zkušenostmi, které získáváme.“ (Kouba) Na komunikaci v redakci, jak se k jednotlivým případům postavit, záleží i podle Kateřiny Havlické. „Všechno postihnout nejde.“

B. VLASTNÍ PRAVIDLA

Vlastní novinářské principy se podle novinářů kryjí s etickým kodexem nebo obecnými žurnalistickými hodnotami. Jde zejména o zásady, kolik a jaké informace pustit do světa.

Specifické kroky týkající se množství informací si během své zkušenosti vyvinul Martin Novák. „Po určité době se u mě vypracoval mechanismus. Velice nerad jsem dělal, že často se zjišťovalo, odkud útočník je, a pak se o něm psal text, kdo to byl. Byly tam kliše jako, že nikdo nepoznal, že je to radikál. Tak jsem hrozně nerad psal tyhle texty.“ Jeho výpověď rezonuje s morálním přesvědčením nedělat z teroristy hvězdu a nezlidš'ovat ho.

Naproti tomu, jaké informace poskytovat o teroristovi, jsou i zásady, jak se chovat k obětem a společnosti. „Základní pravidlo je: nebýt hyena. Nesnažit se na úkor lidskosti a slušnosti sehnat kdejaký detail jen proto, abych měla článek co nejpestřejší.“ (Havlická)

Novináři se kvůli vlastním zásadám dostávají do konfliktu s editory či vedením redakce. „Často jsem v redakci v minulosti řekla, že toto video v článku nechci, a pokud už ho musíme mít, musíme ho sestříhat, aby v něm nebyly ty největší hrůzy. A i tak před něj musíme dát upozornění.“ (Havlická) „Informace může být natolik zásadní a editor bude trvat na tom, aby tam ta informace zazněla. V takovou chvíli jsem dotlačený do situace, kdy sám porušuji svůj kodex, který je třeba jiný než celý kodex. Pokud je to nařízení šéfreditora, tak já ho v určitých chvílích musím poslouchat,“ říká Zdeněk Novák, přičemž zdůrazňuje svůj vlastní kodex, který je jiný a přísnější než redakční.

5.2.4. Informace o teroristovi, organizaci

Při referování o terorismu se novináři snaží o komplexnost. V tomto ohledu pokrývají tři tematické celky – teroristický čin, oběti, teroristu. V případě informací o teroristovi dochází k rozdílným přístupům, ať se jedná o množství informací o dané osobě nebo etické výzvy se jmenováním pachatele, proto vznikly následující kategorie, které se soustředí na informace kolem postavy teroristy. A to: Jmenování teroristy; Polidšťování teroristy; Propagandistické materiály. Kategorie pak mají vlastní rozdělení podle dimenzí.

I. JMENOVÁNÍ TERORISTY

V případě kategorie Jmenování teroristy se respondenti řídí třemi etickými přístupy: Jméno není třeba vědět; Jméno nezdůrazňovat; Jméno třeba vědět. V rámci těchto kategorií novináři popisují etická rozhodnutí a strategie, které přijímají.

A. JMÉNO JE TŘEBA VĚDĚT

Mezi novináři dochází k protnutí zpravodajských hodnot s nutností o událostech informovat. Zároveň spatřují problém v tom, jak by se o teroristovi jinak psalo, pokud bychom nepoužívali jeho jméno. „Pokud jde o jmenování útočníků. Asi se tomu nevyhneme, pokud o tom člověku budeme chtít dál mluvit. Nemůžeme psát: „to je ten, co tehdy zabíjel tam a tam, pamatujete si ho, že jo.“ Když víme, že o něm zřejmě budeme dál mluvit, jméno uvedeme. (...),“ argumentuje Kateřina Havlická. Jak by se o útočnickovi psalo, si nedovede představit také Jan Hejl. Podle něj je „legitimním zájmem společnosti“ znát jméno toho, kdo způsobil takový čin. „To, že řekneme, že je za tím XY, ještě neznamená, že ho glorifikujeme. To je konstatování faktu.“ (Hejl)

Uvést jméno může být relevantní v momentě, kdy jde o nějakou novou informaci. „První den jeho jméno není známé. Druhý den hrajete nějaké ohlasy, uklízení. Třetí den, pátý den vyjdou se jménem, tak pro nás je to tzv. aktualizací prvek. (...) A my to necenzurujeme,“ říká Vladimír Kouba.

Respondenti také upozorňují na možné hrozby, které by mohly vyplynout z neznalosti jména. „Osobně si myslím, že výzvy: vymažte jména nebo neříkejte jména útočníků, povede to k jejich slávě, nic neřeší u lidí, kteří je stejně budou oslavovat. Naopak si myslím, že je poměrně dobré si ta jména připomínat,“ míní Patrik Kaizr. Zamlčování jmen mocných organizací není řešením ani pro Jakuba Nettle, protože je třeba upozornit na hrozby.

V tomto případě můžeme konstatovat, že novináři přijímají strategii zveřejnění jména z důvodu informační hodnoty, aktualizačního prvku, varování, snadnější práce s informacemi.

B. JMÉNO NEZDŮRAŽŇOVAT

Respondenti reflektují, k čemu může vést zveřejnění jména teroristy, že mu to může pomoci k získání slávy. Prosazují strategii nezdůrazňování jména, například nedopouštět se přílišného opakování nebo uvádění jména v titulku či perexu. „My to jméno jednou zmíníme, protože je to někdo, kdo za to může. Ale nepřehánět to,“ říká Jakub Nettl o televizních reportážích a shoduje se s přístupem v online médiu. „V rámci zpravodajství, když je to větší věc, tak by jméno mělo být zmíněné. Zdůrazňovat ho do titulku, to si myslím, že ne.“ (M. Novák)

O možné glorifikaci pachatele i díky jménu uvažuje Zdeněk Novák. „Jeden z motivů je, aby získali nějakou slávu, aby něco odčinili. Já prosazuji na 90 procent, minimálně když se informuje v prvních hodinách, nemluvit o jménu.“ Připomíná, že v prvních hodinách navíc není jisté, kdo je pachatelem.

Nejmenování přechází pro Zdeňka Nováka do osobní roviny. „Mně jde o to, aby i pro mě osobně byli teroristé bezejmenní, protože tím pádem já sám si z nich nic nedělám.“

C. JMÉNO NIC NEŘEKNE

Jméno také nemusí pro novináře představovat žádnou důležitou informaci, která je pro čtenáře relevantní. „Pokud ten člověk nebyl známý předtím, tak nevím, proč bychom takovým titulkem sdělení otvírali. Protože to pro člověka není ničím důležité.“ (Jemelka)

Vladimír Kouba upozorňuje na kontext naší společnosti a komunity, odkud terorista pocházel. „Možná v muslimském světě je vnímán jako velký hrdina, ale tím, že my ve střední Evropě nezveřejníme jeho jméno, tomu tím nezabráníme.“

Když jméno nepovažují za podstatnou informaci, přistupují k němu novináři opisem např. „útočník z Londýna“ nebo používáním iniciál.

II. POLIDŠŤOVÁNÍ TERORISTY

Se jménem velmi úzce souvisí podrobnější zveřejňování informací o teroristovi. Velké množství informací třeba o charakteru teroristy vzbuzuje otázku, zda ho tím média

nepolidšťují. Novináři k tomu mají rozdílný přístup, který můžeme členit do tří subkategorií: Chceme znát motiv, není to polidšťování; Chceme znát celý životopis, není to polidšťování; Kliše, k polidšťování dochází.

A. *CHCEME ZNÁT JEN MOTIV, NENÍ TO POLIDŠŤOVÁNÍ*

Součástí komplexního informování je podle novinářů popsání, odkud terorista vzešel. Důležité je hlavně, kde se myšlenkově zformoval, co ho motivovalo, aby se v budoucnu mohlo podobným činům předejít. I po uvedení takových informací ale novináři necítí, že by šlo o polidšťování osoby teroristy.

Co teroristu formovalo je zásadní informace pro Zdeňka Nováka. „Ale jeho charakter, to je vedlejší informace.“ Informace o pachateli mají místo ve zpravodajství také pro Jana Hejla. „Pokud se bavíme o nějakém velkém útoku, tak my nemůžeme nepsat o tom, kdo to spáchal. Běžné je, že napíšeme text o tom, kdo to spáchal, nějaký jeho profil nebo něco takového.“ Hejl ale připomíná, že větší pozornost upírají obětem nebo činu jako takovému.

Vyskytuje se také faktor času, kdy takové informace o teroristovi zařadit. „Když je to ta zpráva den dva, tak to tam někam patří, abychom si dokázali představit, kdo to udělal a proč. Ale dál, pokud tam není nějaký posun, nemá to informační hodnotu,“ říká Jakub Nettel. Zdůrazňuje potřebu „nerozmazávat detaily“, ale hledat balanc. „Je důležitý, aby se to svět dozvěděl, ale v tom případě je důležitý, jakým způsobem. Nejde to prostě jenom nekomentovat.“ (Nettl)

Pokud jde o věcné informace, které se týkají hlavně motivu, nejde podle novinářů o polidšťování jeho osoby. „Za mě to sympatie s tím člověkem v divákovi, v normálním divákovi, nevyvolá,“ říká Vladimír Kouba. „Ale terorista přece není stroj. Taky je to člověk, taky má nějaké svoje emoce, taky nějaké podhoubí, ze kterého vylezl,“ říká Patrik Kaizr. Apeluje na to, že je třeba pochopit, co k tomu člověka vedlo, abychom tomu mohli příště zabránit. „Nenazýval bych to, že se média podílí na jeho polidšťování.“ (Kaizr)

B. *CHCEME ZNÁT CELÝ ŽIVOTOPIS, NENÍ TO POLIDŠŤOVÁNÍ*

Tato subkategorie do jisté míry rezonuje s předchozí. Rozdílem je množství a hloubka informací, kterou o teroristovi předat veřejnosti. Novináři sbírají informace od pachatelovy rodiny, sousedů apod. V našem případě je nutné zmínit, že novináři to většinou získávají zprostředkovaně skrze zahraniční média a agenturní zpravodajství.

Kateřina Havlická přiznává, že se jedná o takové „klasické kliše, že se snažíme zjistit, co byl zač“. Snahou je pochopit psychologii činu. „Myslím si, že pokud se někdo dopustí něčeho takového, jako je vraždění lidí, nemůže ho zlidštit ani to, že zdravil sousedy. To je jen doplněk.“ (Havlická)

Vladimír Kouba reflektuje ještě jeden faktor, který může vést k uvádění podrobností o životě teroristy. A to zvyšování atraktivity obsahu pro dané médium a snaha tak nalákat publikum. „Všechny životopisy lidí jsou podle mě pro vnímání a pochopení důležité. Ale samozřejmě to taky přidává médiím na atraktivitě.“ (Kouba)

C. *KLIŠÉ, K POLIDŠŤOVÁNÍ DOCHÁZÍ*

Novináři si uvědomují přesah uvádění podobností o pachatelích teroristických činů a označují to za snahu teroristu humanizovat. Aby tomu zabránili, přijímají určité kroky. Je podle nich nutné upozornit na existenci problému, ale z obecného pohledu.

„Musíme samozřejmě zmínit, ale pouze zmínit, že existuje tenhle problém. Myslím, že není cesta se nějakým způsobem do toho člověka vcítovat, co ho k tomu vedlo,“ říká Martin Novák.

Jako v předchozí subkategorii se zde ukazuje linka touhy po senzaci. Podle Jana Hejla je třeba informovat jen o nejnutnějším. „Ale tam si myslím, že existuje jasná hranice a ta hranice je hledání senzace. Každý tu hranici má nastavenou jinak.“ (Hejl)

„Druhá věc je, kdybychom napsali, že to byl tady XY, který rád chodil do posilovny a vždycky vzorně zdravil svoje sousedy, tak tam už jako nějaký problém je, protože mu dáváme nějakou jako lidskou tvář, kterou si třeba ne úplně zaslouží,“ upozorňuje na polidšťování teroristy Hejl.

Pojmenování subkategorie odkazuje na vyjádření Martina Nováka, který si vypracoval vlastní etická pravidla, jak v daném případě postupovat. „Často se zjišťovalo, odkud útočník je a pak se o něm psal text, kdo to byl a byly tam kliše, že nikdo nepoznal, že je to radikál.

Tak se ve mně vypracoval mechanismus a hrozně nerad jsem psal tyhle texty. (...) Byla tam tendence nedělat toho člověka slavným.“

III. POUŽITÍ PROPAGANDISTICKÝCH MATERIÁLŮ

Manifesty nebo propagandistická prohlášení novináři používají pouze k dokreslování situace. Užívají citace, které vypovídají o cílech teroristů, nebo používají parafráze, aby se vyhnuli přímému šíření teroristických myšlenek a nestali se tak jejich „spojenci“. Kategorie vznikla jako samostatný díl, jak novináři eticky přistupují k referování o terorismu.

Novináři zdůrazňují nutnost zasadit manifest a případné citace a parafráze do kontextu. „Řekneme, že nenávist vyjadřoval všem muslimům v průběhu posledních dvou let. Ale v omezené míře a s doplněným komentářem a zasazením do kontextu,“ popisuje Jakub Nettle na příkladu.

Respondenti s manifestem nakládají obezřetně a volí cestu parafrázi. „Všechno se dá parafrázovat, všechno se dá opsat, ale to neznamená, že se z toho musí citovat. (...) My nemůžeme zatajovat věci.“ (Hejl) Podobně postupuje Zdeněk Novák, pokud se rozhodne část manifestu použít, využije parafrázi nebo jednotlivých slovních obrátů.

Dalším způsobem, jak respondenti pracují s manifesty, je citování. „Pro dokreslení bych jednu dvě věty citovala, ale něco podstatného. Něco, co ukáže, jak dotyčný uvažoval a proč udělal to, co udělal. (...) Musí to mít nějaký zpravodajský význam,“ říká Kateřina Havlická. Stejný přístup sdílí Patrik Kaizr, který by citoval „zásadní část, která dokresluje motivaci činu“. Upozorňuje ale na individuální přístupy v každé situaci.

5.2.5. *Explicitní záběry*

K referování terorismu neodmyslitelně patří zacházení s obrazovým materiálem, který může být velmi explicitní. I když vzorek respondentů pochází pro pestrost z různých médií, která tvoří různé mediální obsahy, bude se kategorie věnovat zobrazování násilí obecně. Během analýzy se vyprofilovaly tři přístupy novinářů k zacházení s explicitními záběry násilí: Ukázat, ale po technické úpravě; Neukazovat; Násilí popsat slovy.

I. UKÁZAT, ALE PO TECHNICKÉ ÚPRAVĚ

Název subkategorie jasně odkazuje na způsob, jak se novináři eticky vypořádávají s používáním násilného a explicitního obsahu. Respondenti zdůrazňují, že násilí nesmí být zobrazováno samoučelně. A k zobrazování často přistupují po nějaké technické úpravě – stříh videa, rozmazání. Nicméně je nutné zmínit individuálnost každé situace, což zdůrazňují sami novináři.

V prvním momentě se novináři rozhodují, zda má video nebo fotografie dostatečnou zpravodajskou hodnotu a nejde pouze o samoučelné zobrazování násilí, které má přivést diváky a čtenáře. „Pokud by šlo jen o to, aby se lidé mohli vyžívat v krvi, nedala bych to tam. Ale ve chvíli, kdy chcete čtenáři vysvětlit, co dotyčný pachatel provedl, asi to má svůj smysl.“ (Havlická)

„Pokud existuje záznam teroristického útoku jako takového, vždy zvažujete, do jaké míry je akceptovatelné ukazovat násilí jednotlivých účastníků nebo jejich oběti, aby to mělo ještě nějakou zpravodajskou hodnotu a hodnotíte hranici, kdy by to už mohlo být samoučelné zobrazování násilí třeba pro to, abyste přitáhla diváky,“ popisuje Patrik Kaizr.

„Násilí dokresluje závažnost situace, tak ho zobrazujeme, ale ne prvoplánově, abychom šokovaly, nebo aby nám to získávalo nějakou čtenost nebo kličnost. To znamená, že mrtvolky, těla obětí nebo zraněných nezobrazujeme, pokud to není vyloženě nutný,“ říká Petr Jemelka.

Jedním z přístupů, jak lze zobrazovat násilné video, vraždu a jiné popravky, je video sestříhat a graficky rozmazat. Hranice úseku, kde video zastavit se ale pro respondenty liší. „Tak třeba ukážeme zvednutí pistole, možná zmáčknutí, ale nedochází k tomu průniku nebo k tomu, jak se tělo hroučí. Celé rozrastrujeme a je tam vidět, že jsou postavy, ale není vidět postava, která leží, padá,“ říká Kouba. „Pravidla jsou taková, že vy v záznamu dojdete těsně před vraždu, záznam zastavíte a vraždu samotnou nezobrazujete. V rámci toho záznamu mažete obličej oběti,“ popisuje Kaizr. Obdobně k tomu přistupuje Petr Jemelka, který by video z incidentů také rozrastroval.

Podle Kateřiny Havlické zobrazení syrového násilí může ovlivnit důvěru v média. „Ale když to zveřejníte etickým způsobem, sestříhané tak, aby to čtenář rozumným způsobem strávil, média tím podle mě důvěru neztratí.“ Účinným nástrojem je rastrování a rozmazání, z videa ale pak podle Havlické vzniká jakési ilustrační video a je otázkou,

zda takové video je do článku potřeba. Variantou ještě může být použití screenshotů z videa. Ty pouze ilustrují, že takové video existuje, ale nezobrazují násilný čin.

Pokud respondenti přistupují k tomu ukázat „něco víc“, násilnější obsah, který by mohl rozrušit diváka, předem publikum upozorní. Týká se to videí v živém vysílání, článků nebo fotografií.

II. NEUKÁZAT

Tato subkategorie opět naráží na hranice vymezení, co už je explicitní zobrazování násilí a co ne. Interpretace tak byla ponechána na novinářích.

Podle respondentů by nemělo docházet k zveřejňování příliš názorných záběrů na mrtvoly. „Obzvlášť pak ve chvíli, kdy by hrozilo, že zesnulého může někdo poznat,“ zdůrazňuje Havlická. Explicitní násilí, krev nebo smrt člověk by nezobrazoval také Vladimír Kouba, podobně postupuje při zobrazování videí očitých svědků. Připouští, že to mnohdy záleží na okolnostech a o čem je reportáž.

„Když jsou to civilní oběti, tak nedáváme drastické záběry třeba utržených částí těla, vůbec ne děti,“ popisuje Martin Novák. Je podle něj nutné dbát na vyvážené hranice, ale není třeba skutečnost přikrášlovat. O konkrétním měřítku dané situace mluví také Jan Hejl a hranice pro to, co je explicitní, popisuje takto: „Dejme tomu, že nezobrazujeme mrtvoly. (...) Můžete zobrazit to, co se stalo tak, že budete mít na fotkách oběti třeba pod policejní plachtou. Ale to ještě neznamená, že máte fotky lidí, kterým jde vidět obličej, kteří zemřeli. Je to naprosto nepřijatelné.“

Další rovinou explicitního násilí jsou popravy a akty samotných teroristů, podobně jako je postihnuto v předchozí subkategorii. Pro Jana Hejla je nemyslitelné, aby se zveřejnilo video, kde je zachycena vražda člověka. K podobnému rozhodnutí dochází Jakub Nettel. I přes dostupnost videa, kde terorista chodí a střílí, by se bez něj pokusil obejít. „Myslím si, že ve velkém většině případů to nehrajeme. Myslím si, že se to řeší tak, že se nanejvýš ukáže jeho webová stránka, Facebook a podobně na dokreslení.“

III. NÁSILÍ POPSANÉ SLOVY

Poslední subkategorie je velmi specifická. Novináři přistupují k tomu, že video nepoužijí a pouze ho popíší slovy.

Je to případ hlavně rozhlasových příspěvků. Pokud nějaká videa existují, je nutné je vysvětlit, popsat detaily. „Jsme posluchačům dlužní to vysvětlit,“ míní Zdeněk Novák. Respondent zdůrazňuje rozdíl mezi slovy a videem. „Pokud bylo video, kde někomu uřezává terorista hlavu, tak to, že řeknu, že někdo někomu uřezává hlavu, tak je to nesrovnatelně míň drastické, než když to hodíme na Twitter.“

Popisování slovy se netýká pouze rozhlasu. Martin Novák k němu přistupuje, pokud nechce do textu video zveřejnit. „Nemusíte to tam dávat, článek by měl umět realitu dostatečně popsat i bez násilí v galerii,“ říká Kateřina Havlická.

5.2.6. *Emoce*

Ve vztahu k obětem vzešla kategorie soustředící se na používání emocí. Terorismus sebou nese hlavně strach, což je jedna z nejsilnějších emocí. Novináři ale přibližují události skrze emoce obyčejných lidí a obětí. Kategorie jsou podle toho, jak novináři emoce používají ve svých výstupech. Členění je následující: Dávají důraz na emoce; Upozadují emoce.

I. DÁVAJÍ DŮRAZ NA EMOCE

Novináři používají emoce jako nástroj, aby se čtenáři dokázali vcítit do situace lidí, které útok zasáhl, a událost jim přiblížit. „Nudné agenturní zprávy většině čtenářů nic nedají. (...) Nenapíšeme tedy jen to, že se to stalo, ale přineseme třeba citace svědků na místě nebo pozůstalých po obětech a tak podobně,“ říká Kateřina Havlická.

„Zvláště u mě, tak je důraz na emoce. Na to, co se děje v mysli obyčejných lidí, co se děje s emocemi obětí, to je velmi důležité. Protože to dokresluje situaci, která je na místě a která je velmi emočně vyhraněná,“ popisuje Patrik Kaizr. Stejná pozornost, jako se upírá útoku a pachateli, by se měla věnovat obětem a jejich emocím.

Emoce obyčejných lidí, přihlížejících, jakými jsou panika, strach, slzy, jsou podle některých respondentů nedílnou součástí zpravodajství, protože mohou dokreslit obecnější problém. „Ale když bude velké zemětřesení a přijdou záběry někoho, jak z pod sutin volá o pomoc, tak to zahrajeme, protože to je pro nás největší vjem z místa,“ popisuje na příkladu, který se

netýká terorismu, Vladimír Kouba. Hraničními je pro Koubu používání dětských emocí, křiku a pláče.

V případech používání emocí také může záležet na daném médiu, jak v daných situacích tvoří obsah a čemu dává prostor. „Emoce jsou pro televizi Nova hodně důležitý faktor. Hodně s nimi pracuje. Jenom informovat o tom pěti větami a nenechávat lidi, aby si to „naplno“ navníмали a nechali se tím rmoutit a emotivně vyčerpávat, je asi ideální situace. Ale tohle není role televize Nova,“ popisuje Vladimír Kouba.

II. UPOZAŽDUJÍ EMOCE

Teroristické útoky sebou přináší emoce vždy. Podle Zdeňka Nováka je třeba je „maximálně potlačovat“. Respondenti odkazují na profesní zásady a cti „netlačit na pilu ve stylu, že jsme v ohrožení“ a „chovat se co nejvíc odpovědně“.

Dávají důraz na to, aby média nevyvolávala strach. „Měli by najít nějakou hranici, kdy informují, ale zároveň nevzbuzují strach. Ale to je jako hrozně těžký. (...) strach vzbuzujete už jenom tím, že o tom informujete,“ říká Jan Hejl.

„Strach je nejsilnější emoce, takže s tím pracují politici atd. Ale asi jde o to podat o tom nějakou věcnou informaci a nestrašit čtenáře moc,“ říká Petr Jemelka.

Emoce jsou nejsilnější vůči obětem. Novináři Zdeněk Novák a Martin Novák upozorňují na hranici citového vydírání, „ždímání“ utrpení přeživších, pozůstalých. „Osobně si také nemyslím, že oběti chtěli být „reprezentanty obětí“. Svým způsobem by to mohlo být i citové vydírání a já bych to nerad dělal,“ říká Zdeněk Novák. „Dělal jsem rozhovor s rodiči mladého Izraelce, který zemřel v autobuse, ve kterém se odpálil sebevražedný atentátník. Bylo to velice zajímavý. Ale celou dobu jsem trpěl pocitem, že ty lidi trochu „ždímu“ pro dobrý rozhovor, dobrý text. (...) Osobní zkušenost s příbuznými oběti je těžká. (...) Měl jsem trošku pocit, že lidi vytěžuju. Že těžím z jejich utrpení, ale oni samozřejmě měli zájem nějakým způsobem sdělit,“ popisuje Martin Novák.

5.2.7. Média jako nástroj pro teroristy

Tato kategorie vznikla nad rámec konkrétních etických principů. Poukazuje na vnímání role médií při teroristických útocích. Kategorie se snaží odpovídat na druhou vedlejší výzkumnou otázku. Novináři, kteří reflektují, že média mohou být pro teroristy nástrojem, jako zásadní

argument uvádí, že mají zpravodajskou povinnost o dané události informovat. V druhé kategorii pak ale novináři, kteří jsou si taktéž role médií vědomi, přijali konkrétní kroky, jak terorismu nedávat ve zpravodajství takový prostor a „sebrat jim vítr z plachet“. Pravidla ale mají i respondenti, kteří nevidí média jako nástroj terorismu. Čtvrtou možnou kategorií by mohlo být Nevnímají a nemají specifická pravidla, přičemž takové výpovědi se ve vzorku nenašly.

I. VĚDOMI, ALE MAJÍ POVINNOST INFORMOVAT

Respondenti si jsou vědomi, že se mohou podílet na zvyšování dopadu útoků. Zásadním argumentem je ale pro ně potřeba o činu informovat ze zpravodajského zájmu.

„Je vtipné, že se snažím o to, aby média nebyla kyslíkem. Ale taky si myslím, že my svým způsobem nemůžeme. Protože naše povinnost je informovat o tom, co se děje.“ Zdeněk Novák pak mlčení o události označuje za „zpronevření povinnosti a z etického nebo lidského hlediska neúctu vůči lidem“.

„Samozřejmě, jejich cílem je šokovat a upozornit na sebe a společnost to šokuje a vyvádí z nějakého klidu,“ říká Jakub Nettel, který ale dále zdůrazňuje potřebu o situaci informovat komplexně. To vyzdvihuje také Patrik Kaizr. „Nemyslím si, že bychom tomu mohli někdy v budoucnu zabránit. (...) Spíš je úkolem, popsat veškeré pozadí těch útoků a hledat důvod toho, proč se tak děje.“

Podle Vladimíra Kouby se referování o terorismu vždy bije s právem na informace a svobodu slova. „Nezmizí to jen tím, že o tom nebudeme psát. Je důležité vědět, co se děje.“ (Havlická)

II. VĚDOMI A PŘIJALI KONKRÉTNÍ KROKY, JAK TOMU BRÁNIT

Společným pojítkem je reflektování, že teroristé média využívají, a aktivně se tomu snaží zabránit. Konkrétním krokem může být celozpravodajské nařízení, které podle Zdeňka Nováka přijal Radiožurnál při kulminaci útoků ze strany Islámského státu. „Pak byly případy odpalování, uřezávání hlav. Nevím, jak to bylo v jiných médiích, ale pro nás to byl takový wake-up call. (...) Jestli tím, jak to pokrýváme, jim nesloužíme. (...) Přišla nějaká celozpravodajská nařízení, tohle v žádném případě nevysílat, což bylo v případě uřezané hlavy.“ Podle Nováka pak docházelo také ke změně přístupu v redakci a mezi editory.

K podobné reflexi došlo ve stejnou dobu u Martina Nováka. „Když IS zveřejňoval vraždy nebo stínání hlav rukojmích, tak jsme se rozhodli, že tyhle fotografie nebudeme dávat. Že

jim svým způsobem nebudeme dělat „reklamu“ nebo publicitu.“ Martin Novák ale přiznává, že jde o dilema, kdy je třeba publicitu teroristům omezit, ale je nutné o činu informovat.

Petr Jemelka uvádí konkrétní postup, jak omezit „kyslík pro teroristy“. „Média se nebudou věnovat tomu, kdo ten útok spáchal. Nebudou dávat tolik prostoru nějakým manifestům atd. Pokud budou čistěji informovat o tom, jaký je stav obětí a jaké jsou škody a nebudou se věnovat poselstvím, která měl ten útok předat, tak si myslím, že můžou vzít trochu větru z plachet.“

Dalšími kroky, jak zabránit tomu, aby si teroristé z médií dělali svůj nástroj, může být zacházení s propagandistickými nebo obrazovými materiály od teroristů. „Je vhodné ho (video) sestříhat. To je totiž jeho záměr. Pokud to vysílá, tak chce, aby to lidé sledovali. A když to zveřejníme, jen mu tím dáme prostor,“ míní Havlická.

Tato kategorie se též protíná s jmenováním teroristů. Na příkladu norského teroristy z roku 2011¹⁸ je podle Kateřiny Havlické dobré se poučit a nedělat v budoucnu dalšímu takovému teroristovi reklamu jeho jmenováním.

III. NEVNÍMAJÍ, ALE MAJÍ PRAVIDLA

Respondenti, kteří v rozhovorech vyjadřují pochybnosti nad frází nebo se s ní nesetkali, profilují třetí subkategorii. Je potřeba informovat o nejnútnejším a nezatajovat informace, míní Jan Hejl. „Těžko říct, jak moc jsou jejich nástrojem. Jejich výstupy se do vysílání dostanou. My je ale nějakým způsobem omezujeme,“ říká Vladimír Kouba. Podle něj neexistuje stoprocentní řešení pro to, jak by média měla s terorismem zacházet. Zdůrazňuje individuální přístup.

¹⁸ Viz Příloha č. 1

5.3. Diskuse

Analýza dat přinesla přehled etických principů a přístupů respondentů při referování o terorismu. Novináři se drží předem daných pravidel, která jsou kodifikovaná, nebo jde o nepsané redakční úzy. Zároveň si tvoří vlastní specifické přístupy k referování o terorismu. Pravidla vychází z obecných žurnalistických zásad zobrazování násilí nebo obětí a to, co se liší, je hranice, co je pro médium a novináře ještě přípustné sdělit.

Novinářské přístupy se liší podle toho, jestli si respondenti uvědomují, jakou pro teroristy média hrají roli. Nicméně nelze respondenty kategorizovat. Jejich vědomé přístupy k pokrývání terorismu se prolínají, a tím poskytují variabilnější pohled na etické aspekty.

Do tvrzení respondentů se promítají osobní zkušenosti a řada příkladů. Může jít o rozhovory s pozůstalými nebo novináři opakovaný příklad uřezávání hlav Islámským státem. Respondenti se na příkladech snažili přiblížit problematiku etických hranic. Na základě těchto situací dochází k proměně práce novináře. Ať už je to z redakčního popudu, například reakce Radiožurnálu na videa stínání hlav a vydání celozpravodajského nařízení, nebo z vlastní iniciativy.

Respondenti zdůrazňují nutnost o útoku informovat komplexně. V případě kategorie věnované útočnickovi, která je nejrozsáhlejší, je však zjevné, že o komplexnosti přemýšlí rozdílně. Jedna ze tří subkategorií odkazuje na zpravodajskou povinnost o činu a útočnickovi informovat. Jak argumentují novináři, patří k tomu i uvádění jména, které může sloužit jako aktualizací prvek pro zprávu nebo je podstatné pro další vývoj události (soud, pátrání). Jméno podle nich nepředstavuje zdroj glorifikace.

Druhým přístupem v novinářské etice, který činí samostatnou subkategorii, je jméno zbytečně nezdůrazňovat. Novináři ho hodnotí jako nerelevantní informaci, na které stavět zprávu, a nechtějí útočnickovi přivolávat popularitu a globální slávu, jak upozorňuje filozof Lévy (2016). Přístupují k používání opisů nebo iniciál. Stejný postup používají i v případě třetí kategorie. Ta jméno nevidí jako nic relevantního pro celkové znění zprávy. Nicméně tento přístup po dobu referování nemusí být trvalý.

Pokud se podíváme na příručku UNESCO (2017) a úvahu Lévyho (2016), tak glorifikaci teroristy může přispět kromě jmenování také popisování detailů o životě a o charakteru teroristy. Respondenti zdůrazňují nutnost informovat o motivu, který může odkazovat na nějaký strukturální problém. Rozchází se ale v množství, kolik informací je nutné o

teroristově životě sdělit. Označují to za klišé nebo nemožné označit to jako polidšťování, pokud udělal terorista hrůzný čin. Respondenti ale také využívají přístupu co nejméně potlačit informace o teroristovi a vznikají z toho osobní etické zásady, které nechťejí překračovat. Podle Lévyho (2016) mohou novináři minimem informací o „lidskosti“ pachatele čin ještě více odsoudit.

V souvislosti s komplexností by nemělo dojít k opomenutí obětí při referování. Oběti, přeživší a svědci jsou důležití pro dokreslení situace. Tato oblast je ale zahrnuta v kategorii věnované emocím. Novináři se většinou od obětí přesunuli k roli emocí pro popis události a jak s oběťmi zacházet eticky. Zároveň kategorii pomohlo vyprofilovat kladení otázky, jakou roli pro novináře hrají emoce při pokrývání teroristických činů.

Při zobrazování explicitního násilí přistupují novináři k technické úpravě. Videá editují podle množství informací, které chtějí předat. Nikdy by to podle nich nemělo překročit samoúčelné zobrazování násilí, které by jen šokovalo. K citlivému obsahu pak připojují upozornění pro publikum. Hranice toho, co je pro jednotlivé novináře explicitní násilí, se liší podle kodexů a vlastních principů.

Respondenti jsou redaktory zahraničních redakcí českých médií. To sebou nese mírnější etické výzvy, než jaké popisuje třeba příručka UNESCO, která se soustředí také na reportování z místa, chování redaktora, zacházení se svědky těsně po útoků apod. Etická pravidla jsou ale přenositelná.

Respondenti o útocích mluví druhotně a vychází z informací, které někdo jiný vyprodukuje. Není to pravidlem, ale tento přístup byl u oslovených respondentů převládající. Proto etické aspekty uvedené v kategoriích mohou přinést náhled do českého mediálního prostoru v době, kdy se v Česku neodehrál žádný teroristický útok takového rozsahu jako v Evropě kolem roku 2015.

Na základě posbíraných dat můžeme vidět, že respondenti ve vztahu k terorismu uplatňují přístup dobrovolné zdrženlivosti, kterou charakterizoval Wilkinson (2011). Novináři se řídí nějakými pravidly, snaží se dodržet balanc referování a pečlivě volí informace a výpovědi, které používají. Jinými slovy se dá také říct, že novináři vykazují formu samoregulace, přičemž ale přiznávají, že některá pravidla vychází z respektování zákona. Zde bychom se tedy mohli bavit o regulaci hybridní, jak o ní píše Moravec (2020).

Výzkum neměl přinést rámec etických pravidel pro české novináře v případě, že by se v Česku stal takový útok. K ucelenému obrazu by bylo potřeba dalšího zkoumání s větším počtem respondentů z různých médií. Inspirací by mohl být i výzkum od Rugar a Murell (2019), kteří do studie zapojili jen editory jednotlivých stanic. Na editorská rozhodnutí se odvolávali čeští respondenti jako na závazné pro jejich výslednou práci.

Na poznatky diplomové práce se také dá navázat obsahovou analýzou a porovnat, do jaké míry se respondenti drží etických pravidel, která prezentují. Mohl by také vzniknout kvalitativní výzkum, který by rozváděl kategorii, jak novináři vnímají vztah mezi médii a teroristy.

Role nezaujatého výzkumníka byla pro autorku poměrně náročnou disciplínou. Po nastudování literatury a vlastní zkušenosti s etickými dilematy při novinářské práci se autorka snažila oprostit od svého pohledu na problematiku a být všem respondentům kritickým protějškem. Výsledkem by měl být co nejobektivnější pohled na etické aspekty.

Závěr

„My o terorismu musíme informovat. Je to naše povinnost.“

Terorismus jde ruku v ruce s mediálním pokrytím. To nastoluje otázky, jestli média nepomáhají jejich myšlence, na jakou stranu se mají postavit a jak zabránit tomu, aby nedošlo k horším útokům, když teroristy umlčí.

Novináři, ale i odborná sféra se shodují, že je nutné o terorismu informovat, jelikož se jedná o mimořádnou událost, která zasahuje do společnosti. Jinými slovy, splňuje zpravodajské hodnoty. Na co je tedy podstatné se zaměřit? Jak novináři o terorismu referují. A především, zda o něm referují eticky.

Etika sebou přináší diskusi nad tím, co je považováno za morálně správné a co už je takzvané za hranou. V této souvislosti se diplomová práce zabývala etickými principy českých novinářů, kteří o terorismu referují či referovali. Na základě osmi rozhovorů s českými novináři, kteří se věnují zahraničnímu zpravodajství, bylo možné ukázat, jakými konkrétním etickými principy se řídí.

Kromě zásad, které novináři přejímají z etických kodexů nebo redakčních pravidel, jako například přednost důkladného ověřování informací před rychlostí, vznikají při jejich práci také vlastní principy. Jedná se třeba o snahu nezveřejňovat příliš mnoho informací o teroristovi nebo o práci s emocemi obětí a pozůstalých. Samotné emoce přináší další etické výzvy. Novináři na emoce dávají důraz, a to hlavně skrze oběti nebo přihlížející, nebo se k nim staví neutrálně a nesnaží se je využívat k vzbuzování strachu a senzací.

Tak jako není jasná odpověď na to, co je eticky správné při referování o terorismu, ať už v českém prostředí nebo v zahraničí, nelze ani jednoznačně definovat terorismus. Ze své podstaty je ale spektaklem. Jde o vytvoření velkolepé show, které si všimnou média a dále tak pomohou šíření strachu. Média tak zvažují různé restrikce a formy cenzury. Na příkladu českých novinářů je patrný přístup dobrovolného omezení obsahu. Respondenti přistupují k záměrnému nezveřejňování podrobností o osobě teroristy a soustředí se na nutné minimum. Vedle toho také novináři přistupují k omezování obrazového materiálu, kde je zobrazeno násilí. Volí ale i jiné strategie, obsah nepoužijí vůbec, nebo jej graficky upraví a sestříhají.

Komparace vybraných etických kodexů audiovizuálních médií pak přináší vhled, jaké postupy pro pokrývání terorismu jsou kodifikovány. V případě českých se jedná o drobné zmínky, které spíše odkazují na mimořádné události. Například kodex BBC se tématu pokrývání terorismu věnuje podrobně. Al-Džazíra zase tematickou část o terorismu pokrývá z jiného úhlu a soustředí se na situace, jak zacházet při ohlášení terorismu nebo únosu. Vybrané kodexy ale uvádí, že obsah nemá šířit nenávist a čin schvalovat.

Můžeme se tedy jen domnívat, jak by česká novinářská obec zareagovala, pokud by se na našem území stal čin podobný jako ve Francii 2015. Zda by se drželi novináři podobných principů, jaké prezentují v případě zahraničních útoků. A jaké nové etické otázky by pokrývání přineslo.

Summary

"We have to inform about terrorism. It is our duty."

Terrorism goes hand in hand with media coverage. This raises questions about whether the media is helping their cause, which side to take, and how to prevent worse attacks from happening by silencing terrorists.

Journalists and experts alike agree that it is necessary to report on terrorism as it is an extraordinary event that affects society. In other words, it fulfils news values. So what is essential to focus on? How journalists report on terrorism. And above all, whether they report it ethically.

Ethics brings with it a discussion of what is considered morally right and what is already over the edge, so to speak. In this context, the thesis examined the ethical principles of Czech journalists who report or have reported on terrorism. On the basis of eight interviews with Czech journalists who cover foreign news, it was possible to show what specific ethical principles journalists follow.

In addition to the principles that journalists adopt from codes of ethics or editorial rules, such as the preference for thorough verification of information over speed, their own principles also emerge in their work. These include, for example, trying not to publish too much information about the person of the terrorist or working with the emotions of victims and survivors. Emotions themselves bring other ethical challenges. Journalists give prominence to emotions, especially through victims or bystanders, or treat them neutrally and do not try to use them to arouse fear and sensationalism.

Just as there is no clear answer to what is ethically correct in reporting on terrorism, either in the Czech environment or abroad, there is no clear definition of terrorism. But by its very nature it is a spectacle. It is about creating a spectacular show that will be noticed by the media and further help spread fear. The media are thus considering various restrictions and forms of censorship. The example of Czech journalists shows the approach of voluntarily restricting content. Respondents take a deliberate approach of not publishing details about the terrorist's person and focus on the minimum necessary. Alongside this, journalists also take the approach of limiting images depicting violence. However, they choose other strategies, not using the content at all, or graphically editing and editing it.

A comparison of certain audiovisual media codes of ethics then provides insight into how practices for covering terrorism may be creeping in. In the case of the Czech ones, these are minor references that tend to refer to emergencies. For example, the BBC Code covers the topic of terrorism coverage in detail. Al-Jazeera, on the other hand, covers terrorism from a different angle and focuses on situations on how to handle a report of terrorism or kidnapping. However, the selected codes state that the content should not spread hatred and endorse the act.

So we can only assume how the Czech journalistic community would react if an act similar to that of France 2015 happened on our territory. Whether journalists would follow similar principles as they present in the case of foreign attacks. And what ethical issues would the coverage raise.

Použitá literatura

- Archetti, C. (2015). Terrorism, Communication and New Media: Explaining Radicalization in the Digital Age. *Perspectives On Terrorism*, 9(1), 49-59.
<https://www.jstor.org/stable/26297326>
- Auger, V. A. (2020). Right-Wing Terror: A Fifth Global Wave?: A Fifth Global Wave?. *Perspectives On Terrorism*, 14(3), 87-97. <https://www.jstor.org/stable/26918302>
- Baudrillard, J. (2002). *The Spirit of Terrorism*. Verso.
https://monoskop.org/images/7/7a/Baudrillard_Jean_The_Spirit_of_Terrorism_2003.pdf
- Brzybohatý, M. (1999). *Terorismus I*. Police History.
- Collins, J. (2021). A New Wave of Terrorism?: A Comparative Analysis of the Rise of Far-Right Terrorism. *Perspectives On Terrorism*, 15(6), 2-22.
<https://www.jstor.org/stable/27090913>
- Cowen, T. (2006). Terrorism as theater: Analysis and policy implications. *Public Choice*, (128), 233–244. <https://doi.org/10.1007/s11127-006-9051-y>
- Debord, G. (2007). *Společnost spektaklu*. Intu. <https://ndk.cz/view/uuid:b87d6e50-b613-11e5-b5dc-005056827e51?page=uuid:b18a13f0-d0c1-11e5-b8d0-001018b5eb5c>
- Eichler, J. (2009). *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Portál.
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1639929&lang=cs&site=ehost-live>
- Eichler, J. (2006). Hrozba globálního terorismu a její vyhodnocování. *Mezinárodní Vztahy*, (3), 19-45.
- Europol. (2022). European Union Terrorism Situation and Trend Report 2022.
https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Tesat_Report_2022_0.pdf
- Freedman, D., & Thussu, D. K. (Eds.) (2012). *Media and terrorism: Global perspectives*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446288429>
- Ghersetti, M., & Johansson, B. (2021). To Publish or Not to Publish? Assessing Journalism Ethics in News about a Terrorist Attack. *Journalism Studies*, 22(13), 1814-1831.
<https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.1971104>

- Gillis, C. M. (2020). Brutality and Spectacle: Beheading in the age of its technological reproducibility. *The Baffler*, (51), 76-84. <https://www.jstor.org/stable/26922828>
- Giroux, H. (2007). Beyond the spectacle of terrorism: Rethinking politics in the society of the image. *Situations: Project Of The Radical Imagination*, (2(1), 17-52. <https://radicalimagination.institute/wp-content/uploads/2017/02/giroux-2007-1.pdf>
- Halada, J., & Osvaldová, B. (Ed.). (2017). *Slovník žurnalistiky: výklad pojmů a teorie oboru*. Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Portál.
- Hess, J. H., Dolan, J. P., & Falkenstein, P. A. (2020). The Fifth Wave of Modern Terrorism: Perpetual Grievances. *American Intelligence Journal*, 37(2), 128-138. <https://www.jstor.org/stable/27087730>
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*. Columbia University Press.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations?. *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49. <https://doi.org/10.2307/20045621>
- Institute for Economics & Peace. (2023). *Global Terrorism Index 2023*. Institute for Economics & Peace. <http://visionofhumanity.org/resources>
- Kearns, E. M., Betus, A. E., & Lemieux, A. F. (2019). Why Do Some Terrorist Attacks Receive More Media Attention Than Others?. *Justice Quarterly*, 36(6), 985-1022. <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1524507>
- Kellner, D. (2005). *Media Spectacle and the Crisis of Democracy: Terrorism, War, and Election Battles*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315633480>
- Leitch, S. (2022). The making of a ‘made for social media’ massacre. In S. Leitch & P. Pickering, *Rethinking Social Media and Extremism* (s. 13-42). ANU Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv2tsxmq6.8>
- Leitch, S., & Pickering, P. (2022). Rethinking social media and extremism. In S. Leitch & P. Pickering, *Rethinking Social Media and Extremism* (s. 1-22). ANU Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv2tsxmq6.7>
- Lévy, B. -H. (2016). We should relegate terrorists to the obscurity of their own infamy. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/aug/01/relegate-terrorists-to-obscurity->

of-their-infamy-publicity--jihadis-glory-banalising-evil

Marthoz, J. -P. (2017). *Terrorism and the media: a handbook for journalists*. UNESCO.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247074>

Matusitz, J. A. (2013). *Terrorism and communication: a critical introduction*. Sage.

McQuail, D. (2016). *Žurnalistika a společnost*. Karolinum.

Ministerstvo vnitra České republiky. (2022). TE-SAT 2021.
<https://www.mvcr.cz/chh/clanek/te-sat-2021.aspx>

Moravec, V. (2020). *Proměny novinářské etiky*. Academia.

Morse, T. (Ed.). (2020). Now trending: #Massacre: On the ethical challenges of spreading spectacular terrorism on new media. In M. H. Jacobsen, *The Age of Spectacular Death*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429351556>

Nacos, B. (2016). *Mass-Mediated Terrorism: Mainstream and Digital Media in Terrorism and Counterterrorism* (3rd). ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS.

Norris, P., & Ronald, I. (2002). Islam & the West: Testing the Clash of Civilizations Thesis. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=316506

Petrusek, M. (2020). Společnost spektakulární. In Z. R. Nešpor, *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR.
[https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Spole%C4%8Dnost_spektakul%C3%A1rn%C3%AD_\(P_Spol\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Spole%C4%8Dnost_spektakul%C3%A1rn%C3%AD_(P_Spol))

Rapoport, D. (2022). *Waves of Global Terrorism: From 1879 to the Present*. Columbia University Press.

Rapoport, D. C. (2001). The Fourth Wave: September 11 in the History of Terrorism. *Current History*, Vol. 100, No. 650, 100(650), 419-424.
<https://www.jstor.org/stable/45318652>

Remišová, A. (2010). *Etika médií*. Kaligram.

Ritchie, H., Hasell, J., Mathieu, E., Appel, C., & Roser, M. (2022). Terrorism. <https://ourworldindata.org/terrorism>

Rupar, V. (2020). Journalists as first responders. *Kōtuitui: New Zealand Journal Of Social Sciences Online*, 15(2), 349-359. <https://doi.org/10.1080/1177083X.2020.1741405>

- Rupar, V., & Murell, C. (2019). Ethical dilemmas in reporting terrorist attacks. *The International Journal of Communication Ethics*, 16(4).
https://www.researchgate.net/publication/338558249_Ethical_dilemmas_in_reporting_terrorist_attacks
- Seib, P. (Ed.). (2015). The News Media and “the Clash of Civilizations”. In P. Seib, *Media and Conflict in the Twenty-First Century*. Palgrave MacMillan.
https://doi.org/10.1057/9781403980335_10
- Smith, A. G., & Hawks, B. B. (2019). Ethical Journalism: News Coverage of Terrorism. *Journal Of Management Practices, Humanities And Social Sciences*, 3(2), 58-64.
<https://doi.org/10.33152/jmphss-3.2.5>
- Spaaij, R. (2010). The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment. *Studies In Conflict & Terrorism*, 33(9), 854-870. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2010.501426>
- Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Sdružení Podané ruce.
- Timonen, V., Foley, G., & Conlon, C. (2018). Challenges When Using Grounded Theory: A Pragmatic Introduction to Doing GT Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 17(1). <https://doi.org/10.1177/1609406918758086>
- Tuman, J. S. (2009). *Communicating Terror: The Rhetorical Dimensions of Terrorism*. Thousand Oaks.
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=562276&lang=cs&site=ehost-live>
- Weber, S. (2002). War, Terrorism, and Spectacle, or: On Towers and Caves. *Grey Room*, (7), 14-23. <https://www.jstor.org/stable/1262582>
- Weinmann, G. (2008). The Psychology of Mass-Mediated Terrorism. *American Behavioral Scientist*, 52(1), 69-86. <https://doi.org/10.1177/000276420832134>
- Weinmann, G. (2015). *Terrorism in Cyberspace: The Next Generation*. Columbia University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=1885286>.
- Wieviorka, M. (2004). *The Making of Terrorism*. University of Chicago Press.
- Wilkinson, P. (2005). *Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response*. Frank Cass Publisher.

Wilkinson, P. (2011). *Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response* (3. vyd.). Routledge. <https://www.routledge.com/Terrorism-Versus-Democracy-The-Liberal-State-Response/Wilkinson/p/book/9780415587990#>

The Euronews charter. (2012). Euronews.

<https://static.euronews.com/media/download/press-conference/Editorial-Charter-EN-27-04-12.pdf>

Working With Victims and Survivors. (2011). <https://dartcenter.org/content/working-with-victims-and-survivors>

Kodex České televize. (2003). Česká televize. <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/preambule-a-vyklad-pojmu/>

Kodex Českého rozhlasu. Český rozhlas. <https://rada.rozhlas.cz/kodex-ceskeho-rozhlasu-7722382>

Etický kodex redaktorů zpravodajských, politicko-publicistických a ostatních publicistických pořadů. (2009). Asociace televizních organizací. <https://www.ato.cz/pravni-agenda/>

About us. (2023). Euronews. <https://www.euronews.com/about>

Global Terrorism Database. (2022). <https://www.start.umd.edu/gtd/>

Editorial Guidelines. (2019). BBC. <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/>

Al Jazeera. Code of Ethics. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/code-of-ethics/>

Česko. Zákon č. 455/2016 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. [Zákony pro lidi.cz](https://www.zakonypro lidi.cz). <https://www.zakonypro lidi.cz/cs/2016-455>

1920s: History of the BBC. (2023). BBC.

<https://www.bbc.com/historyofthebbc/timelines/1920s/>

Digital News Report. (2022). Reuters Institute for the Study of Journalism.

<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022>

Definice pojmu terorismus. (2009). <https://www.mvcr.cz/clanek/definice-pojmu-terorismus.aspx>

SCHVÁLENO 16.9.22

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:	
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Bc. Barbora Navrátilová	Razítko podatelny:
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2020	
Fakultní e-mail diplomantky/diplomanta:	
Studijní program/forma studia: Mediální studia/prezenční	
Název práce v češtině: Etické principy českých novinářů při referování o teroristických činech	
Název práce v angličtině: Ethical Principles of Czech Journalists in Reporting about Terrorism	
Předpokládaný termín dokončení LS 2023	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování	
<p>Teroristickým útokům patří v médiích velká pozornost. Média jsou pro teroristy nezbytnou součástí v uspořádání úspěšné akce s ideálně globálním dosahem. Kde ale leží hranice médií pro referování o terorismu? Pod vlivem nových útoků se profiluje i novinářská etika, která se snaží reflektovat aktuální výzvy a problémy. Organizace spojených národů UNESCO vydala v roce 2017 příručku pro novináře, která poukazuje na eticky problematické oblasti v referování o terorismu. Téma referování o terorismu v novinářské etice opakovaně přichází s aktuálními útoky. Tématem práce bude zejména česká mediální krajina a její etické principy vůči teroristickým útokům a násilí.</p>	
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy	
<p>Cílem diplomové práce bude představit rámec etických principů, kterých se drží čeští novináři při referování o teroristických činech a násilí. I přesto, že média mají vlastní novinářské kodexy, které upravují, jak by redakce měly o útocích referovat, česká vymezení jsou dosti obecná. Součástí diplomové práce bude i nahlédnutí a porovnání hlavních etických kodexů v Česku, a to podle dosahu jednotlivých médií.</p> <p>Ve světle událostí za posledních pět let došlo i ve světe k upravení rétoriky médií vůči teroristům. Příkladem může být třeba nejmenování teroristy z novozélandského Christchurch, ke kterému vyzvala premiérka Jacinda Ardernová. Jak se ale liší česká novinářská praxe?</p> <p>Práce si klade za cíl sestavit na základě hloubkových rozhovorů s českými novináři rámec etických principů, při kterých by mělo dojít k pokrytí eticky sporných oblastí násilí a porovnání přístupů k referování o terorismu. Práce se bude soustředit na zmíněný teroristický útok v Christchurch a další v horizontu posledních sedmi let. Z důvodu většího množství dat ze zahraničí nebude přihlíženo k českým hrozbám.</p> <p>Diplomová práce se bude snažit zodpovědět otázky, jak je v českých médiích kodifikován přístup k teroristickým útokům a obdobným hrozbám, jak novináři vnímají potřebu kodifikace v této oblasti a jakými vlastními pravidly se řídí.</p>	
Předpokládaná struktura práce:	
1. Terorismus a jeho proměny (definice pojmů, podstata teroristických útoků, proměny od začátku	

Remišová, A. (2010). *Etika médií*. Kaligram.

(Publikace se snaží ukázat, jak je svět médií zásadně propojený se společností, a to se přenáší i do mediální tvorby. Novináři a mediální pracovníci se řídí etickými principy, které jsou jedním ze znaků žurnalistiky jako profese.)

Spens, C. (2019). *The Portrayal and Punishment of Terrorists in Western Media: Playing the Villain*. Palgrave Macmillan Cham. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-04882-2#affiliations>
(Kniha se soustředí na zobrazování teroristů v západních médiích v širší perspektivě. Propojuje moderní zobrazení teroristů s fiktivními obrazy padouchů v historii. Rozvíjí teorii obětního beránka a navrhuje nový způsob uvažování o tom, jak tyto politické obrazy ovlivňují společnost.)

Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Sdružení Podané ruce.
(Kniha pokládá základy k analýze kvalitativních dat. Popisuje výzkumný proces od jeho začátku po výsledek. Přináší zásadní poznatky k zakotvené teorii. Autoři teorii výzkumu doplňují o příklady.)

Thussu, D. K., Freedman, D. (Ed.). (2012). *Media and Terrorism: Global Perspectives*. SAGE Publications. <https://dx.doi.org/>
(Autoři zkoumají, jak světová média ovlivnila terorismus po 11. září, ale také jak terorismus ovlivnil média. Představuje aktuální případové studie. Pokládají si otázku, jestli média přispěla k prohloubení politických, kulturních nebo náboženských rozdílů v západních společnostech a světě.)

Wilkinson, P. (2011). *Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response* (3. vyd.). Routledge. <https://www.routledge.com/Terrorism-Versus-Democracy-The-Liberal-State-Response/Wilkinson/p/book/9780415587990#>
(Kniha se věnuje politickým a strategickým dopadům nadnárodního terorismu. Celosvětový obraz neukazuje, že by kroky proti terorismu byly vyhrány, proto autor knihou upozorňuje na maximální spolupráci států a kooperativní snižování hrozeb.)

Diplomové a disertační práce k tématu

Randuška, D. (2017). *Vybrané eticky sporné aspekty referování českých audiovizuálních médií o organizaci Islámský stát* [Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd]. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/90936>

Mažáři, M. (2020). *Teroristický útok jako zpravodajský narativ* [Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd]. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/119048>

Maxová, B. (2016). *Úloha médií v krizovém vyjednávání s teroristickými organizacemi* [Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd]. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/80717>

Lenártová, S. (2020). *Sociální síť a terorismus* [Diplomová práce, Vysoká škola finanční a správní, a.s.]. <https://theses.cz/id/vyvp8i/>

Le Nguyen, T. (2019). *Terorismus a nová média* [Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta]. <https://is.muni.cz/th/t15uf/>

<p>tisíceletí do posledních útoků)</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Vztah terorismu a komunikačních médií (koncepty: terorismus jako divadlo, spektakl terorismu, proměna teroristických útoků pod vlivem sociálních sítí) 3. Eticky sporné oblasti při referování o teroristických činech (shrnutí problematických oblastí s konkrétními příklady událostí) 4. Analýza a komparace novinářských etických kodexů v Česku (jaká je stávající kodifikace v ČR, proměny a implementace nových poznatků s porovnáním příručky od UNESCO a vybranými světovými médii) 5. Výzkumná část <ol style="list-style-type: none"> 5.1. Hlubkové rozhovory s novináři 5.2. Analýza rozhovorů 5.3. Kategorizace a vytvoření hypotéz
<p>Vymezení podkladového materiálu</p> <p>Etické kodexy v českém prostředí podle oslovených respondentů a pokrytí českých médií podle největšího dosahu. Zároveň zahraniční etické kodexy vybraných médií.</p> <p>Kritériem pro výběr respondentů bude přítomnost v redakcích seriózních médií v době teroristických útoků od roku 2014 do současnosti. Zejména pak zahraničních redakcí a zpravodajů. Respondenti budou z veřejnoprávních i soukromých médií.</p>
<p>Metody (techniky) zpracování materiálu:</p> <p>Práce zahrne analýzu etických kodexů v českém prostředí k tématu násilí a terorismu a porovná ji se světovými médii (BBC, Al Jazeera, Radio New Zealand, The New York Times) a příručkou pro novináře vydanou organizací UNESCO v roce 2017.</p> <p>Poté bude aplikován kvalitativní výzkum. Metodou sběru dat budou polostrukturované hlubkové rozhovory s českými novináři. K analýze dat budou použity principy zakotvené teorie.</p>
<p>Základní literatura:</p> <p>Brzybohatý, M. (1999). <i>Terorismus I. Police History</i>. (Autor seznamuje čtenáře s problémem terorismu. Jedná se o popis podstaty, strategie a dopadů útoků. Publikace ukazuje také na reakce bezpečnostních složek a společnosti.)</p> <p>Caoduro, E., Randell, K., & Ritzenhoff, K. A. (Ed.). (2021). <i>Mediated Terrorism in the 21st Century</i>. Palgrave Macmillan. (Autoři nabízí eseje, ve kterých se zamýšlejí nad teroristickými útoky zprostředkovanými médii ve 21. století a soustředí svou pozornost mimo 11. září 2001. Kniha dává velký důraz na nejnovější technologický vývoj, který ovlivňuje naše vnímání terorismu. Autoři zkoumají různé teroristické skupiny v různých kulturách.)</p> <p>Marthoz, J. -P. (2017). <i>Terrorism and the media: a handbook for journalists</i>. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247074 (Publikace má reflektovat vztah médií, zejména novinářů, a teroristů. Věcně popisuje, k čemu média teroristé potřebují a jak s tím média nakládají. Kniha má být příručkou pro novináře, jak se vyrovnat s etickými dilematy při referování.)</p> <p>Matusitz, J. A. (2013). <i>Terrorism and communication: a critical introduction</i>. Sage. (Kniha představuje ucelený pohled na terorismus z komunikační perspektivy. Autor zkoumá, jak teroristé sdělují své poselství prostřednictvím médií. Kombinuje poznatky z masové, vizuální nebo politické komunikace.)</p>

Datum / Podpis studenta/ky

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO VE VYHLÁŠCE ŘEDITELE INSTITUTU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO VÝTISKU DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE GARANT PŘÍSLUŠNÉHO STUDIJNÍHO PROGRAMU.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Přehled útoků z Globální databáze terorismu

(Global Terrorism Database, 2022)

11. března 2004, Madrid, Španělsko, 191 obětí – bomby ve vlacích

Během ranní špičky došlo k sérii výbuchů deseti bomb ve vlacích madridské příměstské dopravy. Zabily 191 lidí a více než 1800 zranily. Nejsmrtelnější byl útok, který útočníci odpálili pomocí telefonu. Španělská vláda z incidentu nejdřív obvinila baskickou separatistickou skupinu (ETA), ale pak se ukázalo, že za útokem stáli islámští extrémisté, pravděpodobně koordinovaní Al-Káidou.

7. července 2005, Londýn, Velká Británie, 56 obětí – bombové útoky v centru města

Mezi stanicemi Russell Square a Kings Cross londýnského metra se odpálil sebevražedný atentátník. Při útoku zahynulo 26 lidí (bez teroristy). Další sebevražedný atentátník se odpálil v autobuse linky č. 13 a ve vlaku 311. Zhruba 340 lidí bylo ten den zraněno. Dokumenty nalezené německými službami odkazují na provázanost útoku s Al-Káidou.

5. ledna 2009, Apeldoorn, Nizozemsko, 7 obětí – auto do davu při královských slavnostech

Terčem útoku byl autobus převážející královnu. Muž najel do davu civilistů, kteří se účastnili slavnosti pro královskou rodinu. Řidič údajně jednal sám a motiv útoku není známý. Zranil 12 lidí a sám zemřel.

22. července, 2011, Oslo ostrov Utøya, Norsko, 77 obětí – útok Anderse Breivika

V Oslu odpálil plnou dodávku výbušnin před budovou norského ministerstva pro ropu a energetiku. Zabil tak osm lidí a dalších 15 zranil. Poté se útočník se převlékl za policistu a trajektem odjel na ostrov Utøya, kde se odehrával mládežnický tábor Strany práce. Pak zahájil střelbu. Zabil 69 lidí a nejméně dalších 60 zranil, než na místo dorazila policie. Terorista se k útokům přiznal a v roce 2012 byl odsouzen k 21 letům vězení. V tomto případě šlo o teroristický čin pravicového extremismu.

7. listopadu 2011, Tuusula, Finsko, 9 obětí – střelba ve škole

Student střílel ve škole po vzoru střelby na amerických školách (Virginia Tech). Zabil sedm

studentů, učitele a sebe.

19. března 2012, Toulouse, Francie, 4 oběti – útok před židovskou školou

Čtyři lidé včetně dětí byli zastřeleni před židovskou školou. K útoku se přihlásil Francouz alžírského původu, který provedl útok jako pomstu za palestinské děti.

18. června 2012, Burgas, Bulharsko, 6 obětí – autobus s izraelskými turisty

Sebevražedný atentátník se odpálil v autobuse s izraelskými turisty. Zemřelo nejméně šest cestujících a dalších 30 bylo zraněno. K útoku se oficiálně nepřihlásila žádná skupina, zdroje ale přisuzují útok Hizballáhu.

24. května 2014, Brusel, Belgie, 4 oběti – útok na židovské muzeum

Útočníci stříleli na návštěvníky bruselského židovského muzea. Zabití byli nejméně čtyři lidé, včetně izraelských a francouzských turistů. K útoku se přihlásil člen Islámského státu.

7. ledna 2015, Paříž, Francie, 12 obětí – útok na redakci Charlie Hebdo

Do francouzské redakce satirického časopisu Charlie Hebdo vtrhli dva útočníci, kteří postříleli novináře, ochranku, poté uprchli a pokračovali ve střelbě na policejní auta. Zabili 11 lidí a dalších 11 zranili. Na ulici pak po útoku zemřel jeden policista. K odpovědnosti za incident se přihlásila Al-Káida, která uvedla, že útok byl odvetou za vyobrazení proroka Mohameda v časopise.

9. ledna 2015, Paříž, Francie, 5 obětí – útok na obchod

Útočník vzal zaměstnance a zákazníky košer supermarketu za rukojmí a požadoval, aby bratři zodpovědní za útok na redakci Charlie Hebdo byli propuštěni. Obléhání obchodu skončilo po vniknutí elitních jednotek dovnitř a zneškodnění útočníka. Šlo o jeden z dvou koordinovaných útoků.

22. října 2015, Trollhattan, Švédsko, 4 oběti – útok mečem ve škole

Útočník zabil mečem ve škole studenta a učitele. Zemřeli nejméně čtyři lidé. Motivem k útoku byl nesouhlas s imigrační politikou Švédska.

13. listopadu 2015, Paříž, Francie, nejméně 130 obětí – útoky po městě, stadion

V tento den se odehrálo osm koordinovaných útoků v Paříži. Nejvíce obětí bylo po střelbě tří sebevražedných atentátníků během koncertu v hale Bataclan. Další útočník střílel na terase baru La Belle Equipe. Tři sebevražedné bombové útoky během stejného večera se

odehrály na fotbalovém zápase na stadionu Stade de France. Bylo při nich zraněno nejméně 53 lidí. Další sebevražedný atentátník se odpálil v restauraci Comptoir Voltaire. Byla zraněna nejméně jedna další osoba byla při výbuchu. Jiný útok proběhl v Cafe Bonne Biere, kde střelec zabil přes pět lidí. K odpovědnosti se přihlásil Islámský stát v Iráku a Levantě. Útoky byly odvetou za francouzskou účast při náletech na cíle Islámského státu v Iráku a Sýrii.

22. března 2016, Brusel, Belgie, 34 obětí – letiště Zaventem a metro v Bruselu

Dva sebevražední atentátníci s kufry naloženými výbušninami se odpálili u odbavovací přepážky na bruselském letišti Zaventem. Třetí výbušninu objevila a zneškodnila bezpečnostní služba. Stejný den se odehrál ještě jeden útok na bruselskou infrastrukturu, a to ve stanici metra Maalbeek, kde se odpálil sebevražedný atentátník. Při obou incidentech bylo zraněno nejméně 270 osob. K odpovědnosti se přihlásil Islámský stát a uvedl, že útoky byly provedeny jako odvěta za účast Belgie v koalici proti němu.

14. července 2016, Nice, Francie, 87 obětí – najetí dodávky do davu při oslavách

Útočník najel nákladním autem do davu ve francouzském Nice při oslavách Dne Bastily. Pak zahájil palbu na policisty, kteří ho poté zastřelili. Kromě útočníka bylo při útoku zabito 86 lidí a 433 osob bylo zraněno. K odpovědnosti za incident se přihlásil Islámský stát.

22. července, 2016, Mnichov, Německo, 11 obětí – nákupní centrum

Útočník v mnichovském nákupním centru zastřelil nejméně 9 lidí, přes 27 jich bylo zraněno. Poté uprchnul a spáchal sebevraždu. Podle zdrojů mělo jít o pravicově nacionalisticky motivovaný útok, jelikož útočník napsal manifest proti „cizí infiltraci“ a obdivoval Adolfa Hitlera.

19. prosince 2016, Berlín, Německo, 12 obětí – najetí kamionu do vánočních trhů

Útočník najel nákladním autem do vánočního trhu na náměstí Breitscheidplatz v Berlíně. Zemřelo nejméně 12 lidí a dalších téměř 50 bylo zraněno. Útočník se přihlásil k příslušnosti Islámského státu, to pak potvrdila i teroristická organizace sama. Útočník byl zabit policisty v Miláně o několik dní později.

22. března 2017, Londýn, Velká Británie, 5 obětí – u parlamentu

Útočník najel vozidlem do chodců na Westminsterském mostě, poté utekl k Westminsterskému paláci a pobodal policistu. Policie ho na místě zastřelila. Zemřelo pět

lidí a dalších nejméně 50 bylo zraněno. Za útok byl zodpovědný muslimský extremist, podle něhož šlo o odvetu za západní vojenskou ofenzivu na Blízkém východě. Spojitost s Islámským státem se nepodařilo potvrdit.

7. dubna 2017, Stockholm, Švédsko, 5 obětí – najetí kamionu do davu v centru města

Uneseným vozidlem vjel útočník do obchodního domu. Později bylo v kabině objeveno i výbušné zařízení. Pět lidí zemřelo a dalších 14 bylo zraněno. Útočník se přihlásil k Islámskému státu a uvedl, že šlo o pomstu za bombové útoky v Sýrii.

22. května 2017, Manchester, Velká Británie, 22 obětí – koncert Ariany Grande

Po koncertě Ariany Grande v Manchesteru se odpálil sebevražedný atentátník. Při výbuchu zemřelo nejméně 22 lidí a 119 lidí bylo zraněno. K odpovědnosti se přihlásil Islámský stát.

3. června 2017, Londýn, Velká Británie, 8 obětí – útok dodávky na London Bridge

Tři útočníci nejdříve přejeli chodce na London Bridge, poté havarovali a pobodali několik lidí v hospodách a restauracích. Útočníky zastřelily bezpečnostní složky. Téměř 50 civilistů byl zraněno. K odpovědnosti za útoky se přihlásil Islámský stát, spojení mezi touto skupinou a útočníky se však nepodařilo potvrdit.

17. – 18. srpna 2017, Barcelona a Cambrils, Španělsko, 14 obětí – tři útoky

Během 24 hodin se odehrály tři koordinované útoky. Útočník najel dodávkou do davu na bulváru La Ramblas. Zabito bylo nejméně 14 civilistů. V katalánském městě Cambrils najelo do davu chodců pět útočníků. Měli na sobě falešné výbušné pásy a po vystoupení z auta noži zaútočili na civilisty. Zemřel jeden člověk a dalších šest lidí bylo zraněno. Ke spojitosti s útokem se přihlásil Islámský stát, pravdivost ale nebylo možné ověřit.

23. března 2018, Carcassonne a Trebes, Francie, 9 obětí – tři koordinované útoky

Útočník střílel v supermarketu a civilisty si vzal jako rukojmí. Na místě zemřel policista, který zaujal místo rukojmí, a další dva civilisté. V Carcassonne unesl útočník vozidlo, přitom zemřel jeden cestující. Šlo o sérii útoků, k jejichž odpovědnosti se přihlásila neznámá osoba a označila se jako „voják Islámského státu“.

29. května 2018, Liege, Belgie, 4 oběti – útok na policisty

Útočník ozbrojený nožem pobodal dva policisty, ty odzbrojil a jejich zbraněmi začal střílet. Zastřelil policisty a náhodného kolemjdoucího. Poté vnikl do střední školy, kde si vzal

zaměstnankyni za rukojmí. Následně ho zneškodnili policisté. K odpovědnosti za útok se přihlásil Islámský stát.

11. prosince 2018, Štrasburk, Francie, 5 obětí – střelba na vánočních trzích

Ve Štrasburku zaútočil muž střelnou zbraní a nožem na civilisty, kteří byli na vánočních trzích. Zabito bylo pět civilistů a dalších 11 zraněno. K odpovědnosti se přihlásil příslušník Islámského státu.

10. března 2019, Paříž, Francie, 5 obětí – útok na policejním ředitelství

Útočník byl zaměstnancem policejního ředitelství a pobodal své kolegy. Kromě něho zemřeli další čtyři lidé. K incidentu se nepřihlásila žádná skupina, ale podle vyšetřování šlo o útok extremisty, který byl inspirovaný džihádem a Islámským státem.

18. března 2019, Utrecht, Nizozemsko, 4 obětí – útok na tramvaj

Střelec mířil na civilisty v tramvaji. Zabil čtyři lidi a osm zranil. Na místě činu nechal vzkaz: „na podporu islámu“. Útočník byl už dříve zadržen za vazby na Islámský stát.

19. února 2020, Hesse, Německo, nejméně 9 obětí – útok pravicového extremismu

Ve stejný den se odehrály tři koordinované útoky. Střelec v baru a kavárně zabil nejméně pět lidí. Při druhém útoku v baru s vodními dýmkami útočník zabil 4 lidi. Při prvních dvou útocích bylo zraněno šest lidí. K incidentům se přihlásil protiimigrační extremist, který v manifestu vyzýval k „vyhlazení“ lidí z Afriky a Blízkého východu.

2. listopadu 2020, Vídeň, Rakousko, 4 obětí – střelba v centru města

Útočník zahájil střelbu na civilisty před kostelem v centru Vídně a pokračoval v přílehlých oblastech, kde byl později zastřelen policií. Zabiti byli čtyři lidé a dalších 22 zraněno. Útočník měl na sobě falešný výbušný pás a přihlásil se k Islámskému státu. Ten pak útočníka označil za „vojáka chalífátu“.

Příloha č. 2: Vzor informovaného souhlasu

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru pro diplomovou práci

Název práce: Etické principy českých novinářů při referování o teroristických činech

Držitelka souhlasu: Bc. Barbora Navrátilová

Kontakt: 70831809@fsv.cuni.cz

Výzkum pro diplomovou práci je zaměřený na etické principy českých novinářů při referování o teroristických činech, a to s důrazem na vývoj teroristických útoků v Evropě po roce 2014.

Cílem výzkumu je popsat, jaké etické principy novináři při své práci používají se zaměřením na teroristické činy. Zejména pak, jaké principy přebírají z etických kodexů a jak práci ovlivňují jejich morální hodnoty a zkušenosti.

Výzkum je prováděn v rámci diplomové práce v rámci katedry Mediálních studií, FSV UK.

Sběr dat bude formou rozhovoru, který pro následné zpracování a analýzu bude nahrávaný. Záznam bude dostupný pouze Barboře Navrátilové k výzkumné činnosti. Přepis a audionahrávka bude uložena v osobním archivu studentky pro případnou revizi výzkumu.

Studentka na dotaz respondenta poskytne dodatečné informace k průběhu výzkumu, pokud se nebudou týkat osobních informací jiných respondentů.

Otázka anonymizace

Pro účely výzkumu by studentka chtěla požádat o odkrytí některých osobních údajů respondenta. A to jména, pracovní pozice a instituce. Anonymizovány by byly ty informace, které by se týkaly pracovních-právních vztahů, aby nedošlo k poškození respondenta. Zároveň anonymizovány by byly ty informace, které by si respondent vyžádal.

Souhlasím s uvedením jména v textu práce za výše zmíněných podmínek: ANO / NE

Souhlasím s uvedením pracoviště (pozice a instituce) za výše zmíněných podmínek: ANO /NE

Požaduji kompletní anonymizaci ve výzkumu: ANO / NE

Přeji si, aby následující výpovědi a informace byly ve výzkumu uvedeny anonymně:

Prohlášení:

- Souhlasím s poskytnutím rozhovoru.
- Rozumím výše uvedenému textu a souhlasím s jeho obsahem.
- Rozumím tomu, že obsahem rozhovoru a dalších informací mohou být i osobní a citlivé záležitosti a obtížná témata.
- Rozumím tomu, že rozhovor mohu kdykoliv ukončit, nemusím odpovídat na nepříjemné otázky.
- Rozumím tomu, že mohu kdykoliv ukončit účast na výzkumu.

Jméno a příjmení:

Pracovní pozice:

Datum: